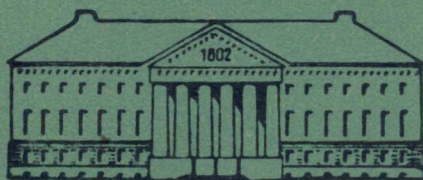

TARTU RIIKLIKU ÜLIKOOLI TOIMETISED
УЧЕННЫЕ ЗАПИСКИ
ТАРТУСКОГО ГОСУДАРСТВЕННОГО УНИВЕРСИТЕТА
ACTA ET COMMENTATIONES UNIVERSITATIS TARTUENSIS
ALUSTATUD 1893. a. VIHK 406 ВЫПУСК ОСНОВАНЫ ■ 1893 г.

TÕID NLKP AJALOO ALALT
ТРУДЫ ПО ИСТОРИИ КПСС
XIV

ТАРТУ 1977

TARTU RIIKLIKU ULIKOOLI TOIMETISED
УЧЕННЫЕ ЗАПИСКИ
ТАРТУСКОГО ГОСУДАРСТВЕННОГО УНИВЕРСИТЕТА
ACTA ET COMMENTATIONES UNIVERSITATIS TARTUENSIS
ALUSTATUD 1893. a. VIHIK 406 ВЫПУСК   ОСНОВАНЫ В 1893 г.

TÖID NLKP AJALOO ALALT
ТРУДЫ ПО ИСТОРИИ КПСС
XIV

Tartu 1977

Redaktsioonikolleegium: J. Ant, E. Kivimaa (toimetaja), L. Raid.

KOMMUNISTLIKU NOORSOO INTERNATSIONAALI TÄITEVKOMITEE BALTI BÜROO (1921—1923)

V. Toom

Kommunistlik Noorsoo Internatsionaal (1919—1943) etendas olulist osa revolutsioonilise noorsooliikumise internatsionaalse ühtsuse loomisel, olles ühenduslüli eri maade revolutsioonilise noorsooliikumise vahel.

Aastail 1920—1940 kuulus Eestimaa Kommunistlik Noorsooühing (EKNU) Kommunistliku Noorsoo Internatsionaali (KNI) koosseisu selle ühe sektsioonina. KNI kaudu oli illegaalne EKNU tihedalt seotud rahvusvahelise kommunistliku noorsooliikumisega. Kommunistliku Noorsoo Internatsionaali kongressid, Täitevkomitee pleenumid ja töötamine KNI juhtivates organites oli Eesti kommunistlike noorte esindajatele suureks poliitiliseks kooliks ja samal ajal ka rahvusvaheliste kontaktide loomise kohaks teiste kommunistlike noorsooühingutega. Eriti tugevnesid sõprussidemed nende KNI sektsioonide vahel, mis tegutsesid naabermaades ning sageli ka sarnastes ühiskondlik-poliitilistes tingimustes. Balti riikide olukorras ja sealse revolutsioonilise noorsoo võitlustingimustes oli paljugi ühist. Nende maade kommunistlike noorsooühingute püsivate kontaktide esimeseks organisatsiooniliseks vormiks kujunes Kommunistliku Noorsoo Internatsionaali Täitevkomitee juures tegutsenud Balti Büroo, mis kahe aasta vältel (1921—1923) etendas märkimisväärset osa kolme maa kommunistlike noorsooühingute ühisrinde loomisel võitluses kodanluse vastu.

Püsivatele organisatsioonilistele sidemetele KNI Eesti, Läti ja Leedu sektsioonide vahel pandi alus 1921. aasta suvel. Kommunistliku Noorsoo Internatsionaali II kongressi ajal (9. (14.) — 22. juuli 1921) korraldasid Baltimaade kommunistlike noorte esindajad nõupidamise, kus peeti otstarbekaks luua KNI Täitevkomitee juurde Baltimaade kommunistlikke noorsooühinguid ühendav organ — Balti Büroo. 24. augustil 1921 kinnitas KNI Täitevkomitee büroo moodustamise ja sama aasta 14. novembril põhimääruse, milles fikseeriti selle organi ülesanded.¹ Selles dokumendis rõhutati

¹ EKP Keskkomitee Partei Ajafoo Instituudi Parteiarhiiv (edaspidi EKPA), f. 24, nim. 1, s.-ü. 779, l. 23—24.

Balti Büroo kui regionaalse informatsiooniorgani olemust. Büroo oli vahendajaks kommunistlike noorsooühingute ja KNI Täitevkomitee informatsioonisüsteemis, kuid ta täitis sama funktsiooni ka Baltimaade sektiioonide keskkomiteede vahel. Uhtlasi pidi büroo välja andma kolme maa noorteühingu jaoks informatsiooniüleandmist. Büroo kompetentsi kuulus ka Eesti, Läti ja Leedu sektiioonide võitluskogemuste üldistamine ja ühtsete seisukohtade väljatöötamine kodanlusevastases võitluses. Büroo korraldas noorsoole määratud revolutsioonilise kirjanduse väljaandmist, mida kommunistlike noorsooühingute keskkomiteedel endil oli raske organiseerida illegaalsete olude tõttu.²

Balti Büroo liikmed — kommunistlike noorsooühingute esindajad — ei kuulunud KNI Täitevkomitee koosseisu, kuid neile anti õigus osa võtta keskorgani avalikest istungitest.³ 1922. aasta augustis laiendas KNI Täitevkomitee Balti Büroo õiguspiire, lugedes nüüd büroo liikmeid kommunistlike noorsooühingute esindajaks täitevkomitee liikme õigustes.⁴

EKNU esimeseks esindajaks Balti Büroos sai Johannes Reesen (Pjotr Stepanov), kes tuli Nõukogudemaale illegaalselt 1921. a. juulis.⁵ J. Reesen täitis esindaja kohustusi kuni 1922. a. novembrikuuni, mil ta läks EKP Keskkomitee korraldusel tagasi Eestisse. Detsembris 1922 asendas teda Voldemar Tuberik (Robert Nadson), kes täitis esindaja ülesandeid kuni Balti Büroo likvideerimiseni 1923. aasta sügisel.⁶ Mõlemad EKNU esindajad Balti Büroos olid EKNU Keskkomitee liikmed.

EKNU esindajal tuli osa võtta KNI Täitevkomitee ja Balti Büroo koosolekutest, tõlkida Eesti sektiiooni keskkomitee ja KNI Täitevkomitee vaheline korrespondents vastavasse keelde ning organiseerida arhiiv, koondades ära kirjad kõigist vahendatud materjalidest ja kirjavahetusest EKNU Keskkomiteega.

Valdav osa aruandematerjalidest Kommunistliku Noorsoo Internatsionaalile koostati ja vormistati aastail 1921—1923 Eestis. Tavaliselt esitati ülevaatlik aruanne tegevusaasta kvartali kohta, kuid 1923. aasta algul tehti muudatus aruandluse tähtaegades. KNI Täitevkomitee nõudel tuli märtsist alates Eesti sektiioonil esitada aruandeid iga kuu.⁷ EKNU Keskkomitee otsustas ametlike aruannete kokkuseadmise panna oma esindajale Balti Büroos, kusjuures vajalikku informatsiooni ja faktilist materjali EKNU tege-

² EKPA, f. 24, nim. 1, s.-ü. 789, l. 1.

³ EKPA, f. 24, nim. 1, s.-ü. 779, l. 23.

⁴ NLKP Keskkomitee Marksismi-Leninismi Instituudi Parteikeskarhiiv (edaspidi MLI PKA), f. 533, nim. 3, s.-ü. 30, l. 171; EKPA, f. 7491, nim. 2, s.-ü. 1, l. 8.

⁵ EKPA, f. 25, nim. 2, s.-ü. 1348, l. 7.

⁶ EKPA, f. 24, nim. 2, s.-ü. 579-b, l. 21; f. 6495, nim. 1, s.-ü. 125, l. 124.

⁷ MLI PKA, f. 533, nim. 3, s.-ü. 48, l. 37.

vuse kohta pidi ta saama kirjavahetuse kaudu.⁸ EKNÜ esindaja Balti Büros Voldemar Tubarik koostaski Eesti sektiiooni aruanded jaanuarist augustini 1923.⁹ Nagu selgub kirjavahetusest oma välisesindajaga, juhtis EKNÜ Keskkomitee tähelepanu sellele, et aruanded oleksid rohkem konspiratiivsed ega sisaldaks liigset informatsiooni EKNÜ legaalse ja illegaalse tegevuse seoste kohta.¹⁰ Pärast Balti Büroo likvideerimist taastati endine aruandluse kord. V. Tuberiku poolt koostatud aruannetest võib leida väärtuslikke andmeid EKNÜ siseorganisatsioonilise töö kohta, mida ei leidu üheski teises allikmaterjalis. Sellest aspektist on eriti hinnatav aruanne illegaalse EKNÜ II konverentsi kohta, mis toimus 1923. aasta juulis.¹¹ Kuna konverentsi protokoll pole säilinud, siis on ülalnimetatud aruanne ainus materjal, mis annab ülevaate konverentsi päevakorrast ning arutlusel olnud probleemidest.

EKNÜ esindaja üks ülesandeid Balti Büroos oli rahvusvahelise kommunistliku noorsooliikumise informeerimine Eesti sektiiooni tegevusest KNI väljaannete «Kommunistlik Noorsoo Internatsionaal» ja «Rahvusvaheline Noorsoo Korrespondents» vahendusel. Üks kaalukamaid rahvusvahelises noorsoo ajakirjanduses avaldatud ülevaateartikleid EKNÜ tegevusest ilmus 1922. aasta aprillis J. Reeseni sulest.¹² Kirjutis, mis avaldati «Rahvusvahelise Noorsoo Korrespondentsi» saksakeelse väljaande veergudel, käsitles revolutsioonilist noorsooliikumist Eestis aprillist 1921 kuni järgmise aasta kevadeni, s. o. ühe aasta jooksul. EKNÜ esindajalt oodati ka kaastööd teiste maade revolutsioonilise noorsooliikumise olukorrast ja aktuaalsetest küsimustest EKNÜ illegaalse häälekananja «Noor Proletaarlane» ning legaalselt ilmunud revolutsioonilise töölisnoorsoo-ajakirja «Noor Tööline» lugejate jaoks.

Esialgu oli Balti Büroo side üksikute maade kommunistlike noorsoo-organisatsioonidega võrdlemisi nõrk. Kindlama aluse sai büroo töö KNI Baltimaade sektiioonide ühise konverentsi ettevalmistamise ja läbiviimise käigus. 6.—7. jaanuaril 1922 korraldati Riias illegaalselt Baltimaade kommunistlike noorsooühingute I konverents, millest EKNÜ esindajana võttis osa Johannes Reesen.¹³ Konverents astus sammu edasi kommunistliku noorsooliikumise koordineerimiseks Balti riikides. Üksmeelselt kiideti heaks KNI II kongressi otsused, mis nõudsid kommunistlike noorsooühingute mõju tugevdamist noorte hulgas. Baltimaade noorsooühingute tegevusühtsuse kohta vastuvõetud otsus nägi ette ühiseid majanduslikke ja poliitilisi väljaastumisi kodanluse vastu, vastastikust

⁸ EKPA, f. 7491, nim. 1, s.-ü. 6, l. 19.

⁹ EKPA, f. 24, nim. 1, s.-ü. 794, l. 46—49, 55—59; s.-ü. 797, l. 5—8, 12—14.

¹⁰ EKPA, f. 7491, nim. 1, s.-ü. 6, l. 36—37.

¹¹ EKPA, f. 24, nim. 1, s.-ü. 776, l. 4—5.

¹² «Internationale Jugend Korrespondenz», Nr. 7, 1. April 1922.

¹³ EKPA, f. 24, nim. 1, s.-ü. 777, l. 29.

organisatsioonilist abi ning pidevat informatsiooni vahetamist. Võeti vastu manifest, mis kutsus noorsugu üles sõja puhul keelduma minemast Nõukogudemaa vastu ja pöörama relvad hoopis oma kodanluse vastu.¹⁴ Ühiselt töötati välja noorsoo majandusliku võitluse ulatuslik programm.¹⁵ Selles märgiti, et majanduslikus ja poliitilises võitluses ei ole noortöölistel eesmärke, mis erineksid kogu tööliklassi võitlusülesannetest. Otsuses tähendati, et majanduslik võitlus on ainult üks osa noorsoo revolutsioonilisest liikumisest, põhieesmärk on proletariaadi diktatuuri kehtestamine. Programmiliste nõudmistele elluviimisel omistati kaalukas osa ametiühingute juurde moodustatavatele noortekomisjonidele. Nagu konverentsi otsustes märgiti, oli noortekomisjonide ülesandeks ühendada illegaalsed kommunistlikud noorsooühingud töölisnoorsoo hulkadega ja tõmmata viimased kaasa revolutsioonilisse võitlusse.¹⁶

Baltimaade kommunistlike noorsooühingute I konverents tugevdas kolme maa noorsoo avangardi vahelisi sidemeid. Üksteiselt õpiti mõndagi kasulikku töösuundades ja võitlustaktikas.

Pärast konverentsi — 16.—18. jaanuarini — toimus Lätimaa Kommunistliku Noorsooühingu II kongress. EKNU esindaja J. Reesen võttis osa kongressi tööst ja avaldas tervituskõnes lootust, et Läti, Leedu ja Eesti kommunistlike noorte ühine võitlusrinne kiirendab proletarise revolutsiooni võitu.

1922. aasta jaanuaris käis J. Reesen ka Leedus (Kaunases) tutvumas sealsete kommunistlike noorte võitluskogemustega.¹⁷

1923. aasta kevadel alustas Balti Büroo eeltööd Baltimaade kommunistlike noorsooühingute II konverentsiks. EKNU Keskkomitee koostas 1923. aasta veebruaris teesid kahe arutlusele tuleva probleemi — kommunistliku noorsooliikumise poliitiliste vastaste ja ajakirjanduse — kohta.¹⁸ Esialgu kavatseti konverents korraldada vahetult KNI III kongressi järel. Konverentsi kokkukutsumise aega lükati aga korduvalt edasi. 1923. aasta kevadel oli reaalne konverents läbi viia põranda all Eestis, kuid EKNU Keskkomitee sekretäri Jaan Kreuksi mõrvamine 1923. aasta märtsis ja teised noorsooühingut tabanud repressioonid takistasid kavatsesut ellu viimast.¹⁹ Seoses Balti Büroo tegevuse lõpetamisega jäigi see konverents pidamata, kuid sellele vaatamata etendasid ettevalmistustööd teatud positiivset osa noorsooühingute töökogemuste üldistamisel.

¹⁴ EKPA, f. 24, nim. 1, s.-ü. 789, l. 45—46.

¹⁵ Vt. selle kohta lähemalt J. A. n. t. Töötava noorsoo majandusliku võitlusprogrammi väljatöötamine EKNU poolt kodanlikus Eestis 1920-ndail aastail. — TRÜ Toimetised. Vihik 351. Töid NLKP ajaloo alalt XII. Tartu, 1975, lk. 90.

¹⁶ «Noor Proletaarlane», nr. 3, 1. märts 1922.

¹⁷ EKPA, f. 25, nim. 2, s.-ü. 1348, l. 48; f. 4907, nim. 13, s.-ü. 116, l. 36.

¹⁸ EKPA, f. 24, nim. 1, s.-ü. 800, l. 5—7, 12.

¹⁹ EKPA, f. 7491, nim. 2, s.-ü. 2, l. 14.

Kommunistliku Noorsoo Internatsionaali Täitevkomitee pööras Balti Büroo töö korraldamisele vajalikku tähelepanu. Balti Bürooga seotud probleeme arutati korduvalt KNI Täitevkomitee ja Sekretariaadi koosolekutel. Nende organite protokollide alusel arutati Balti Büroo tööd vähemalt 16 korral kahe aasta vältel.²⁰ Kahjuks ei võimalda KNI Täitevkomitee protokollid alati saada ülevaadet arutatud probleemide sisust. Enamikul juhtudel on Balti Büroo puhul piirdutud arutamise fakti äramärkimisega protokollis.

Teaduslikule käibele pole seni veel jõudnud KNI Balti Büroo koosolekute protokollid, mis annaksid usaldusväärse ülevaate arutatud probleemide ringist, arvust ja koosolekute sagedusest. EKNU esindaja V. Tuberiku kirjavahetus keskkomiteega sisaldab mõningat lähtematerjali Balti Büroo koosolekute kohta. 9. märtsil 1923 teatas V. Tuberik EKNU Keskkomiteele, et büroo koosolekuid on pärast KNI III kongressi (detsember 1922) peetud neli, keskmiselt kord kuus.²¹ On alust väita, et 1923. aastal saadeti mõnede Balti Büroo koosolekute protokollide ära kirjad illegaalsete sidekanalite kaudu Eestisse. EKNU Keskkomitee sekretäri J. Kreuksi mõrvamise järel tema taskutest leitud esemete ülevaatus akt, mille koostas 29. märtsil 1923 Kaitsepolitsei Tallinna jaoskonna ülem Ingermann, sisaldab kolme Balti Büroo koosolekuprotokolli sisu kokkuvõtted. Protokoll, mis kandis järjekorranumbrit 2, on dateerimata, kuid protokollid nr. 3 ja 4 on koostatud vastavalt 21. veebruaril ja 7. märtsil 1923.²² See olemasolev kasin informatsioon Balti Büroo kolme koosoleku kohta lubab järeldada, et büroo istungeil arutati Baltimaade kommunistlike noorsooühingute tähtsamaid tööküsimusi. 23. veebruaril 1923 kuulati ära EKNU tegevusaruanne, milles erist tähelepanu pöörati tol ajal aktuaalsele probleemile — noorsooühingu usuvastase võitluse vormidele. 7. märtsil koosolekul tutvustas EKNU esindaja V. Tuberik bürood usuõpetuse küsimuses korraldatud rahvahääletuse tulemustega Eestis. Samal koosolekul hinnati positiivselt EKNU militarismivastast selgitustööd.

Balti Büroo tegevusel oli kahtlematult positiivne osa Eesti, Läti ja Leedu kommunistlike noorsoo-organisatsioonide töös. Paraku esines siin ka raskusi ja büroo efektiivsemat tegutsemist takistavad objektiivsed asjaolusid. Illegaalsete töötingimuste tõttu oli omavaheline sidepidamine üksikute Balti riikide kommunistlike noorsooühingute vahel raske ja seetõttu vastastikune informatsioon lünklik. See aga raskendas Balti Büroo koordineerivat tööd ühiste otsuste ja seisukohtade väljatöötamisel. Pealegi oli eri maa-des ka küllaltki palju erinevusi olukordades ja võitlustingimustes, mida ebaregulaarne informatsioon ei suutnud kajastada. KNI Täi-

²⁰ MLI PKA, f. 533, nim. 3, s.-ü. 15, l. 172, 184; f. 533, nim. 4, s.-ü. 4, l. 2; f. 533, nim. 3, s.-ü. 30, l. 8, 81, 171, 185; f. 533, nim. 3, s.-ü. 48, l. 37, 56, 86, 88, 91, 101, 173, 187, 198.

²¹ EKPA, f. 7491, nim. 2, s.-ü. 1, l. 50.

²² ENSV ORKA, f. 927, nim. 1, s.-ü. 321, l. 17.

tevkomitee koosolekul 18. mail 1923 konstateeriti, et Balti Büroo tegevusel pole süstemaatilist iseloomu.²³ Ebakõlad Balti Büroo tegevuses avaldusid aja jooksul üha selgemalt, nii et KNI Täitevkomitee arutas 9. augustil 1923 Balti Büroo likvideerimise küsimust. Täitevkomitee pidas vajalikuks enne küsimuse lõplikku otsustamist pöörduda kirjaga Baltimaade sektiioonide keskkomiteede poole, selgitamaks nende suhtumist büroo reorganiseerimisse.²⁴ EKNÜ Keskkomitee arutas seda küsimust 23. augustil ja otsustas pidada põhjendatuks Balti Büroo likvideerimise senisel kujul.²⁵ Kirjas KNI Täitevkomiteele 28. augustist 1923 tegi EKNÜ Keskkomitee teatavaks oma seisukoha Balti Büroo likvideerimise kohta ja pani ette kontaktide alalhoidmise uueks lüliliks valida EKP Keskkomitee Välismaa Büroo Petrogradis.²⁶ Lõpliku otsuse Balti Büroo likvideerimise kohta tegi KNI Täitevkomitee 13. septembril 1923.²⁷

Balti Büroo kui regionaalse informatsiooniorgani likvideerimist ei tohiks tõlgendada Baltimaade sektiioonide tegevuse alahindamisena KNI Täitevkomitee poolt. Peapõhjus seisnes illegaalselt tegutsenud KNI sektiioonide arvukuse kasvust tekkinud vajaduses muuta Kommunistliku Noorsoo Internatsionaali keskorgani struktuuri — teha illegaalsete kommunistlike noorsooühingute juhendamine ülesandeks KNI Täitevkomitee ühele osakonnale.²⁸ Kommunistliku Noorsoo Internatsionaali Täitevkomitee illegaalse töö osakond ja selle Baltimaade alakomisjon organiseeriti 1923. aasta septembris.²⁹ Osakonda hakkas juhtima Richard Mirring, kes 1923. juulis oli valitud Baltimaade kommunistlike noorsooühingute esindajana KNI Täitevkomitee liikmekandidaadiks.³⁰

Kommunistliku Noorsoo Internatsionaali Balti Büroo eksisteeris lühikest aega, kuid tema tegevusega on seotud EKNÜ internatsionaalsete sidemete tekkimine ja areng rahvusvahelisse kommunistlike noorsoo-organisatsioonide ühendusse kuulumise esimestel aastatel. Balti Büroo etendas märkimisväärset osa teel Eesti, Läti ja Leedu kommunistliku noorsooliikumise internatsionaalsele ühtsusele.

²³ MLI PKA, f. 533, nim. 3, s.-ü. 48, l. 86.

²⁴ MLI PKA, f. 533, nim. 3, s.-ü. 48, l. 173.

²⁵ EKPA, f. 24, nim. 1, s.-ü. 784, l. 15.

²⁶ EKPA, f. 7491, nim. 1, s.-ü. 6, l. 80.

²⁷ MLI PKA, f. 533, nim. 3, s.-ü. 48, l. 173. EKNÜ ajalugu käsitlevates kirjutistes on Balti Büroo likvideerimine seni dateeritud oktoobriga 1923. Vt. M. E s s e r. Eesti kommunistlike noorsoo-organisatsioonide internatsionaalsetest sõprussidemest aastal 1920—1930. — ENSV Teaduste Akadeemia Toimetised, 1958, nr. 3. Ühiskonnateaduste seeria, VII köide, lk. 170; V. T o o m. Chise võitluslipu all. — «Noorte Hää», 5. oktoober 1973.)

²⁸ EKPA, f. 25, nim. 1, s.-ü. 3, l. 10.

²⁹ MLI PKA, f. 533, nim. 3, s.-ü. 48, l. 193; EKPA, f. 6491, nim. 1, s.-ü. 125, l. 122.

³⁰ EKPA, f. 24, nim. 1, s.-ü. 151, l. 311.

БАЛТИЙСКОЕ БЮРО ПРИ ИСПОЛНИТЕЛЬНОМ КОМИТЕТЕ КОМУНИСТИЧЕСКОГО ИНТЕРНАЦИОНАЛА МОЛОДЕЖИ (1921—1923 ГГ.)

В. Тоом

Резюме

Балтийское бюро, в которое вошли представители коммунистических союзов молодежи Эстонии, Латвии и Литвы, было создано как региональный информационный орган при Исполкоме КИМ'а 24 августа 1921 года. Бюро посредничало в системе информации между секциями Балтийских стран и Исполкомом КИМа и поддерживало связь с Центральными Комитетами КСМ трех стран. По инициативе Балтийского бюро была проведена нелегально в Риге 6—7 января 1922 года первая конференция коммунистических союзов молодежи Прибалтики.

Бюро сыграло положительную роль в обобщении опыта и координации борьбы эстонской, латвийской и литовской секций КИМа против буржуазии. В связи с ростом нелегальных секций Исполком КИМа решил провести организационную перестройку и 13 сентября 1923 года Балтийское бюро было ликвидировано.

DAS BALTBÜRO DES EXEKUTIVKOMITEES DER KOMMUNISTISCHEN JUGENDINTERNATIONALE (KJI) (1921—1923)

V. Toom

Zusammenfassung

Das Baltbüro, zu welchem die Vertreter der Kommunistischen Jugendverbände Estlands, Lettlands und Litauens gehörten, wurde am 24. August 1921 als ein regionales Informationsorgan bei dem Exekutivkomitee der KJI ins Leben gerufen. Das Büro vermittelte Informationen zwischen dem Exekutivkomitee der KJI und den baltischen Sektionen und war in Verbindung mit den Zentralkomitees der Kommunistischen Jugendverbände der drei Länder. Durch die Initiative des Baltbüros wurde am 6.—7. Jan. 1922 in Riga die illegale Konferenz der Kommunistischen Jugendverbände des Baltikums veranstaltet. Das Baltbüro spielte eine positive Rolle in der Verallgemeinerung der Kampferfahrungen der estnischen, lettischen

und litauischen Sektionen der KJI, wie auch in der Koordinierung ihrer Tätigkeit im Kampf gegen die Bourgeoisie. Im Zusammenhang mit der wachsenden Zahl der illegal arbeitenden Sektionen der KJI beschloss das Zentralkomitee der KJI organisatorische Veränderungen in der Struktur durchzuführen und am 13. Sept. 1923 wurde das Baltbüro liquidiert.

EKP AGRAARPROGRAMMI VÄLJAKUJUNEMINE KODANLIKU DIKTATUURI AJAJÄRGUL

A. Liebman

EKP ülesanded töölis-talurahva võitlusliidu loomisel ja partei positsioonide tugevdamisel maaproletaarlaste ning töötava talurahva seas olid keerulised ja rasked. Kodanliku diktatuuri aastatel oli perioode, kus EKP tegevus masside enda poole võitmisel oli maatöörahma hulgas nõrk. See ei tähenda aga kaugeltki, nagu poleks EKP maatöörahma revolutsioonilisse võitlusse kaasatõmbamiseks agitatsiooni- ja propagandatööd teinud. Sellega alustati juba kodanliku diktatuuri esimestel päevadel. Kuid terve rida objektiivseid ja subjektiivseid põhjusi raskendasid Eestimaa parteiorganisatsiooni tööd maal.

Kahekümnendate aastate esimeseks pooleks ei olnud EKP-l veel lõpuni väljatöötatud tegevuskava, mis oleks õigesti kajastanud proletariaadi peamise liitlase osa sotsialistlikus revolutsioonis ja andnud töötavatele talupoegadele vastuvõetava programmi võitluseks oma olukorra parandamise eest.

Ei ole aga ka õige arvata, nagu oleks EKP alles kahekümnendate aastate teisel poolel või isegi alles külmekümnendate aastate algul (selline arvamus oli valitsevaks meie kirjanduses kuni EKP ajaloo ülevaate II osa ilmuniseni 1963. aastal¹) asunud välja töötama konkreetset Eesti olukorda arvestavat agraarprogrammi ning alles siis asunud Kodusõja perioodil tehtud vigu maa- ja talurahva küsimuses parandama.

Nagu materjalidega lähem tutvumine näitab, algas Kodusõja perioodil agraarküsimuses tehtud vigade parandamine kohe², s. o. juba kodanliku diktatuuri esimestel aastatel, ja on tihedalt seotud EKP hinnanguga kodanlikule agraarreformile. Viimases küsimuses asus EKP marksistlikel positsioonidel juba 1920. aastal. Reas dokumentides ja teistes materjalides hindas EKP Keskkomitee juba

¹ Ülevaade Eestimaa Kommunistliku Partei ajaloost. II osa. Tln., 1963.

² Antud probleemi kohta pikemalt vt. Ülevaade Eestimaa Kommunistliku Partei ajaloost. I osa. Tln., 1960, lk. 280, 325—326.

tollal õigesti kodanliku maaseaduse osa kapitalismi stabiliseerumises Eestis. 1921. aasta esimesest poolest alates teatas EKP kindlalt, et ka pärast proletaarse revolutsiooni võitu jäävad väikemaapidajatele ja keskmikele kasutada neile kuulunud maatükid. Võitluses Töörahma Ühise Väerinde laiendamise ja tugevdamise eest aastail 1922—1923 ja seoses relvastatud ülestõusu ettevalmistamisega 1924. aastal jätkas EKP oma poliitika väljatöötamist maa- ja talurahva küsimuses vastavalt väljakujunenud olukorrale. 1924. aastal teatas EKP Keskkomitee, et tööliste ja talurahva valitsust ei looda Eestis mitte selleks, et talurahvalt maad ära võtta, vaid selleks, et maatöörahvale maad juurde anda ja nende maksukoormat kergendada. EKP teatas korduvalt, et võitnud proletaarne revolutsioon hakkab hoolitsema mitte ainult tööliste, vaid ka töötava talurahva olukorra igakülgse parandamise eest.

Konkreetne igapäevane elu, kommunistide kontakt maaproletaarlastega veenis parteid revideerima paljudes küsimustes oma seisukohta. 1924. aastaks oli EKP ära teinud suure töö Eesti oludele vastava agraarprogrammi väljatöötamisel. Kõrvuti edusamudega esines partei poliitikas maatöörahma hulgas aga veel mitmeid tõsiseid lünki. Nii mõneski küsimuses ei öelnud keskkomitee kindlalt ja avalikult välja oma arvamust. Keskmiku probleemi lahendamisel ei olnud EKP veel jõudnud leninlike seisukohtadeni. Ka ei olnud kahekümnendate aastate esimesel poolel terviklikku dokumenti, milles oleks konkreetselt väljendatud kõik EKP seisukohad maa- ja talurahva küsimuses, samuti ei antud avalikult enesekriitilist hinnangut partei Kodusõja-aegsele agraarpoliitikale.

Kuigi 1924. a. detsembrülestõusule järgnenud perioodil oli olukord Eestimaa parteiorganisatsioonis väga raske ja partei siledemad maatöörahvaga nõrgemad kui enne seda, anti just neil aastail EKP agraarprogrammile lõplik, Eesti oludele vastav kuju.

Eestimaa parteiorganisatsiooni programmilised nõudmised ja loosungid talurahva küsimuses kuni 1925. aastani on küllalt ulatuslikult ja põhjalikult valgustatud A. Lebbini, A. Liebmani, H. Saarniidu, A. Sunila jt. ajaloolaste töödes.³ Tunduvalt vähem on uurijate tähelepanu köitnud EKP agraarpoliitika probleemid kapitalismi suhtelise stabiliseerumise perioodil. 1958. aastal ilmunud Oie Elango monograafias «Eesti kapitalismi ajutise, ebakindla

³ A. Lebbin. Eestimaa Kommunistlik Partei võitluses töörahma ühisrindede eest 1921—1924. Tln., 1961; A. Liebman. Eestimaa Kommunistliku Partei loomise ajaloost (veebuar 1920 — aprill 1922). Tln., 1960; A. Liebman. Eestimaa Kommunistlik Partei sõjajärgse revolutsioonilise kriisi aastail (veebuar 1920 — detsember 1924). Tln., 1961; H. Saarniit. Maatöörahma koondamisest töörahma ühisesse väerinda aastail 1922—1923. — Tõid EKP ajaloo alalt I. Tln., 1965, lk. 60—91; H. Saarniit. EKP tegevusest maatöörahma hulgas 1920—1924. — «Eesti Kommunist», 1974, nr. 11, lk. 26—33; A. Sunila. Eesti proletariaadi relvastatud ülestõus 1. detsembril 1924. Tln., 1961.

stabilisatsiooni aastail (1925—1929)»⁴ on küll läbikaalutud hinnangute ja põhjendatud järeldustega käsitletud kodanliku Eesti agraararengut 1925—1929, kuid EKP tegevus maatöörahma hulgas, partei programmilised seisukohad maa- ja talurahva küsimuses on selles töös jäänud analüüsimata, kuivõrd autor ei ole seadnud endale sellist ülesannet. Esmakordselt on EKP 1925.—1929. a. tegevusele maatöörahma hulgas ja partei agraarprogrammi väljatöötamisele kapitalismi suhtelise stabilisatsiooni perioodil antud üldhinnang Eestimaa Kommunistliku Partei ajaloo ülevaate II osas⁵, kuid arvestades antud teose spetsiifikat ja tema piiratud mahtu, ei ole olnud võimalik selles valgustada detailiselt kõiki EKP agraarpoliitika aspekte. Seoses EKP 1926. a. novembrikonverentsi 40. aastapäeva tähistamisega avaldas käesoleva artikli autor ajalehes «Rahva Hää» pikema kirjutise, milles on detailsema vaatluse alla võetud EKP agraarprogrammi väljatöötamisega seotud küsimused aastail 1925—1929.⁶ Ühe lõigu on oma 1971. a. avaldatud artiklis pühendanud EKP 1926. a. novembrikonverentsil vastu võetud «Põhilausele maa ja talurahvaküsimuse kohta» H. Tiido.⁷ Kuid kompaktelt ja tervikuna ei ole EKP agraarprogrammi lõplikku väljakujunemist veel käsitletud.

Käesoleva kirjutise ülesandeks on anda enam-vähem terviklik ülevaade EKP agraarprogrammi väljatöötamise probleemidest aastail 1925—1929. Arusaadavalt ei pretendeeri see artikkel teema lõplikule ammendamisele. Selles on aga uute, avaldamata materjalide käibe toomisega püütud analüüsida senisest lähemalt ja konkreetsemalt Eesti kommunistide tööd talurahva hulgas, EKP loosungeid maa- ja talurahva küsimuses ning näidatud EKP agraarprogrammi lõplikku väljakujunemist kapitalismi suhtelise stabiliseerumise perioodil.

* * *

Kasutades töölisklassi revolutsioonilise võitluse ajutist vaibumist pärast 1. detsembri relvastatud ülestõusu mahasurumist, võttis Riigikogu vastu maaseaduse täiendamise ja muutmise seadused, mis tugevdasid veelgi kulakute seisundit ja hõlbustasid kehv-talurahva ekspluateerimist.⁸

Kuigi pärast 1. detsembri ülestõusu lüüasaamist nõrgenes töölisklassi võitlus kodanluse vägivallarežiimi vastu, püüdis partei

⁴ O. Elango. Eesti kapitalismi ajutise, ebakindla stabilisatsiooni aastail (1925—1929). Tln., 1958.

⁵ Ülevaade Eestimaa Kommunistliku Partei ajaloost, II osa, lk. 407.

⁶ A. Liebmān. EKP agraarprogrammi väljakujunemine. — «Rahva Hää», 13. ja 14. november 1966.

⁷ H. Tiido. EKP võitluses töölisklassi liidu kindlustamise eest kodanluse võimu perioodil. — «Eesti Kommunist», 1971, nr. 7, lk. 11—18.

⁸ Vt. O. Elango. Eesti kapitalismi ajutise, ebakindla stabilisatsiooni aastail (1925—1929), lk. 48—50.

jätkata oma tegevust maatöörahva hulgas. Ülestõusu mahasurumisele järgnenud valge terrori määramise kuudel ei katkestanud mitmed EKP illegaalsed töötajad oma organiseerimistööd maal. Juba 12. märtsil 1925 toimunud EKP Keskkomitee Välismaa Büroo koosolekul otsustati uue hooga jätkata maatöörahva organiseerimist. Kaaluti isegi võimalust organiseerida EKP positsioonil seisev talurahvaühing, mille avalik tegevusprogramm oleks vastuvõetav kehtivale kodanlikule korrale.⁹ Nagu O. Rästas 1925. aasta algul pööranda alla saadetud kirjas märkis, oli J. V. Stalin VK(b)P Keskkomitee Poliitbüroo koosolekul väljendanud arvamust, et kas EKP «ei hakkaks talupoegade parteid organiseerima, erapooletut muidugi»¹⁰. 26. aprillil kandis O. Rästas Baltimaade Kommunistlike Parteide Sekretariaadis ette, et EKP arendab oma tegevust asunike ja riigirentnike liidu liikmete hulgas.¹¹

Mitmes Pärnumaa vallas rajas EKP organisaator A. Sipria sidepunkte ja võttis parteisse vastu uusi liikmeid. 1925. aasta kevadel töötas Audrus, Seliste ning Tõstamaa vallas EKP organisaatorina V. Vits.¹² Järvamaal Väätsa ja Kirna vallas aitas kohalike sidemete taastamisele aktiivselt kaasa kommunist A. Limberg. Saaremaal alustas A. Ellam illegaalse parteitöötaja rasket ja ohtlikku elu; A. Ellami ülesandel käis mitmes Saaremaa vallas sidemeid taastamas V. Oll.¹³

1. juunil 1926 teatas illegaalne vastutav organisaator EKP Keskkomiteele saadetud informatsioonis, et ta on hakanud suuremat tähelepanu pöörama parteitööle maatöörahva hulgas ja et sel alal on juba saavutatud teatavat edu.¹⁴ Mitmel pool maal tekkis üksikuid EKP rakukesi. Nii tegutses üks rakukesi 1926. aastal Raikkülas.¹⁵ Peatselt organiseeriti EKP rakuke ka Türil.¹⁶ Oma aruandes Kominterni Täitevkomiteele teatas EKP Keskkomitee 1926. aasta oktoobri algul, et partei «lähim ülesanne on kindlustada oma organisatsioone maal...»¹⁷

Seega pööras EKP Keskkomitee endiselt suurt tähelepanu maa- ja talurahva küsimusele. 1925. aasta augustis ilmunud «Kommunisti» lendlehes nr. 1 (31) rõhutatakse vajadust mitmekordistada tööd talurahva enda poole võitmiseks. Eestis levitati ka brošüüri «Töölisklass ja talurahvas». See Leningradis väljaantud brošüür sisaldab katkendeid V. I. Lenini nendest töödest ja sõnavõttudest, kus käsitletakse partei suhtumist talurahvasse.

⁹ EKPA, f. 24, nim. 1, s.-ü. 356, l. 1.

¹⁰ EKPA, f. 24, nim. 1, s.-ü. 369, l. 49.

¹¹ EKPA, f. 24, nim. 1, s.-ü. 343, l. 8.

¹² EKPA, f. 1, nim. 1, s.-ü. 3070, l. 14—15.

¹³ EKPA, f. 1, nim. 1, s.-ü. 1644, l. 9—10.

¹⁴ EKPA, f. 25, nim. 1, s.-ü. 105, l. 20.

¹⁵ Ülevaade Eestimaa Kommunistliku Partei ajaloost. II osa, lk. 144.

¹⁶ EKPA, f. 24, nim. 1, s.-ü. 477, l. 1, 3.

¹⁷ EKPA, f. 6495, nim. 1, s.-ü. 162, l. 5.

Samal ajal jättis EKP kasutamata mitu head võimalust töörahva võitlusse kaasatõmbamiseks.

1926. aasta algul kerkis üles mõisnikele nendelt võõrandatud maade eest tasu maksmise küsimus. Kuigi põhimõtteliselt oli see küsimus otsustatud juba 1919. aastal, julges kodanlus selle päevakorda võtta alles nüüd, pärast relvastatud lestõusu mahasurumist. 5. märtsil 1926 võttis II Riigikogu vastu võõrandatud maade eest tasu maksmise seaduse. Tasusumma moodustas kokku üle 15,7 miljoni krooni. Ka mõisnike võlad (66,4 miljoni krooni ulatuses) jäid talurahva kanda.¹⁸

Kuna tulemas olid III Riigikogu valimised, hääletas oportunistlik Eesti Sotsialistlik Töölise Partei (ESTP) riigikogurühm, püüdes endale maatööraha hulgas poolehoidu võita, tasu maksmise seaduse vastu. Veelgi enam — ESTP avaldas parunitele tasu maksmise seaduse vastu protesti ja esitas II Riigikogu juhatusel nõudmise jätta seadus kaheks kuuks välja kuulutamata.¹⁹ Nagu Töörakonna häälekandja «Vaba Maa» hiljem õigesti kirjutas, oli ESTP-l «juba siis mõte seda küsimust hääle juurde õngitsemiseks maal ära kasutada»²⁰.

15.—17. maini 1926 toimunud III Riigikogu valimised näitasid ESTP mõju suurt tõusu. Eelmise parlamendi valimistega võrreldes suurenes talle antud hääle arv ligi 70%. ESTP sai III Riigikogus kõige rohkem kohti. 10. augustil 1926 esitas ESTP riigikogurühm III Riigikogu juhatusel «Võõrandatud maade eest tasumaksmise seaduse muutmise seaduse eelnõu» teksti «Riigi Teataja» lisa avaldamiseks. Septembris tegi rühm ettepaneku «riikliku maatagavara loomiseks võõrandatud maade eest tasumaksmise» küsimus otsustada rahvahääletuse teel.²¹

Kuna parunitele võõrandatud maade eest tasu maksmine oli vastuolus maatööraha põhihuvidega, oleks kommunistidel õige olnud rahvahääletuse mõtet toetada. Ka Tööraha Ühise Väerinde 12 põhinõudmises oli selline punkt: «Mitte mingit tasu mõisnikudele äravõõrandatud maa ja inventari eest.»²² 1926. aasta veebruaris ja märtsis avaldaski EKP mitmeid kirjutisi, milles kutsuti töörahvast alustama võitlust kodanluse plaani vastu.²³ EKP 1926. aasta novembrikonverentsil ütles J. Anvelt: «Rahva hääletus, mis tulemas, on parunitele maa eest tasumaksmise küsimuses. Kuigi see sotside algatusel sünnib, peame ka meie kutsuma töörahvast hää-

¹⁸ Vt. O. Elango. Eesti kapitalismi ajutise, ebakindla stabilisatsiooni aastail, lk. 51—53.

¹⁹ «Päevaleht», 6. märts 1926.

²⁰ «Vaba Maa», 24. märts 1927.

²¹ EKPA, f. 137, nim. 1, s.-ü. 74, l. 57; «Ühendus», 27. oktoober 1926.

²² Eestimaa Kommunistliku Partei II kongress. Dokumente ja materjale EKP tegevusest ajavahemikul 1921. aasta jaanuarist 1922. aasta aprillini. Tln., 1962, lk. 355.

²³ «Kommunist», 16. veebruar 1926; «Kommunist», 26. märts 1926.

letama, sest see puudutab otsekohe töörahva huvisid, et rahvamasid meile kaasa tuleks.»²⁴

Selline seisukoht oli kahtlemata õige. Kuid oma agitatsiooni- ja organiseerimistöös ei öelnud EKP sõnagi sellest, et tuleks nõuda parunitele tasu maksmise küsimuse rahvahääletusele panemist ning alustada selleks vajalike allkirjade kogumise laialdast kampaaniat. EKP ei pühendanud sellele probleemile ühtegi artiklit «Kommunistis» ega lasknud välja ka vastavasisulist lendlehte.

Küsimuse rahvahääletusele paneku idee leidis aga laialdast toetust. Vajaliku 25 000 allkirja asemel koguti 23. oktoobrist 23. detsembrini 78 492 allkirja, kuigi parempoolsed sotsiaaldemokraadid ise tegid allkirjade kogumiseks väga vähe või hakkasid seda kampaaniat isegi boikoteerima. Ka rahvahääletuse läbiviimiseks ei teinud nad midagi. Seevastu aga, nagu kodanlikud ajalehed teatasid, ei vaeelnud ESTP esindajad A. Rei ja K. Virma III Riigikogu juhatusel poolt kokkukutsutud riigikogurühmade esindajate nõupidamisel sugugi vastu, kui suurbodanluse esindajad avaldasid arvamust, et mõisnikele nendelt võõrandatud maade eest tasu maksmise seadus on maksuseadus, mis ei saagi põhiseaduse § 34 järgi kuuluda rahvahääletusele.²⁵ Nagu teatas «Kommunist», olla M. Martna Riigikogus esinedes öelnud, et «tasumaksmise küsimust võime ju kaaluda»²⁶. Sisuliselt tähendas see seda, et parempoolsed sotsiaaldemokraadid olid nõus tasu maksmise küsimust rahvahääletusele mitte panema. Ja Riigikogu juhatus poolt moodustatud komisjon, millest ka ESTP esindajad osa võtsid, leidiski võimaluse rahvahääletusest keeldumiseks.²⁷ Ignoreerides maarahva tahet võeti 10. veebruaril 1927. aastal vastu otsus, et võõrandatud maade eest tasu maksmise seadus kuulub maksuseaduste liiki, mis rahvahääletusele ei kuulu. Rahva algatusel esitatud seaduseelnõu, millele oli antud ligi 80 000 allkirja, otsustas Riigikogu juhatus III Riigikogule sisuliseks arutamiseks üldse mitte esitada.²⁸

Osa kommuniste mõistis, et illegaalsel parteil tuleks ESTP poolt ülestõstetud seaduseelnõu rahvahääletusele paneku küsimust toetada. EKP Keskkomitee aga ei andnud selleks mingisuguseid juhtnööre. Ka siis, kui illegaalne EKP organisaator kirjutas 4. jaanuaril 1927 EKP Keskkomiteele, et «sotsid on tasu mitte maksmise asjus üle 70 000 hääle kokku ajanud. Varsti on aeg käes ka meil sekka lööma hakata»²⁹, ei reageerinud EKP Keskkomitee. Oma seisukohtade mitte teatavaks tegemisega, kui päevakorras oli rahvahääletuse korraldamise küsimus, laskis EKP õige tegutsemis-

²⁴ EKPA, f. 24, nim. 1, s.-ü. 392, l. 172.

²⁵ «Päevaleht», 9. veebruar 1927.

²⁶ «Kommunist», 26. märts 1927.

²⁷ «Vaba Maa», 24. märts 1927.

²⁸ «Ühendus», 12. veebruar 1927.

²⁹ EKPA, f. 24, nim. 1, s.-ü. 469, l. 11.

momendi mööda. Nüüd, kus Riigikogu juhatuse poolt moodustatud komisjon oli oma otsuse langetanud, oli asi palju raskem.

Esines ka teisi juhtumeid, kus partei ühes või teises maatöörahvasse puutuv asjus küsimuses kohe ei võtnud seisukohta ega teatanud, kuidas antud küsimuses talitada. Arusaadavalt mõjusid sellised nähted pidurdavalt partei mõju laienemisele maatöörahva hulgas.

Kapitalismi ebakindel stabilisatsioon Eestis tuli kõigepealt ilmsiks põllumajanduses. Juba 1928. aastast alates läks järjest rohkem talusid haamri alla. Uha sagedamini anti käest ära ka asundustalusid. Nagu rääkis EKP 1929. aasta jaanuarikonverentsil J. Reesen, oli 4364 asunikku oma koha edasi andnud, 10 487-le oli tehtud hoiatus ja 4421-lt nõuti renti sisse kohtuorganite kaudu.³⁰ Kõik need asjaolud löid soodsa pinna EKP poolt teostatavale propagandale töötava talurahva hulgas. Küllaltki suur osa maatöörahvast oli valmis töölisklassi võitlust toetama. Isegi purutagurlik Põllumeeste Kogude «Kaja» oli sunnitud tunnistama, et «enne oli rahval rohkem leiba, nüüd aga rohkem vett»³¹.

Kuid mitte alati ei suutnud EKP ära kasutada oma mõju suurendamiseks kõiki olemasolevaid objektiivseid tingimusi. Nagu tähendas J. Anvelt EKP Keskkomitee 1928. aasta maipleenumil, ei kasutanud kommunistid näiteks Pärnu maakonnas «mitte kõike seda poolehoidu ära, mis meil seal on, kuna meie linnatöölised — parteilased teatud määral omastkohast inertsed on selle poolehoidu täielikuks ära kasutamiseks. Meie pole suutnud Eesti talupoegi küllalt tutvustada talupoja seisukorraga Nõukogude Liidus.»³² EKP illegaalne töötaja ütles samal pleenumil, et suuremaid lünki töös maatöörahvaga «on kirjanduse ja juhtivate jõudude puudus»³³.

Vaatamata raskele olukorrale, mis oli tekkinud Eestimaa parteiorganisatsioonis pärast 1924. aasta 1. detsembrit, tegid keskkomitee ja parteiaktivistid suurt poliitilist ja teoreetilist tööd EKP seisukohtade korrigeerimisel maa- ja talurahva küsimuses. Eriti aktiivselt tegeles nende küsimustega EKP Keskkomitee korraldusel J. Reesen, kes tundis hästi olukorda Eesti külas. Aastail 1922—1924 oli ta olnud Riigikogu kommunistliku tööliserühma liige ja paistnud juba tollal silma oma sisukate sõnavõttudega talurahva küsimuses.

EKP Keskkomitee juhtimisel koguti 1925.—1926. aastal statistilisi andmeid kodanliku Eesti põllumajanduse kohta ja üldistati neid. Üksikasjalikult uuriti talurahva kihistumisprotsessi Eesti külas.

Talurahva seas töötamise küsimust otsustati arutada partei laiemal foorumil. Selleks kutsus EKP Keskkomitee kokku organi-

³⁰ EKPA, f. 24, nim. 1, s.-ü. 520, l. 170.

³¹ «Kaja», 7. november 1928.

³² EKPA, f. 24, nim. 1, s.-ü. 497, l. 4.

³³ EKPA, f. 24, nim. 1, s.-ü. 497, l. 3.

satsioonide esindajate parteilise nõupidamise — konverentsi. See toimus 13.—14. novembril 1926 Leningradis. Konverentsist võtsid peale EKP Keskkomitee vastutavate töötajate osa Harju-, Viljandi- ja Saaremaa, Tallinna, Narva, Jõhvi ja Kohtla parteiorganisatsioonide esindajad, kokku 22 delegaati.³⁴ Novembrikonverents arutas põhjalikult partei tööd maatööraha seas ning võttis vastu «Põhialused maa- ja talurahva küsimuse kohta».³⁵

«Põhilausesse» oli esmakordselt koondatud kõik seni väljakujunenud, samuti uued seisukohad maa- ja talurahva küsimuses ning seega formuleeritud EKP terviklik agraarprogramm, mille ellurakendamine oleks näidanud parteile kätte õige tee proletaarse revolutsiooni liitlase — maatööraha aktiivseks kaasatõmbamiseks.

Eelkõige anti «Põhialustes» hinnang kodanluse maapoliitikale ja olukorrale Eesti külas. Kodanliku maareformiga oli maatöörahvast petetud. Neile sisendati maasaamise lootusi. Sellega nõrgendati ühist võitlusrinnet hallparunite ja kogu kodanluse klassi vastu. Maareformi teostamine aga näitas, mida maaproletariaat ja poolproletaarlased tegelikult võivad kodanluselt loota. Parteil tuli oma tööd maal korraldada sellele vastavalt. Üks osa töötavast talurahvast — kehvikutest ja keskmikest — oli küll veel suurtalunike mõju all, kellest nad suuremal või vähemal määral sõltusid, ent teine osa oli kodanliku valitsuse agraarpoliitikas juba märgatavalt pettunud. Ka nende kihtide huve tuli külas parteitöö tegemisel arvestada. «Proletariaadi võit Eestis ei ole võimalik ilma kehv- ja väiketalurahva toetuseta ning kesktalurahva heatahtlusega,» öeldi «Põhilauses». «Sellepärast on EKP üks tähtsam ülesanne klassivõitluse arendamine maal ja maatööraha hulkade koondamine Kommunistliku Partei ümber ja nende kasvatamine revolutsiooniliseks võitluseks ning proletariaadi diktatuuri teostamiseks ja toetamiseks.»³⁶

Edasi toodi «Põhilauses» ära Eesti külas kihistumise tagajärjel kujunenud talurahva sotsiaalne struktuur ja määrati kindlaks EKP taktika talurahva iga rühma suhtes. Näidati, kellele partei nii kodanliku diktatuuri tingimustes kui ka võitluses nõukogude võimu taastamise eest võib külas tugineda, kuidas EKP peab oma tööd nende hulgas korraldama, mida lubab neile proletariaadi võim ja missuguste kodanlike kihtide vastu tuleb töörahval järjekindlalt võitlust pidada.

«Põhilauses» antud talurahva üksikute kihtide iseloomustamises ja terves reas formuleeringutes oli tunda V. I. Lenini töö «Agraarküsimuse teeside esialgne visand» mõju. Konkreetselt Eesti talurahva kihtideks jagamisel oli «Põhilauses» aluseks

³⁴ EKPA, f. 24, nim. 1, s.-ü. 392, l. 3—31.

³⁵ EKPA, f. 27, nim. 1, s.-ü. 692, l. 29—35.

³⁶ EKPA, f. 27, nim. 1, s.-ü. 692, l. 31—32.

võetud maa suurus³⁷, mis, tõsi küll, on peateguriks, kuid ei näita alati täielikult majapidamiste sotsiaalset iseloomu. See oli üheks puuduseks selles muidu täielikult Lenini vaimus koostatud tähtsas Eesti kommunistide agraarpoliitikat konkretiseerivas dokumendis.

«Põhilauses» määrati kindlaks, et kõigepealt tuleb parteil tähelepanu pöörata põllumajanduslikule proletariaadile (sulastele). EKP pidas seda maaelanikkonna osa (77 500 inimest, koos perekonnaliikmetega umbes 123 000, s. o. ligi 19% maaelanikkonnast)³⁸ Eesti proletariaadi lahutamatuks osaks, kelle hulgas, samuti nagu tööstusproletariaadi hulgas, tuli luua poliitilisi, ametiühingu- ja kooperatiivseid organisatsioone, tõmmates neisse metsa- ja käsitöölisi ning muid poolproletaarseid kihte. Ainult selliste organisatsioonide loomise kaudu, nende poliitilise mõju tõstmisega avaneb võimalus väike- ja kesktalurahva hulgas põhjalikumalt kasvatustööd teha, muuta neid kihte proletaarse revolutsiooni reserviks.

Teiseks pidi EKP enda poole võitma kehvikud — poolproletaarsed talurahva kihid. K. Marx nimetas selliseid talupoegi «maalapiga proletaarlasteks». Eestis oli see kiht kaunis rohkearvuline. 1925. aasta põllumajandusliku loenduse andmeil oli poolproletaarseid majapidamisi 21 883 ehk 17,3% põllumajanduslike üksuste üldarvust.³⁹ Siia kuulusid popsid, saunikud, hingemaapidajad, osa asunikke (endised mõisatöölised jt.) jne. See kiht elatas end osalt palgatööst, osalt maaharimisest oma maalapil või rendimaal. Üldiselt olid sellised majapidamised niivõrd väikesed (kuni 5 ha), et maaharimine ei kindlustanud perekonnale äraelamist, mille tõttu suur osa tuludest oldi sunnitud hankima palgatöölisena väljastpoolt.

Kolmandaks pidi EKP oma mõju alla võitma väikemaapidajad. Selle kihi valduses oli väike maatükk (kuni 10 ha), kus põllutöö oli peatöö. Ometi olid ka väikemaapidajad, kuna majapidamine ei kindlustanud alati täit äraelamist, sunnitud lisatulude saamiseks aeg-ajalt tegema palgatööd. 1925. aasta loenduse andmeil oli selliseid majapidamisi 19 420 ehk 15,5% talumajapidamiste üldarvust.⁴⁰

«Kõik need kolm talurahvakihti,» öeldi «Põhilauses», «võivad otsustava revolutsiooni võitluses linnaproletariaadiga täiesti ühise väerinna luua ja moodustavad viimasega kokku rahva enamuse, mis kurnajate jõust mitu korda tugevam on.»⁴¹

³⁷ Andmed on võetud põhiliselt kodanliku Eesti Statistika Keskbüroo poolt koostatud raamatust: 1925. a. põllumajandusliku üleskirjutuse andmed. Tln., 1926.

³⁸ EKPA, f. 27, nim. 1, s.-ü. 692, l. 32.

³⁹ 1925. a. põllumajandusliku üleskirjutuse andmed, lk. 2.

⁴⁰ Sealsamas.

⁴¹ EKPA, f. 27, nim. 1, s.-ü. 692, l. 33—34.

Lähtudes sellest, et proletariaat suudab neid kihte enda poole võita üksnes siis, kui ta nende eluliste huvide eest pidevalt võitleb ja nad oma võitlusloosungite ümber koondab, loetles EKP novembrikonverents oma otsuses sel eesmärgil üles terve rea konkreetseid ülesandeid: võitlus kehvikute ja väikemaapidajate võlgade tühistamise, maksudest vabastamise, maa juurdeandmise, sihtlaenude võimaldamise, turustuskooperatsioonide loomise eest jne. Kõik need ülesanded olid seotud maa töötavate hulkade igapäevaste elumuredega ja taotlesid talurahva materiaalse olukorra parandamist.

Esmakordselt oli «Põhilauses» antud keskmiku leninlik definitsioon ja kätte näidatud keskmiku koht ning osa Eesti tööraha vabadusvõitluses. Keskmikuks arvati need maaomanikud, kelle majapidamine — oma või renditalu (10—30 ha) — andis peale perekonna ülalpidamiseks vajaliku teatavat ülejääki ja kes vahel pidasid ka võõrast tööjõudu. EKP novembrikonverents arvas, et proletaarsete revolutsiooni «kordaminek oleneb suurel määral sellest, missugusele seisukohale rohkearvuline kesktalurahvakiht revolutsiooni puhul asub ja kuidas ta tegutseb»⁴². «Põhilauses» toodud andmete kohaselt kuulus kesktalurahva hulka 56 000 majapidamist ehk 43,9% majapidamiste üldarvust. Nendes majapidamistes elas 239 000 inimest, mis moodustas 36,7% põllumajanduslikust rahvastikust. Selle kihi hulgas pidi partei selgitustööga saavutama seda, et keskmikud jääksid proletaarsete revolutsiooni käigus vähemalt neutraalseks ja hoiduksid aktiivselt tegutsemast kodanluse kasuks. Proletariaadi võidu puhul tuli jätta selle talurahvakihi majapidamised puutumata. Seoses maaeraomanduse kaotamisega tuli ka keskmikud vabastada hüpoteegivõlgadest, rentnikud aga rendimaksust, kusjuures rendikohad pidid jääma rentnikele põliseks kasutamiseks.

Erilise jõuga kriipsutati «Põhialustes» alla, et tööliklassil tuleb külas pidada ägedat võitlust töötava talurahva vabastamiseks hallparunite majandusliku ning poliitilise mõju alt ja revolutsiooni võidu korral kaitsta proletariaadi diktatuuri klassivaenlaste relvastatud kallaletungi eest.

«Suurtalupoeg ehk nn. «hallparun» on kapitalistline ettevõtja põllumajanduses, kelle majapidamine peaasjalikult palgatud tööjõul põhjeneb. Isiklikult on suurtalupoeg talurahvaga ainult sel määral seotud, kuivõrd ta oma majapidamises kehalist tööd teeb. Tema peale langeb aga peaasjalikult majapidamise juhtimine ja sellepärast ei võta ta isiklikult mitte alaliselt põllutööst jne. osa.» Sellesse kategooriasse arvati kõik need, kes omasid 30-hektarilisi ja suuremaid majapidamisi. «Põhilauses» toodud andmeil oli suurmajapidamisi 31 000 ehk 23,5% majapidamiste üldarvust (105 000 inimest ehk 16,2% põllumajanduslikust rahvastikust).

---

⁴² EKPA, f. 27, nim. 1, s.-ü. 692, l. 34.

«See kiht,» lisati «Põhilauses», «on otsekohe proletaarse revolutsiooni vastane.»⁴³

Mis puutub ühismajandite rajamisse, siis nagu «Põhilauses» rõhutati, «EKP ei kavatse väike-, kesk- ega ka suurtalusi vägivallaga kommuunasse ajada, vaid asub seisukohale, et organiseerida tuleb vaid eeskujulikke katse- ja ühismajandeid, kus viiakse sisse tehnilisi uuendusi, mis veenavad kehviku ja kehvitalupoegi suurtootmise eelistes»⁴⁴.

Võõrandada tuli vaid mõisatalised suurmajandid, samuti Kodusõjast kodanluse poolel aktiivselt osavõtnutele antud suurtalud, kus peremees isiklikult põllutööst osa ei võtnud. Sellised majapidamised tuli anda tasuta ja koos inventariga samade majandite palgatööliste ja maatameestele ülesharimiseks või siis jaotada teistele maasoovijatele.

«Põhialuste» koostamisel arvestas EKP Keskkomitee konkreetset olukorda Eesti külas. Neis püstitatud küsimuste ring, probleemikäsitlus ning formuleeringud vastavad V. I. Lenini poolt kapitalistlike maade kommunistlikele ja töölispartidele antud juhenditele ja Kominterni otsustele. «Põhilauses» üldiseks aluseks oli V. I. Lenini koostatud Kominterni II kongressi teesid agraarküsimuses, Kominterni Täitevkomitee V laiendatud pleenumi (1925) teesid talurahva küsimuses ja UK(b)P kogemused võitluses töötava talurahva enda poole võitmise eest. «Põhilauses» vastuvõtmine tähistas murrangut EKP võitluses töötavate hulkade enda poole võitmise eest. Mitmeaastase töö tulemusena valmis Eesti-maa parteiorganisatsioonil terviklik tegevuskava.

Kui J. Anvelt tegi 7. märtsil 1927 Kommunistlike Internatsionaali Täitevkomitee Poola-Baltimaade Sekretariaadis ettekande 1926. a. novembrikonverentsi tööst, oli nii ettekandja kui ka pea-aegu kõigi sõnavõtjate tähelepanu keskpunktis EKP poliitika maatööraha seas. J. Anvelt analüüsis ettekandes pikemalt konverentsil vastuvõetud «Põhilauseid». Lätimaa ja Leedumaa Kommunistliku Partei esindajad kriipsutasid alla parteitöö suurt tähtsust maatööraha hulgas, leides, et EKP 1926. aasta novembrikonverentsil vastuvõetud «Põhialused» on üldiselt õiged. Sõnavõtjad pidasid vajalikuks luua maal mitmesuguseid maatööraha organisatsioone, kusjuures avaldati arvamust, et mitte kõik organisatsioonid ei pea puhtkommunistlikud olema, kuigi igaühes neist peaks ka illegaalne kommunistlik partei oma tegevust arendama. Et «Põhialused» kandsid, nagu sekretariaadi koosolekul mainiti, mõningal määral «akadeemilist iseloomu», soovitati EKP Keskkomiteel moodustada komisjon, kes lähemal ajal töötaks välja «Põhialuste» alusel konkreetsed nõudmised.⁴⁵

⁴³ EKPA, f. 27, nim. 1, s.-ü. 692, l. 35.

⁴⁴ EKPA, f. 27, nim. 1, s.-ü. 692, l. 34–35.

⁴⁵ EKPA, f. 247, nim. 53, s.-ü. 40, l. 13–18.

EKP Keskkomitee 1927. ja 1928. aasta pleenumitel ja EKP 1929. aasta jaanuarikonverentsil kavandati konkreetsed juhendid, kuidas 1926. aasta «Põhialustes» toodud seisukohtade alusel organiseerida tööd maal.

Nii rõhutati EKP Keskkomitee 1928. aasta maipleenumil vajadust tugevdada partei tööd küla proletaarsete hulkade ja kesktalurahva kaasatõmbamiseks.⁴⁶ Pleenum asus seisukohale, et talurahva hulgas tehtavas agitatsioonitöös ei tohi piirduda ainult partei lõppeesmärgi — EKP programmiliste põhinõudmiste — selgitamisega. Niisugune agitatsioon oleks tähendanud kommunismi-ideede abstraktset ümberjutustamist ega oleks leidnud tarvilikku vastukaja töötava talurahva laiades hulkades. Selleks et talurahvast kodanluse mõju alt vabastada ja võitlusse kaasa tõmmata, oli agitatsioonitöös tarvis alustada neist konkreetsetest probleemidest, mis töötavaid talupoegi eriti huvitasid, nagu maaküsimus, riigi- ja rendimaksud ning -võlad, võõrandatud maade põlisele rendile või eraomandiks andmine, popsiküsimus jne. Partei liikmeil tuli selgitada neid küsimusi EKP otsuste valguses ja näidata, kuidas töötav talurahvas saaks oma olukorda tegelikult parandada. Suureks puuduseks pidas pleenum seda, et Eesti kommunistid on vähe ära teinud talupoegade tutvustamisel NSV Liidu talurahva eluloluga. Pleenumil esinenud Kominterni esindaja, Soome KP juhtiv töötaja K. Manner tähendas, et kõigis Balti riikides on kommunistlikud parteid seni vähe tähelepanu pööranud keskmiku enda poole võitmisele. EKP peaülesandeks külas pidas K. Manner: 1) tõmmata enda poole maa proletaarsed massid, 2) tugevdada tööd keskmike enda poole võitmisel, äärmisel juhul aga keskmik neutraliseerida.

Selle saavutamiseks oli eelkõige vaja tugevdada parteiorganisatsioone maal, samuti aktiveerida olemasolevad ühingud ning vabastada nad parempoolsete sotsiaaldemokraatide mõju alt.

Pleenum pidas vajalikuks luua proletaarsete talurahvakihtide ja kehvikute jaoks legaalne, omaette organisatsioon — Popside ja Väikemaapidajate Liit. Keskkomiteed kohustati liidu organiseerimisel ja juhtimisel kasutama paindlikku taktikat, nii et seda organisatsiooni «võiks püsivalt kasutada legaalse võimalusena kehviktalurahva revolutsiooniliseks kasvatamiseks ja koondamiseks ning maa ja linna kodanluse talurahva kurnamise poliitika paljastamiseks»⁴⁷. Maipleenum otsustas suurendada EKP põrandaaluste töötajate arvu maakondades ning asutada uusi põllutööliste ning metsa- ja käsitööliste ametiühinguid.

Ka EKP 1929. aasta jaanuarikonverentsil arutati spetsiaalselt küsimust «Töö talurahva hulgas». Konverentsile esitatud EKP Keskkomitee aruandes on öeldud: «Meie peame oma partei tööd

⁴⁶ EKPA, f. 24, nim. 1, s.-ü. 497, l. 1—13; f. 6495, nim. 1, s.-ü. 203, l. 1—8.

⁴⁷ EKPA, f. 24, nim. 1, s.-ü. 497, l. 12.

mitu korda tugevamaks tegema talurahva hulgas kui seni, teostades enamluse põhimõtet (kehvema talurahva oma poole võitmine ja kesktalurahva erapooletuks tegemine), iseäranis tähelepanu pöördes väike- ja keskretnikkudele.»⁴⁸

Suurt tähelepanu maa- ja talurahvaprobleemidele pühendati 1929. aasta jaanuarikonverentsil vastuvõetud uues EKP programmis, kus agraarküsimust käsitlev osa oli sõnastatud samuti 1926. aasta «Põhialuste» järgi. 11. juunil 1929 Poola-Baltimaade Sekretariaadi istungil, tutvustades EKP programmi, ütles J. Anvelt, et just maaküsimus oli üks peamisi põhjusi, mis sundis Eestimaa Kommunistlikku Parteid kiirustama programmi väljatöötamisega.⁴⁹ Võrreldes «Põhialustega» oli EKP programmis üksikajalikumalt fikseeritud osalised nõudmised, millega partei maarahva huvides pidi välja astuma juba kodanliku diktatuuri ajal, samuti peamised üritused, mis tulid läbi viia kohe pärast kodanluse võimu kukutamist ja proletariaadi diktatuuri kehtestamist.

Osaliste nõudmistena nähti EKP programmis ette järgmised sammud: 1) mõisamaad, kirikumaad ja klassisõjast kodanluse poolel osavõtnud ohvitseridele kingitud maad tuleb anda maatöölis-tele, asunikele ja teistele maata ning väheste maaga inimestele, kusjuures maa saajad ja maa kasutamise viisi määravad maata-rahva ja väikemaapidajate komiteed; 2) lõpetada tasu maksmine endistele mõisnikele ja suurmaaomanikele; 3) parandada popside, väike- ja keskmikasunike ning rentnike majanduslikku olukorda (rendimaksu kaotamine, protsendita maaparanduslaenud, maksuta arstiabi kehvikutele jne.).⁵⁰

Pärast proletariaadi diktatuuri kehtestamist, kapitalismilt sotsialismile ülemineku ajajärgul, olid ette nähtud järgmised tähtsamat üritused: 1) suurtest mõisatest, iseäranis eeskujulikest ja majandusliku kaalu poolest tähtsatest suurmajanditest tuleb organiseerida nõukogude majandid; 2) osa mõisasüdameist ja üldse suurmajandeilt ning aktiivsetelt kontrevolutsionääridelt konfiskeeritud maadest ning inventarist jaotada sulastele, asunikele, popsidele ja väikemaapidajatele; 3) väike- ja keskmine maaomand jätta omanikele kasutamiseks; 4) maa ost ja müük keelata, väike- ja keskretnikel kaotada rendimaks; 5) aidata kaasa põllumajandusliku tootmise suurendamisele, küla elektrifitseerimisele, soodustada põllumajanduslikku ühistegevust ja propageerida kollektiivmajandite loomist.⁵¹

Üldiselt oli EKP programmi aluseks Kominterni VI kongressil (1928) vastuvõetud Kommunistliku Internatsionaali programm. Samal ajal oli selles arvestatud kohalikke tingimusi ja see oli ka mõnevõrra üksikasjalikum.

⁴⁸ EKPA, f. 6495, nim. 1, s.-ü. 207, l. 25.

⁴⁹ EKPA, f. 247, nim. 53, s.-ü. 40, l. 77.

⁵⁰ Sama, l. 55.

⁵¹ Sealsamas.

Jaauarikonverentsil esinedes ütles J. Anvelt: «Iseäranis tähtis on maaküsimus ja siin on meie programm tunduvalt üksikasjalikum Ki [Kommunistliku Internatsionaali] programmist. Peame kogu maa eraomandust piirama, et maaga hangeldamist ära hoida, kuid peab ettevaatlikud olema ja mitte maa eraomandust ära kaotama, sest see eraomanik-talunik on väga maa küljes kinni. Meie peame kindlalt ütlemä, et aktiivsetelt vastastelt — suurtalunikudelt maad konfiskeeritakse. Vaja on rentnikkude küsimuses ütelda, et rentnik jääb oma kohale, kuna maa natsionaliseeritakse. Peab mitu korda alla kriipsutama, et meie talurahvast maalt ära ei aja.»⁵²

1929. aasta põllumajandusliku üleskirjutuse andmetel kuulus Eestis üle poole talundeid (133 357-st 71 513) ja ligemale pool talunditele kuuluvast maast (3 037 491 ha-st 1 197 795) riigile. See maa oli asunike (32 077 talundit) ja riigirentnike (20 117 talundit) käes või siis kasutati seda muuks otstarbeks: palgamaana (3865 talundit) või riigimõisatena.⁵³

Juba kahekümnendate aastate algul oli EKP olnud arvamisel, et Eestis ei saa kommunistid rääkida talupoja valduses oleva rendimaa täielikust ja viivitamatust proletaarsest natsionaliseerimisest. Veelgi enam — nagu ütles J. Anvelt 11. juunil 1929 Poola-Baltimaade Sekretariaadis —, Eesti bolševikud olid Oktoobrirevolutsiooni perioodil seisukohal, et revolutsiooni ajal ei tohi talurahva maaeraomandit puudutada seal, kus eraomandi mõiste on küllalt sügavalt juurdunud laiematesse talurahva kihtidesse. Venemaa sisekubermangudes oli talurahva eraomand olemas vaevalt märgataval kujul ja Venemaa talurahvas läks seetõttu peaaegu tervikuna Oktoobrirevolutsiooni ajal koos proletariaadiga mõisnikkude vastu. Eestis oli aga talumaade, eriti kesktalukohtade enamik «pärisomanike ostetud»; omanikkude kiht (s. t. suur osa talumaade pidajatest, kelle hulgas rentnikke oli vähe) oli paremal juhul erapooletu, enamasti aga vaenulik proletaarse revolutsiooni suhtes. Seda tuli arvestada.

1917. aastal avaldati dekreet kogu maa natsionaliseerimise kohta. See käis ka Eesti kui Nõukogude Venemaa osa kohta. VSDT(b)P Eestimaa organisatsiooni juhtivad seltsimehed ei pidanud siis tarvilikuks teha mingit eri otsust, et talurahva maaeraomand Eestis jääb puutumata, kuid oma igapäevases agitatsioonitöös seletasid nad seda küsimust selliselt: maa müümine, teise kätte rendile andmine, maa peale võlgade tegemine jne. on keelatud, kuid talukohad jäävad nende omanikkude kätte.

Seisukoht, et enam arenenud kapitalistlikes maades ei ole otsarbekohane natsionaliseerida talurahva eravalduses olevat maad, vastas täielikult ka V. I. Lenini ettepanekul Kominterni II kong-

⁵² EKPA, f. 6495, nim. 1, s.-ü. 207, l. 73—74.

⁵³ 1929. aasta põllumajandusliku üleskirjutuse andmed. I. vihik. Tln., 1930, lk. 2.

ressil vastuvõetud seisukohtadele. «Võitnud proletariaat parandab otseselt tema [s. o. keskmike — A. L.] olukorda, kaotades rendimaksu ja hüpoteegid, andes talle masinaid ja rakendades põllumajanduses elektrifitseerimist jne. Viivitamatult, täielikust eramandi kaotamisest proletaarse võimu poolt ei või suuremas osas kapitalistlikes maades juttugi olla.»⁵⁴ Ka Kominterni programm oli samasugusel seisukohal.

Oma väljaannetes teatas EKP korduvalt, et proletariaadi diktatuur Eestis ei kavatse töötavalt talurahvalt ära võtta tema valduses olevat maad, veelgi enam, ei hakka üldse puudutama neid maavaldusi, mis on tema käes. Kuna EKP Keskkomitee oli seisukohal, et Eestis ei saa rääkida kogu talupoegade maavalduse (näit. rendi- ja asunikumaa) natsionaliseerimisest pärast proletaarset revolutsiooni, erines EKP programm selles küsimuses Kominterni programmist. Teatavasti oli viimases öeldud: «kõige suurmaamomanduse... konfiskeerimine ja proletaarne natsionaliseerimine nii linnas kui maal ühes sellega riiklise ja omavalitsuslise maaomanduse... võtmine nõukogude kätte...»⁵⁵ Kuna Eestis oli maa-saajaid-asunikke ja riigirentnikke üle 50 000⁵⁶ ning selle maaomandi juriidiliseks omanikuks oli riik, siis oleks see nõudmine võinud siin esile kutsuda palju arusaamatusi. Kodanlusel ja parempoolsetel sotsiaaldemokraatidel oleks tekkinud võimalus «seletada» maatöölisele, et kommunistid võtavad riigimaad nõukogude kätte ja hakkavad kohe neist kommuune looma. Et Eesti töötav talurahvas EKP programmist valesti aru ei saaks, jäeti lauseosa «riikliku ja omavalitsusliku maaomandi võtmine nõukogude kätte» EKP programmis üldse välja.⁵⁷

Eestis oli veel 9600 popsikohta⁵⁸ ja 7486 renditalu (või pooleterakohta) eramaadel.⁵⁹ Nende omanikeks oli hallparun (mõnikord aga ka keskmik — ostukrundiomanik). Juba aastaid olid nende tegelikeks valdajateks olnud kehvikud. Ka see omapära leidis EKP programmis kajastamist. Selles nõuti rendimaksu kaotamist, kõigi rendile antud maade natsionaliseerimist ja nende jätmist väike- ja keskrentnike kätte. «Kõigile riigi-, omavalitsuste ja eramaade väikerentnikkudele, popsidele, asunikkudele, väike- ja kesktalurentnikkudele,» oli EKP programmis öeldud, «jääb nende käes olev maa edaspidiseks kasutamiseks, väljaarvatud suuremate maatükkide rentnikkude ja aktiivselt revolutsiooni vastu võitlejad, kelle maa

⁵⁴ В. И. Ленин и Коммунистический Интернационал. М., 1970, стр. 223.

⁵⁵ Kommunistilise Internatsionaali programm. Vastu võetud VI kongressil 1. septembril 1928 Moskvast. Tõlkinud J. Anvelt. Eestimaa Kommunistliku Partei Keskkomitee väljaanne. Leningrad, 1928, lk. 42—43.

⁵⁶ O. Elango. Eesti kapitalismi ajutise, ebakindla stabilisatsiooni aastail, lk. 45.

⁵⁷ Vt. EKPA, f. 6495, nim. 1, s.-ü. 207, lk. 62.

⁵⁸ O. Elango. Eesti kapitalismi ajutise, ebakindla stabilisatsiooni aastail, lk. 47.

⁵⁹ 1929. aasta põllumajanduslike üleskirjutiste andmed. I vihik, lk. 2.

arvatakse nõukogude maatagavara hulka väljajagamiseks kehvikutele, artellidele jne.»⁶⁰

Nii see kui ka teised EKP programmis fikseeritud seisukohad oli EKP juba varem omaks võtnud. EKP Keskkomitee sai tegelikult juba 1926. aasta lõpul «Põhilauset» näol oma käsutusse marksistliku käsitlesega agraarprogrammi, mida mõnevõrra täpsustati 1929. aasta jaanuarikonverentsil vastuvõetud programmis.⁶¹

Kuigi EKP agraarprogramm oli aastail 1926—1929 saanud lõpliku kuju ja selles olid selgelt sõnastatud partei suhtumine talurahva mitmesugustesse kihtidesse, ei toimunud kahekümnendate aastate teisel poolel ometi tõsist murrangut EKP agitatsiooni- ja organiseerimistöös maatööraha hulgas. Selleks oli mitmeid põhjusi.

Kahekümnendate aastate esimesel poolel oli partei organisatsiooniline mõju maal mitmekordselt suurem kui kahekümnendate aastate lõpul, mil EKP-l oli maatööraha aktiivset kaasatulekut töotav agraarprogramm. Osalt oli see tingitud sellest, et EKP ei olnud neil aastail küllalt tugev, et juhtida laiade talurahvahulkade rahulolematust revolutsioonilise liikumise rööbastesse, ja osalt ka sellest, et Eestimaa parteiorganisatsioonid ei peetud sel etapil seda tööloiku küllaldaselt tähtsaks. Väga vähe tegid vastuvõetud otsuste realiseerimiseks EKP Keskkomitee Illegaalne Büroo ja kohalikud parteiorganisatsioonid. Kui kahekümnendate aastate esimesel poolel avaldati nii partei illegaalses kui ka legaalses revolutsioonilises kirjanduses arvukalt kirjutisi EKP poliitikast maal, siis kahekümnendate aastate teisel ilmus neid vaid mõni üksik. Nii

⁶⁰ EKPA, f. 6495, nim. 1, s.-ü. 207, lk. 63.

⁶¹ 11. juunil 1929 esines J. Anvelt Poola-Baltimaade Sekretariaadis põhjaliku ettekandega jaanuarikonverentsil vastuvõetud EKP programmist. Eriti suurt tähelepanu pühendas ettekandja programmi sellele osale, mis käsitles maa- ja talurahva küsimust, ja just EKP programmi see osa kutsus sekretariaadi liikmete hulgas esile elava mõttevahetuse. Poola KP esindaja G. Rvali arvates oli siin tunda UK(b)P parempoolse opositsiooni mõju: EKP programmis ei räägita-vat üldse kolhoosidest ja sovhoosidest, ühismajapidamistest on juttu vaid muu-seas. G. Rvalile vaidles vastu V. Kapsukas. Viimase arvates on antud etapil kõige tähtsam näidata, kuidas võidelda ja võita, ning alles seejärel, kuidas sotsialismi ehitada. «Meie suudame vaevalt kaasa tõmmata kehvatalurahvast ja neutralisee-rida keskmikke,» arvas V. Kapsukas, «kui juba nüüd esikohale seaksime kolhoosid, sovhoosid ja kommuunid. Muidugi, on vaja rääkida sellest, mida tehakse proletariaadi diktatuuri ajal, kuid ei tohi unustada, et Eestit on vaja ette val-mistada proletaarsetks revolutsiooniks, et on tarvis enne kukutada siin kodanluse võim.» Oma pikemas sõnavõtus tähendas Kapsukas, et Eesti on praegu peami-selt põllumajanduslik maa. Seepärast on siin küsimus kehvatalurahva kaasatõmba-misest proletaarsete revolutsioonile ja keskmike neutraliseerimine ka põhiküsimu-seks, millele tuleb palju tähelepanu pöörata. Nimetatud talurahvakihite ei saa kaasa haarata loosungitega, milles nõutakse sovhooside rajamist — see on juba sotsialismi ehitamisega seotud küsimus —, nad tuleb kaasa tõmmata peamiselt maa andmise loosungitega; tuleb üles seada veel säilinud mõisate ning isegi hall-parunitele kuuluvate suuremate talude natsionaliseerimise ja jaotamise loosun-gid. (EKPA, f. 247, nim. 53, s.-ü. 40, l. 67.)

anti pärast EKP 1926. aasta novembrikonverentsi 1926—1929 välja küll 11 illegaalse «Kommunisti» numbrit, kuid ainult ühes artiklis — «Sotsialistid, kommunistid ja talurahvas» — käsitleti spetsiaalselt EKP agraarpoliitikat.⁶² EKP 1926. aasta novembrikonverentsist ja seal vastuvõetud «Põhilausetest» ei räägitud aga siin sõnagi. Ka ajalehe «Kommunist» artiklites 1926. ja 1929. aasta konverentsi kohta vaikiti maa- ja talurahvaprobleemidest.⁶³ «Põhilausetest» ei räägita samuti üheski Keskkomitee poolt kuni 1929. aastani väljaantud (seni teada olevas) lendlehes või üleskutses. Samasugust olukorda näeme tol perioodil EKP ideelisel juhtimisel ilmunud legaalses revolutsioonilises kirjanduses. Ka ei avaldatud EKP 1929. aasta programmi, milles oli kokku võetud kõik partei seisukohad agraarküsimuses. Programm eksisteeris ainult dokumendina EKP materjalides.⁶⁴

Ei saa muidugi väita, et maatöörahas Eestis midagi 1926. aasta konverentsist ja «Põhilausetest» ei teadnud. 1928. ja 1929. aastal avaldati Leningradis ilmuvast Kominterni Eesti sektiiooni teoreetilisi-poliitilisi ajakirjas «Klassivõitlus», mille numbraid levitati ka Eestis, mõned artiklid, mis propageerisid «Põhilausete» seisukohti.⁶⁵

Seni kindlakstehtud andmete järgi andis EKP Keskkomitee 1929. aasta esimesel poolel Leningradis kirjastuse «Külvaja» vahendusel välja brošüüri «Kelle päralt peab olema maa Eestis? Eestimaa Kommunistliku partei vaade maa küsimuse peale», kus toodi ära 1926. aasta «Põhilaused» ning EKP 1928. aasta maipleenumi resolutsioon töötamise kohta maatööraha hulgas.⁶⁶

«Põhilauses» ja EKP programmis sõnastatud seisukohtade laialdane tutvustamine maatööraha hulkadele algas aga alles 30-ndate aastate algul. Tol perioodil algas ka kommunistide mõju tugevnemine külas.⁶⁷ Teoreetilised alused, nagu juba öeldud, olid aga selleks antud juba EKP kahekümnendate aastate teise poole dokumentides.

Kahekümnendate aastate lõpul Eestis alanud agraarkriis tugevdas talurahva kihistumist. Kodanlikust maaseadusest lõplikult petunud maatööraha hulk suurenes järjest. Paljudes kohtades toimusid kõre-meelsed väljaastumised. Järgneva kümnendi algul avaldati EKP poolt mitmeid artikleid lühiaurimusi, kus konkreetsete faktidega opereerides kritiseeriti kodanluse loosungit «ühtsest

⁶² «Kommunist», 26. september 1928.

⁶³ «Kommunist», 26. märts 1927 ja 15. juuli 1929.

⁶⁴ Seni ei ole korda läinud ka kindlaks teha, kas EKP programm kinnitati Kominterni poolt või mitte.

⁶⁵ J. Reesen. Talurahvas ja võitlus tööraha võimu eest. — «Klassivõitlus», 1928, nr. 96/97, lk. 13—24; J. Reesen. Eestimaa Kommunistlik partei ja talurahvas. — «Klassivõitlus», 1929, nr. 103/104, lk. 39—50; 105/106, lk. 55—62 jt.

⁶⁶ EKPA, f. 27, nim. 1, s.-ü. 692, l. 29—35.

⁶⁷ Vt. Ülevaade Eestimaa Kommunistliku Partei ajaloost. II osa, lk. 225—227.

talurahvast» ja tema «ühistest huvidest» ning näidati, et külas nagu kapitalistliku Eesti linnaski toimub pidev kihistumine. Talurahva kihistumise kohta avaldatud artiklitel oli suur tähtsus EKP tegevusele teooria ja praktika vallas. Sai selgeks kihistumise sügavus Eestis ja ka see, millised talurahvakihid võivad olla töölis-klassi liitlaseks võitluses sotsialistliku revolutsiooni eest.

Sel ajal arendas kodanlus kärarikast laimukampaaniat NSV Liidus teostatava põllumajanduse kollektiviseerimise vastu. Väike-omandusele rajatud talumajandite üleviimises sotsialismi teele nägi kodanliku Eesti propaganda «pealetungi talurahva elulistele huvidele». Tüütuseni korrutati vana, ammu kulunud juttu, et Eesti kommunistid ajavat kõik talupojad vägisi «kommuunasse».

Sellistes keerulistes klassivõitluse tingimustes ei saanud EKP piirduda ainult väljatöötatud agraarprogrammi avaldamisega. Sellest poleks tol korral piisanud, et kiskuda laimupropaganda poolt desinformeeritud laiu talurahvahulki välja kodanluse ideoloogilise ja poliitilise mõju alt. Kerkis üles vajadus enesekriitiliselt analüüsida Eesti bolševike agraarpoliitikat aastail 1918—1919. Talurahvale oli vaja selgitada, et nõukogude võimu taaskehtestamisel Eestis neid vigu enam ei korrata.

1932. aasta märtsis avaldas EKP Keskkomitee manifesti, milles esmakordselt avalikult kritiseeriti neid vigu, mida Eesti Tööraha Kommuun tegi maaküsimuses aastail 1918—1919.⁶⁸ Selles seisab märtsimanifesti suur tähtsus. Manifestis kavandati ka pärast kodanluse kukutamist moodustatava tööliste ja talurahva valitsuse programmi põhinõudeid. Maa- ja talurahva küsimuses EKP märtsimanifest midagi uut ei andnud, sest õige tegevusprogramm oli varem olemas.

Manifesti tutvustamiseks eesti maatöörahvale hakati tegema laialdast tööd. Valmistati ette uut parteikaadrit, kes rakendati tööle illegaalsete organisaatoritena. Mitmel pool maal loodi uusi parteiorganisatsioone. Ulatuslikumalt kui varem anti välja ja levitati kommunistlikku kirjandust, kus rohkesti oli antud ruumi töötava talurahva probleemidele. Aktiivse tegevuse poolest paistis neil aastail silma Viljandi-, Pärnu-, Tartu-, Järva- ja Harjumaal tugipunkte omav EKP Jaan Kreuksi nimeline parteiorganisatsioon.⁶⁹ Ainuüksi selle organisatsiooni poolt anti olemasolevail andmeil aastail 1932—1934 välja 19 numbrit ajalehte «Külaproletaarlane» ning palju mitmesuguseid lendlehti ja üleskutseid, kokku 50 eriväljaannet.⁷⁰

Töös maatöörahvaga lähtusid Eesti kommunistid ka hiljem põhiliselt 1926. aasta «Põhilausestest» ja 1929. aasta EKP programmis fikseeritud seisukohtadest.

⁶⁸ Ülevaade Eestimaa Kommunistliku Partei ajaloost. II osa, lk. 222—223.

⁶⁹ Vt. O. Kuuli. Uhise võitluslipu all. Tln., 1961, lk. 65.

⁷⁰ «Ülevaade Eestimaa Kommunistliku Partei ajaloost. II osa, lk. 226.

СКЛАДЫВАНИЕ АГРАРНОЙ ПРОГРАММЫ КПЭ БУРЖУАЗНОГО ПЕРИОДА

А. Либман

Резюме

Несмотря на то, что положение в партийной организации Эстонии в последекабрьский период было очень трудным и связи партии с трудящимися деревни были слабыми как никогда, именно в эти годы аграрная программа партии, соответствовавшая условиям Эстонии, обрела законченный вид.

На Ноябрьской (1926 г.) конференции КПЭ был принят документ «Основные тезисы по аграрному и крестьянскому вопросу», в котором впервые были изложены в обобщенном виде уже сложившиеся, а также новые основные положения по земельному и крестьянскому вопросу. Тем самым была дана целостная аграрная программа, которая указывала партии конкретные пути активного вовлечения в борьбу союзника пролетарской революции — трудового крестьянства. Проблематика тезисов, трактовка вопросов в них, важнейшие определения — все это соответствовало положениям В. И. Ленина, которые он сформулировал для коммунистических и рабочих партий капиталистических стран, и решениям Коминтерна. Общей основой этого документа являлись тезисы II конгресса Коминтерна по аграрному вопросу, составленные В. И. Лениным, тезисы V расширенного пленума Исполкома Коминтерна по крестьянскому вопросу (1925 г.) и огромный опыт ВКП(б) по привлечению трудового крестьянства на свою сторону. Состоявшиеся в 1927 и 1928 годах пленумы Центрального Комитета КПЭ, а также Январская (1929 г.) конференция КПЭ дали эстонским коммунистам конкретные указания по организации работы, опираясь на принципиальные положения, содержащиеся в тезисах 1926 года. В принятой на Январской конференции (1929 г.) программе КПЭ раздел по аграрному вопросу был изложен в соответствии с тезисами, одобренными Ноябрьской конференцией КПЭ. По сравнению с «Основными тезисами» в программе КПЭ были более подробно изложены частичные требования, направленные на защиту интересов сельских тружеников в условиях буржуазной диктатуры. Зафиксированы были также важнейшие мероприятия, которые необходимо было провести в области аграрных отношений после свержения буржуазии и установления диктатуры пролетариата.

Однако по ряду объективных и субъективных причин, широкое ознакомление крестьян с позицией КПЭ по аграрному вопросу, выраженной в «Основных тезисах» и партийной программе, началось фактически в 30-х годах.

«Основные тезисы» 1926 года и положения по аграрному

вопросу, содержащиеся в партийной программе 1929 года, служили для коммунистов Эстонии и в дальнейшем опорой в их работе в деревне.

HERAUSBILDUNG DES AGRARPROGRAMMS DER KOMMUNISTISCHEN PARTEI ESTLANDS ZUR ZEIT DER BÜRGERLICHEN HERRSCHAFTSPERIODE

A. Liebman*

Zusammenfassung

Obwohl die Kommunistische Partei Estlands nach der Niederlage des Dezemberaufstandes viele Schwierigkeiten zu überwinden hatte, die Beziehungen zu den Landarbeitern geringer als je zuvor waren, bekam das den örtlichen Verhältnissen entsprechende Agrarprogramm gerade in diesen Jahren seine endgültige Fassung.

In dem im Jahre 1926 während der Novemberkonferenz angenommenen Beschluss «Grundlinien zur Frage der Landarbeiter und Bauern» wurden zum ersten Mal alle bisher erhaltenen Ergebnisse und neuen Standpunkte zur Problematik der Bauernschaft zusammengefasst. Ebenso wurde das einheitliche Agrarprogramm der KP Estlands festgelegt. Die Verwirklichung dieses Programms sollte der Partei den richtigen Weg zeigen, wie der Verbündete der proletarischen Revolution und zwar die Bauernschaft zur aktiven Mitarbeit zu gewinnen ist.

Die in den Grundlinien aufgeworfenen Fragen, die Lösung der Problematik und der Wortlaut entsprachen sowohl den von V. I. Lenin gegebenen Richtlinien für die Kommunistische und Arbeiterparteien in den kapitalistischen Ländern als auch den Beschlüssen der Komintern.

Den «Grundlinien» liegen zugrunde die von W. I. Lenin verfassten Thesen für den I. Kongress der Komintern über das Verhältnis der kommunistischen Parteien zur Bauernschaft ebenso wie die Thesen zur Agrarpolitik der fünften erweiterten Tagung des Exekutivkomitees der Komintern. Eine wesentliche Rolle spielen auch die Erfahrungen der KPdSU (B) bei der Herstellung des festen Bündnisses mit der Bauernschaft.

Auf den Tagungen in den Jahren 1927 und 1928 ebenso wie während der Januarkonferenz im Jahre 1929 hat die KP Estlands konkrete Hinweise herausgearbeitet, wie die Arbeit nach den in den «Grundlinien» hervorgehobenen Anweisungen auf dem Lande durchzuführen ist.

In dem während der Januarkonferenz 1929 angenommenen Programm der KP Estlands wurden die Agrarfragen in Grund-

zügen ebenso ausgelegt, wie es in den «Grundlinien» vorgesehen war. Im Vergleich zu den «Grundlinien» wurden im Agrarprogramm der KP Estlands die Teilforderungen, mit denen die Partei schon unter den Bedingungen der bürgerlichen Herrschaft für die Interessen der Bauernschaft einzutreten hatte, viel präziser ausgearbeitet. Ebenso sah das Programm die wichtigsten geeigneten Massnahmen vor, die unmittelbar nach dem Sturz der bürgerlichen Herrschaft und der Errichtung der Diktatur des Proletariats zu verwirklichen waren.

Eine Reihe von objektiven und subjektiven Faktoren haben dazu beigetragen, dass die in den «Grundlinien» und im Programm der KP Estlands hervorgehobenen Prinzipien erst Anfang der dreissiger Jahre der Bauernschaft und den Landarbeitern weitgehend bekanntgemacht werden konnten.

In ihrer Arbeit mit dem Landproletariat und der Bauernschaft gingen die estnischen Kommunisten auch später hauptsächlich von den in den «Grundlinien» (1926) und im Programm der KP Estlands (1929) festgelegten Prinzipien aus.

Der Einfluss der Kommunisten wurde im estnischen Dorf erst in den dreissiger Jahren spürbar. Die theoretischen Voraussetzungen jedoch waren schon in den oben erwähnten Schriftstücken in der zweiten Hälfte der zwanziger Jahre festgelegt worden.

8-TUNNILISE TÖÖPÄEVA KÜSIMUS TÖÖLISLIHKUMISES JA EKP 1920-NDAIL AASTAIL

J. Ant

Palgatöö tekkest peale on küsimus tööaja pikkusest esile kutsunud visa võitluse ettevõtjate ja töötajate vahel. Kapitalismi ajalugu algas tööliste jaoks piiramatu tööajaga. Seda limiteeris tavaliselt ainult füüsiline vastupidavus. Muutumatute töötingimuste ja intensiivsuse juures nägi kapitalist ainsat teed kasumi suurendamiseks tööpäeva pikendamises. Tööliste jaoks tähendas aga iga üleliigne töötund suuremat kurnatust. Iga kättevõidetud vaba tund tähendas tööliste jaoks mitte ainult elutingimuste normaliseerimist, vaid andis võimaluse tõsta ka hariduslikku taset, aktiivselt osaleda ühiskondlikus elus. «Töölisel on vaja seda, et ta ei töötaks mitte üle 8 tunni ööpäevas, et tal oleks aega puhkuseks, enese arendamiseks ja oma õiguste kasutamiseks inimesena, perekonnaliikmena ja kodanikuna,» kirjutas V. I. Lenin.¹ Kapitalistide ja tööliste huvide paratamatu kokkupõrge tööaja reguleerimisel viis K. Marxi järeldusele, et normaalse kestusega tööpäeva sisseseadmine on «kapitalistide klassi ja tööliklassi vahelise kauakestva, enam või vähem varjatud kodusõja tulemus»².

Üks esimesi ulatuslikumaid liikumisi tööpäeva piiramise eest puhkes möödunud sajandi esimesel kolmandikul Inglismaal. Võitluse tulemuseks oli sajandi esimesel poolel seadus, mis piiras tööpäeva pikkuse 10,5 tunniga.³ I Internatsionaali asutamismanifestis rõhutas K. Marx, et praktilise tähtsuse kõrval oli sel seadusel ka suur põhimõtteline tähtsus, kuna «esmakordselt kodanluse poliitiline ökonomia kapituleerus avalikult tööliklassi poliitilise ökonomia ees»⁴. Siifpeale arenes võitlus lühema tööpäeva eest ka teistes maades. Rahvusvahelises ulatuses juhtis seda võitlust aastaid I Internatsionaal. Sajandi lõpukümnetel jätkas neid võitlus-

¹ V. I. Lenin. Teosed. 2. kd., lk. 262—263.

² K. Marx. Kapital. I kd. Tln., 1953, lk. 262.

³ Дорофеев С. И. Экономическая программа классовой борьбы. М., 1974, стр. 52.

⁴ K. Marx ja F. Engels. Valitud teosed. I kd., Tln., 1957, lk. 289.

traditsioone ka II Internatsionaal. Internatsionaali kogressidel (1889. a. Pariisis, 1893. a. Zürichis, 1896. a. Londonis) arutati ja võeti vastu mitmeid otsuseid võitluseks 8-tunnilise tööpäeva eest.⁵ Peatselt aga minetas II Internatsionaal oma juhtiva osa klassivõitluses. Tema juhid hakkasid ajama kodanlusega kokkuleppepoliitikat, mistõttu ka praktiline tööliklassi võitluse juhtimine 8-tunnilise tööpäeva eest asendus pikkade kõnedega parlamendi kõnetoolist.

Venemaal saavutati ulatusliku streigivõitluse tulemusena esmakordselt tööpäeva seaduslik piiramine 11,5 tunniga 1897. aastal.⁶ Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni võiduga kindlustas Nõukogudemaa proletariaat endale 8-tunnilise tööpäeva, töökaitse seadused ja sotsiaalkindlustuse. Sotsialistlikule revolutsioonile Venemaal järgnes revolutsioonilise liikumise võimas tõus kogu maailmas. Mitmetes maades võitsid töötavad hulgad kätte 8-tunnilise tööpäeva. Kodanlus ei tahtnud sellega leppida. Vaevalt oli ta oma olukorra suutnud stabiliseerida ja üle minna vasturünnakule, kui üheks esimeseks aktiivseks sai 8-tunnilise tööpäeva tühistamine. Samasugune nähtus iseloomustas kodanlikku Eestit.

Nõukogude Eesti ajalooalases kirjanduses on 8-tunnilise tööpäeva küsimust põhjalikumalt puudutanud peamiselt majanduse ajaloo uurijad.⁷ Nii K. Kase kui G. Rekkeri uurimustes seostatakse küsimus tööpäeva pikkusest Eesti tööliklassi üldise olukorraga. G. Rekkeri dissertatsioonis on seejuures põhjalikumalt käsitletud tööpäeva pikkust seoses kapitalismi arengu tsüklilisusega kodanlikus Eestis. V. Krinali, L. Loone ja I. Soidra kollektiivses uurimuses on pearõhk asetatud kodanlike ja väikekodanlike parteide ning revolutsioonilise suuna erinevustele lähenemises 8-tunnilise tööpäeva probleemidele. 8-tunniline tööpäev, kui üks tööliklassi klassivõitluse loosungeist kodanliku korra aastail on äramärkimist leidnud enam-vähem kõikides uurimustes, mis käsitlevad töörahva võitlust kodanluse vastu.

Käesolevas arktilis püütakse vaadelda 8-tunnilise tööpäeva probleemi 20-ndate aastate töölisliikumise seisukohalt ja näidata EKP tegevust töötavate hulkade juhina võitluses 8-tunnilise tööpäeva säilitamise ja tegeliku kehtestamise eest. Küsimust on püütud vaadelda seoses Kommunistliku Internatsionaali poolt vastu võetud dokumentidega. Eriti suurt osa etendas käsitletavail aastail võitluses lühema tööpäeva eest rahvusvahelises ulatuses Punaste

⁵ Международные социалистические конгрессы. Очередные вопросы и постановления. Калуга, 1922, стр. 19, 33—34, 36, 42.

⁶ История Коммунистической Партии Советского Союза. Том первый. М., 1964, стр. 188.

⁷ K. Kask. Tööstustööliste majanduslikust olukorrast kodanlikus Eestis. Tln., 1957; G. Rekker. Proletariaadi olukord kodanlikus Eestis (aastail 1920—1940). Dissertatsioon. Tartu, 1963; V. Krinal, L. Loone ja I. Soidra. Majandusliku mõtte põhijooni kodanlikus Eestis (1920—1940). Tln., 1968.

Ametiühingute Internatsionaal (Profintern). Siin väljatöötatud takтика oli juhtnööriks ka Eesti revolutsioonilistele ametiühingutele. Piiratud mahu tõttu ei käsitleta artiklis eraldi põllutöölise, samuti naiste ja alaealiste palgatöölise tööaja probleeme.

Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooniga töölisklassi poolt kättevõidetud 8-tunnilist tööpäeva ei julgenud eesti kodanlus vormiliselt tühistada. Kodanliku Ajutise Valitsuse pöördumises kõigi kodanike poole 16. novembril 1918. a. töötati, et «8-tunniline tööpäev tööstuses ja kaubanduses hakkab uuesti maksma»⁸. Sel ajal oli kodanlik riik ja kodanluse võim Eestis veel küsimärgi all, mistõttu kodanlus oli valmis nii mõndagi lubama, et töötajate hulki enda poole võita. Pilt muutus järsult seoses Kodusõja lõpuga ja kodanliku riigi kindlustumisega 1920. a. algul. Kodanlus püüdis kordkorralt tühistada 8-tunnilist tööpäeva, ning nagu ametlikud väljaanded olid hiljem sunnitud tunnistama, ei olnud 1918. a. antud lubadust kunagi täielikult ellu viidud⁹.

Mõningad andmed tööpäeva pikkuse kohta käsitletavail aastail leiame kodanlikust statistikast. Tuleb aga arvestada, et siin on tegu ilmselt vähendatud arvudega, kusjuures keskmine tööpäev, mis statistikas kujutab endast keskmist tööaega päevas, ei väljenda veel tööpäeva tegelikku pikkust. Kodanliku statistika andmeil kujunes keskmine tööpäev suurtööstuses aastail 1923—1929 järgmiseks: 1923 — 8,4 tundi, 1924 — 8,41, 1925 — 8,37, 1926 — 8,36, 1927 — 8,23, 1928 — 8,37, 1929 — 8,3 tundi.¹⁰ G. Rekkeri uurimuse järgi sõltus tööpäeva pikkus Eestis tugevasti kapitalismi arengu tsüklitest, kusjuures üldkokkuvõttes oli aastatel 1924—1929 tööpäev pikem kui aastail 1930—1939. Sama uurimuse alusel jagunesid 1929. a. juulis töölised suurtööstuses tööpäeva pikkuse alusel järgmiselt: 18 660 meestöölisest töötasid 6—8 tundi 53,7%, 8—10 tundi 35,2%, 10—12 tundi 9,3%, üle 12 tunni 1,8%.

Kogu 8-tunnilise tööpäeva eest peetud võitluse ajaloole on iseloomulik asjaolu, et lühema tööpäeva rakendamise kasulikkust ja otstarbekust mõistavad tavaliselt ka kodanluse ja väikekodanluse progressiivsemad esindajad. Kodanlusel tekib objektiivne vajadus takistada töölise piiramatut kurnamist. Käesoleva sajandi 20-ndate aastate algul lisandus sellele vajadusele veel hirm revolutsioonilise tõusulaine ees. Seepärast püüti rahvusvahelises ulatuses astuda samme, mis ühelt poolt piiraksid mõnevõrra ettevõtjate omavoli, teiselt poolt aga lämmitaksid klassivõitluse teravuse. Just neist eeldustest lähtudes tekkis 1919. a. Rahvusvaheline Tööorgani-

⁸ «Riigi Teataja», 1918, nr. 1, lk. 4.

⁹ Hariduse- ja sotsiaalministeeriumi tegevuse ülevaade 1918—1934. Tln., 1934, lk. 44.

¹⁰ Eesti 1920—1930. Arvuline ülevaade. Tln., 1931, lk. 306—307. Vt. ka G. Rekker. Proletariaadi olukord kodanlikus Eestis (1920—1940), lk. 308, 309, 317.

satsioon. Selle keskse organina hakkas Rahvaste Liidu juures tegutsema Rahvusvaheline Tööstööbüroo. Esimene büroo poolt organiseeritud rahvusvaheline konverents toimus 1919. a. novembris.¹¹ Tööstööbüroo pidi oma konverentsi hakkama organiseerima igal aastal. Osavõtivate riikide delegatsioonide koosseis pidi olema järgmine: kaks vastava riigi valitsuse esindajat, üks tööstöorganisatsioonide esindaja ja üks esindaja ettevõtjate poolt. Tööstööbüroo poolt väljatöötatud otsused ei pidanud Rahvaste Liidu liikmesriikidele olema kohustuslikud, vaid ainult aluseks vastastikustele lepetele. Tööstööbüroo liikmeskond laienes 20-ndail aastail pidevalt. Kui I konverentsist Washingtonis 1919. aastal võtsid osa 36 riigi esindajad, siis 1926. a. oli büroos esindatud 56 riiki.¹² Oma koosseisu ja töö iseloomu poolest polnud kahtlust, et selle organisatsiooni peamiseks hooletaks oli revolutsioonilise liikumise lämmatamine ja kapitalismi alustugede kindlustamine. Samal ajal ei tohi ignoreerida asjaolu, et Tööstööbüroo poolt väljatöötatud mitmed konventsiooniprojektid oleksid nende realiseerimise korral kapitalistlike riikide poolt kahtlemata mitmeti kergendanud töölisklassi olukorda.

Tööstööbüroo I konverentsil Washingtonis töötati välja lepingukavandid 8-tunnilise tööpäeva, naiste- ja lastetöökaitse ning tööpuuduse likvideerimise kohta. Määrati kindlaks, et tööstuses ei tohi tööpäev kesta üle 8 tunni (48 tundi nädalas) ja et tööstuses ei tohi kasutada ka alla 14 aasta vanuste laste tööjõudu. Naistöölistel, samuti noortel alla 18 eluaasta pidi keelata töö ajavahemikus kella kümnest õhtul kuni kella viieni hommikul.¹³ Konventsioon oli kaugel täiuslikkusest. 1928. a. kirjutas selle kohta parempoolne sotsialist, haridus- ja sotsiaalminister L. Johanson järgmist: «Washingtoni konventsioon on enam kui tagasihoidlik. Ta ei näe 8-tunnilise tööpäeva maksmapanekut mitte kõigis tööharudes, vaid ainuüksi «tööstuslikes ettevõtteis», mille mõiste on konventsioonis kindlaks määratud. Ta sisaldab ka rea väljavõtteid, mille kohta pole 8-tunniline tööpäev maksev. Põllutöölise tööpäeva ta üldse ei lahenda. Ametiasutused võivad lubada määrustega üksikutele tööstustele või elukutselistele pikemat tööaega jne.»¹⁴ Tagasihoidlikust sisust hoolimata püüdis eesti kodanlus igati takistada selle konventsiooni ratifitseerimist. Esialgu polnud mitmesuguste lubaduste varjus seda raske teha, kuid vastavalt sellele, kuidas ettevõtjad asusid 8-tunnilise tööpäeva suvaliselt tühistama, teravnes võitlus ka Washingtoni konventsiooni ratifitseerimise eest.

¹¹ Советская Историческая Энциклопедия. Т. 9. М., 1966, стр. 237; Сорбонский С. Международное рабочее движение в цифрах и фактах. Л., 1926, стр. 41.

¹² Сорбонский С. Международное рабочее движение в цифрах и фактах, стр. 44.

¹³ M. Martna. Rahvusvaheline töö-toimkond, tema iseloom, tähtsus ja senine tegevus. Tln., 1921, lk. 6, 25.

¹⁴ «Töölise Hääle», 1928, nr. 5—6, lk. 36.

Kodanluse otsene ja aktiivne rünnak 8-tunnilisele tööpäevale algas Eestis 1921. a. suvel. Algust tehti sellega Balti puuvillavabrikus, kus mindi üle 10-tunnilisele tööpäevale. 1921. a. 6. juulil arutas olukorda selles vabrikus Tallinna tehaste ja vabrikute töölisanemate üldkoosolek, kus otsustati võidelda normaalse tööpäeva taastamise eest Balti puuvillavabrikus.¹⁵ Augustikuus hoia-
tas EKP häälekandja «Kommunist» Eesti tööliklassi: «Kurnajate sõjakäik 8-tunnise tööpäeva vastu on alanud.»¹⁶ Uhtlasi kutsuti üles kõiki töölisi 8-tunnilist tööpäeva kaitsma. Septembri algul avaldas «Kommunist» uue äreva sõnumi. Selgus, et tubakavabriku «Havanna» omanik oli lubanud lisaks palgale igal õhtul tasuta vorsti ja saia töölistele, kes on nõus töötama 10 tundi. Esimesel kolmel õhtul oli peremees lubadust täitnud, pärast aga nõudis juba ilma vorsti ja saia 10 tundi tööd. «Kommunist» kutsus töölisi üles sööma ennem jämedat leiba, kui loobuma 8-tunnilisest tööpäevast.¹⁷ Mõni päev pärast «Kommunisti» selle numbri ilmumist andis EKP Keskkomitee veel välja üleskutse lendlehe näol, milles samuti kutsuti üles võitlusele 8-tunnilise tööpäeva kaitseks.¹⁸ EKP kiire reageering ja tööliste üksmeel sundisid esialgu ettevõtjaid taanduma. «Kommunisti» andmeil taastati mõlemas ettevõttes septembrikuus 8-tunniline tööpäev.¹⁹ Loomulikult kodanlus sellega ei leppinud ning ajutine taandumine tähendas ainult uue, palju laialuluslikuma rünnaku algust. Tööpäeva pikendamise õigustamiseks lasti kõiku kodanliku riigi ideoloogia-aparaat, eeskätt ajakirjandus. Alustajateks olid siin maakodanluse esindajad, kes juba 1921. a. jaanuarikuust püüdsid oma häälekandja «Kaja» vahendusel tõestada 8-tunnilise tööpäeva võimatust põllumajanduses.²⁰ Samasugust kampaaniat tööstuse osas alustas mõned kuud hiljem «Päevaleht».²¹ Järgnevatel aastatel sai ideoloogiline rünnak 8-tunnilise tööpäeva vastu täishoo. Peamine argument, mida kodanlik ajakirjandus pidevalt korrutas, oli Eestis valitsev väga madal tööviljakus. Sellest tulenevat vaesust ja viletsust pidi olema võimalik likvideerida ainult tööpäeva pikendamisega. Kogu ajakirjanduse suunitlus ja toon olid peaaegu sellised, et töölist, kes ei taha töötada 10—12 tundi päevas, tuleb vaadelda rahva ja riigi vaenlasena.²² Kõrvuti ideoloogilise rünnakuga loobuti ka praktiliselt üha enam 8-tunnilisest tööpäevast. Kodanliku statistika eespool toodud tagasihoidlikele keskmistele andmetele võib 20-ndate

¹⁵ EKPA, f. 24, nim. 1, s.-ü. 80, l. 194.

¹⁶ «Kommunist», nr. 12, 21. august 1921.

¹⁷ «Kommunist», nr. 15, 3. september 1921.

¹⁸ EKPA, f. 27, nim. 7, s.-ü. 8, l. 36.

¹⁹ «Kommunist», nr. 16, 10. september 1921.

²⁰ Vt. V. Krinal, L. Loone ja I. Soidra. Majandusliku mõtte põhi-
jooni kodanlikus Eestis (1920—1940), lk. 98.

²¹ «Päevaleht», nr. 215, 16. august 1921.

²² Vt. näit. «Päevaleht», nr. 295, 4. november 1923; nr. 300, 9. november 1923; «Postimees», nr. 80, 22. märts 1924.

aastate alguse töölisajalehtedest, kodanlikest väljaannetest ja arhiividokumentidest leida teateid juba rakendatud ülipika tööpäeva kohta. Nii töötasid töölised 1922. a. algul Räpina paberivabrikus 12 tundi, Järva-Jaani tärklisevabrikus 15, Tallinna leiva- tehases 16—18 tundi päevas.²³

Lähtudes kujunevast olukorrast 20-ndate aastate algul, määras EKP kindlaks ülesanded ja tegutsemissuunad võitluses 8-tunnilise tööpäeva eest. EKP II kongressil 1921. a. sügisel asuti seisukohale, et töölisorganisatsioonidel tuleb üksmeelselt võidelda kodanluse pealetungi vastu 8-tunnilisele tööpäevale.²⁴ 8-tunnilise tööpäeva nõue sai ka töörahva ühisrinde 12 nõudmise üheks punktiks. Ühtlasi mõistis EKP juhtkond hästi, et kõrvuti praktilise võitlusega on vaja vastu astuda kodanluse ideoloogilistele rünnakutele ja teha laialdast selgitustööd tööliste hulgas. Tuli arvestada, et üldreeglina maksid ettevõtjad ületunnitöö eest siiski kõrgemat tasu ning pideva tööpuuduse ja madalate palkade tõttu nõustus osa töölisi suhteliselt kergesti tööpäeva pikendamisega. Ülemäärase tööpäeva kahjulikkuse ja kodanluse manöövrite selgitamise põhiraskus langes revolutsioonilistele töölisajalehtedele, samuti tuli sellega tegelda suulises agitatsioonis ja propagandas. Nii rõhutati töölisvanemate komitee üleskutses 1922. a. sügisel: «Iga klassiteadliku töölise kohus on klassiteadvusetutele töölistele selgeks teha hädaohtu, mis seisab ületundide tegemises.»²⁵

1922. aastast lülitusid revolutsioonilised töölisorganisatsioonid aktiivselt võitlusse 8-tunnilise tööpäeva eest. 10. mail 1922. a. oli kodanlik valitsus moodustanud erikomisjoni viie ministeeriumi esindajatest Washingtoni konventsiooni läbivaatamiseks. Samal kuul andsid konventsiooni kohta oma arvamuse töösturid. Nii valitsuskomisjon kui töösturid ei pidanud Washingtoni konventsiooniga ühinemist soovitavaks.²⁶ Selline seisukoht julgustas ühelt poolt ettevõtjaid tööpäeva pikendama, teiselt poolt aga tõstis töötavate hulkade aktiivsust võitluses oma eluliste huvide eest. Tallinna Ametiühingute Kesknõukogu juhatus avaldas 1922. a. 1. augustil üleskute, milles paljastati valitsuse eitavat hoiakut Washingtoni konventsiooni suhtes ja tehti ametiühingutele ettepanek arutada kõiki võitlusvõimalusi 8-tunnilise tööpäeva eest.²⁷

Põhjalikult vaeti tööpäeva pikkuse probleeme 1922. a. 25. ja 26. märtsil toimunud töölisvanemate konverentsil ning samal sügisel 30. septembrist 1. oktoobrini kestnud töölisvanemate kongressil. Kui seni olid revolutsioonilised töölisorganisatsioonid tõstnud

²³ Vt. H. Saarniit. Kodanlik Eesti sõjajärgse revolutsioonilise kriisi aastail (1920—1924). Tln., 1958, lk. 49—50.

²⁴ Eestimaa Kommunistliku Partei teine kongress. Dokumente ja materjale. Tln., 1962, lk. 267.

²⁵ «Tööline», nr. 16, 28. november 1922.

²⁶ «Eesti Majandus», 1925, nr. 1, lk. 6.

²⁷ «Meie Hää», nr. 9, 3. august 1922.

8-tunnilise tööpäeva nõude üles mõnevõrra eraldatuna teistest tööliste majanduslikest nõudmistest, siis nimetatud nõupidamistel seostati tööpäeva pikkuse küsimus lahutamatu palkade probleemiga. V. I. Lenin, analüüsides esimest tööpäeva pikkust piiravat seadust Venemaal, kirjutas: «Madal tasu ja pikk tööpäev käivad alati koos ja üks on ilma teiseta võimatu. Kui tasu on madal, siis tuleb töölistel paratamatult töötada lisatunde, töötada ka öösiti, et endale ülalpidamist teenida. Kui tööpäev on ülemäära pikk, siis on tasu alati madal, sest pika tööaja puhul toodab tööline iga tund vähem tooteid ja hoopis halvemini kui lühikese tööpäeva puhul; — sest tööline, kes on maha surutud üleliigse tööga, jääb alati armetuks ja võimetuks kapitali rõhumise vastu.»²⁸ See seisukoht sai aluseks ka Eesti revolutsiooniliste töölisorganisatsioonide tegevusele. Töölisvanemate konverentsi resolutsioonis rõhutati vajadust kutsuda kõiki töölisi üles võitlusele inimliku palga ja 8-tunnilise tööpäeva eest kõikides tootmisharudes, kusjuures tuli kasutada võimalikult mitmekesiseid võitlusvahendeid, kaasa arvatud üldstreik.²⁹ Töölisvanemate kongressi avapäeval, 30. septembril, kirjutas revolutsiooniline töölisajaleht «Meie Hää!»: «Kongressi ees seisab aga siin ühtlasi 8-tunnilise tööpäeva kaitsmise küsimus. Näljatasu sunnib töölisi ületundisid tegema. Teiselt poolt, ületunnid võimaldavad töölistele — kuigi kohutava enesekurnamise abil — pisut suuremat tasu; ületunni-mehed on palgavõitluses kas loiid või ehk koguni selle vastu. Sellepärast on tööaja ja palgaküsimus poliitiliselt üksainud ja lahutamatu. Uhest kõneldes ei saa vaikida teisest.»³⁰ Ka kongressi resolutsioon rõhutas, et 8-tunnilist tööpäeva suudetakse kaitsta ainult sel juhul, kui see on garanteeritud elatusmiinimumile vastava töötasuga.³¹

Kommunistliku ajakirjanduse ja partei dokumentide alusel võib järeldada, et 1922. a. kujunesid võitluses tööpäeva lühendamise eest tööstuses välja järgmised suunad: 1) 8-tunnilise tööpäeva kehtestamine, kusjuures tööliste palk oleks säilinud samal tasemel, kui ületunde tehes; 2) nädalalõpupuhkuse pikendamine ja kindlustamine teatud tundide arvu piirides; 3) palgaliste aastapuhkuste kindlustamine; 4) võitlus eritingimuste eest naiste ja alaealiste tööliste jaoks.

Töötajate nõudmised lühendada tööpäeva ja kõrgendada palku esinesid pidevalt streigivõitluses. Nii näiteks oli Tartu metallistide visas streigis, mis algas 1922. a. suvel, palgaküsimuste kõrval nõudmised nädalalõpupuhkuse, aastapuhkuste, ületunnitöö kõrgema tasustamise kohta.³²

EKP-le ja tema poolt juhitud töölisorganisatsioonidele olid

²⁸ V. I. L e n i n. Teosed. 2. kd., lk. 244.

²⁹ EKPA, f. 27, nim. 10, s.-ü. 64, l. 5—6.

³⁰ «Meie Hää!», nr. 15, 30. september 1922.

³¹ «Uus Meie Hää!», nr. 17, 5. oktoober 1922.

³² «Meie Hää!», nr. 5, 25. juuli 1922.

vahetuteks juhtnöörideks rahvusvaheliste revolutsiooniliste organisatsioonide otsused. Klassivõitluse praktilised kogemused on viinud tööjaotuseni, kus kommunistlikud parteid üldreeglina töötavad välja kogu proletariaadi huve puudutavad üldised nõudmised, ametiühingud ja teised revolutsioonilised organisatsioonid aga konkretiseerivad ja detailiseerivad neid.³³ See kehtib ka rahvusvahelises ulatuses. Komintern fikseeris 1922. a. tööliklassi alanud võitluse 8-tunnilise tööpäeva eest. Kui Kominterni IV kongress arutas Prantsusmaa Kommunistliku Partei strateegiat ja taktikat, määrati üheks partei peamiseks ülesandeks võitlus 8-tunnilise tööpäeva eest koos palga säilitamisega.³⁴

Eriti põhjalikult arutas võitlust 8-tunnilise tööpäeva eest Profinterni III kongress, mis toimus 8.—22. juulini 1924. aastal. Kokkuvõtva ülevaatega olukorrast antud küsimuses rahvusvahelises ulatuses esines väljapaistev rahvusvahelise töölisliikumise tegelane, saksa kommunist F. Heckert. Ta konstateeris oma sõnavõtus asjaolu, et rahvusvahelises ulatuses läks kodanlus just 1922. a. kõikjal üle pealetungile 8-tunnilise tööpäeva vastu.³⁵ Aastail 1919—1923 oli seadustega taas kehtetuks muudetud 8-tunniline tööpäev Ungaris, Itaalias, Hollandis ja Portugalis. Washingtoni konventsioon oli seejuures ratifitseeritud Tšehhoslovakkias ja Itaalias, kuid kummaski riigis ei viidud seda sisuliselt ellu.³⁶ Üldse loeti rahvusvahelises ulatuses 1924. a. kõige teravamaks olukorda Saksa maal, kus oli valitsevaks saanud 10—12-tunniline tööpäev. 1923.—1924. a. vahetusel oli 8-tunniline tööpäev muutunud Saksa proletariaadi peamiseks võitlusloosungiks.³⁷ Kodanlus varieeris erinevates maades oma rünnakumeetodeid. Nii likvideeriti Itaalias F. Heckerti sõnade järgi Mussolini poolt 8-tunniline tööpäev «ühe suletõmbega». Arenenud kodanliku demokraatiaga Šveitsis püüdis kodanlus kehtivat 8-tunnilise tööpäeva seadust muuta klausliga, et see ei kehti «kriisides ja muudes teravates olukordades». Töötavad hulgad nõudsid omakorda selles küsimuses rahvahääletust. Viimise tulemusena kukkusid kodanluse plaanid läbi.³⁸

Profinterni III kongress töötas välja üksikasjalise nõudmiste programmi seoses võitlusega 8-tunnilise tööpäeva eest. Nõudmised olid järgmised: 1) kõikides maades kõikides tootmisharudes valitsegu maksimaalselt 8-tunniline tööpäev; 2) keelata ületunnitöö; 3) maa-alustel töödel kestku vahetus 4 tundi, teistel töödel mäetööstuses 6 tundi; 4) pideva tööprotsessiga ettevõtetes tuleb tööle rakendada kolm vahetust; 5) tervist kahjustavatel töödel peab

³³ С. И. Дорофеев. Экономическая программа классово́й борьбы, стр. 52.

³⁴ Коммунистический Интернационал в документах. М., 1933, стр. 353.

³⁵ III конгресс Красного Интернационала Профсоюзов. 8—22 июля 1924 г. Отчет по стенограммам. М., 1924, стр. 120.

³⁶ Sealsamas, lk. 123.

³⁷ «Кресты́нский Интернационал», 1924, № 1, стр. 141.

³⁸ «Красный Интернационал Профсоюзов», 1925, № 2—3, стр. 179.

olema tööpäev lühem; 6) enne pühapäeva või riigipühi peab olema vaba pealelõuna; 7) tööaja lühendamine kriisiaegadel sellises ulatuses, et kõikidele töölistele jätkuks tööd; 8) 8-tunnilise tööpäeva peab garanteerima töölskontrolli sisseseadmine. Lisaks sellele nõuti 8-tunnilist tööpäeva ka põllumajanduses, kusjuures vastava reguleerimise pidid läbi viima töölskomisjonid.³⁹ Kongressil otsustati luua ka Kominterni ja Profinterni ühine rahvusvaheline komitee 8-tunnilise tööpäeva eest peetava võitluse juhtimiseks.⁴⁰

Tuleb märkida, et mitte kõik revolutsioonilised ametiühingud ja teised töölsorganisatsioonid ei toetanud täielikult kõiki üles-
tõstatud loosungeid. Eriti puudutab see töölsliikumist Inglismaal. Seal olid 8-tunnilisest lühema tööpäeva kätte võitnud raudteelased, laevaehitajad, kaevurid, ehitustöölised. Et mitte anda ettevõtjatele neis tööstusharudes võimalust «vastu tulla» töölistele ja kättevõidetud tööpäeva uuesti pikendada, soovitasid Inglise revolutsioonilise töölsliikumise juhid alustada kõikjal võitlust 6-tunnilise tööpäeva eest. Sellise seisukohaga pöördus Profinterni III kongressi poole oma pikemas kirjas Inglismaa Kommunistliku Partei üks rajajaid, rahvusvahelise kommunistliku liikumise aktiivne tegelane T. Mann.⁴¹ Inglismaal oli sel probleemil juba pikem ajalugu. Tuletame meelde V. I. Lenini märkust 1906. a. selle kohta, et «eksivad inglise söekaevurid, kelle tööpäev on lühem kui 8 tundi ja kes sõdivad selle vastu, et kogu maal kehtestataks seadusandlikul teel 8-tunniline tööpäev»⁴². Üksmeele puudumine ja erinev lähenemine võitlusele tööpäeva lühendamise eest valitsesid Inglismaa töölsliikumises ka 20-ndail aastail. Sellele juhtis näiteks tähelepanu üks Inglismaa Kommunistliku Partei rajajaid ja juhte H. Pollit 1923. a. Birminghamis toimunud ametiühingute konverentsil.⁴³ Loomulikult pole üksikutel töötajate gruppidel kättevõidetud võimaluste alusel õigust seada ennast eriolukorda, võrreldes töötavate hulkade enamikuga. Samal ajal peavad aga kõik teised töötajate grupid oskama kaitsta neid saavutusi, mis osal töötajatest on kätte võidetud. Seepärast formuleeris ka Profintern III kongressil väljatöötatud nõudmiste programmis tööpäeva maksimaalseks pikkuseks 8 tundi, välistamata seejuures lühemat tööpäeva. Eestis tekkis mõnevõrra analoogiline näide 1924. a., mil 11. jaanuarist kehtestati valitsuse otsusega kõigis riigiasutustes teenistujate jaoks 8-tunniline tööpäev. Seni töötati üldreeglina 6,5 tundi ilma lõunavaheajata. Sotsiaaldemokraatide mõju all töötav Riigi- ja Omavalitsuste Teenijate Keskliit protestis ägedalt selle

³⁹ III конгресс Красного Интернационала Профсоюзов, стр. 129, 340.

⁴⁰ Коминтерн. Хозяйство, политика и рабочее движение в капиталистических странах за 1924—1927 годы. М.-Л., 1928, стр. 87.

⁴¹ III конгресс Красного Интернационала Профсоюзов, стр. 132—134.

⁴² В. И. Ленин. Труды. 10. kd., lk. 157.

⁴³ Г. Поллит. Годы политического ученичества. М., 1960, стр. 160—161.

otsuse vastu.⁴⁴ Et aga riigiasutuste teenistujad ei leidnud erilist toetust ega poolehoidu teiste töötavate gruppide poolt, ei kandnud nende protest vilja.

Võitluses 8-tunnilise tööpäeva eest kujunes mitmel pool näiliselt väga laialdane ühisrinne. Eestis oli peale EKP ja tema poolt juhitud revolutsiooniliste töölisorganisatsioonide 8-tunnilise tööpäeva nõue fikseeritud ka kõigi väikekodanlike parteide programm-dokumentides. Ükski teine töörahva ühisrinde nõudmine ei leidnud nii laialdast kajastumist ja omaksvõttu. Kuid see ühisrinne oli ainult näiline, vormiline. Sisuliselt erines väikekodanlike parteide võitlus 8-tunnilise tööpäeva eest radikaalselt kommunistide poolt juhitud võitlusest. Sellest tulenevalt osutus reformistlike organisatsioonide tegevus tegelikult kodanluse toetamiseks. Väikekodanlike poliitiliste parteide ja reformistlike ametiühinguorganisatsioonide seas etendas kesket osa Eesti Sotsialistlik Tööliste Partei. Sotsiaaldemokraadid lähtusid poliitikast, mis oli välja töötatud II Internatsionaali taastamise ajajärgul. 1919. a. veebruarikuus Berenis toimunud rahvusvahelisel sotsialistlike parteide konverentsil otsustati, et kõik töökaitse reguleerimise küsimused peab tulevikus lahendama Rahvaste Liidu juures loodav Tööorganisatsioon. Selle poolt väljatöötatud konventsiooniprojektid pidid sotsialistide arvates saama kohustuslikuks kõigile Rahvaste Liidu liikmesriikidele.⁴⁵ Nii kanti kogu tegevusraskus tööpäeva lühendamise küsimustes üle Rahvusvahelisele Tööstööbüroole.

Reformistliku Rahvusvahelise Ametiühingute Liidu (nn. Amsterdami Internatsionaali) konverents 1920. a. novembris võttis vastu resolutsiooni, milles nõuti 8-tunnilise tööpäeva tunnustamist ja viivitamatut rakendamist.⁴⁶ 1921. a. algul toimunud Amsterdami Internatsionaali kongress töötas koguni mitte toetada Rahvusvahelist Tööstööbürood, juhul kui selle liikmesriigid ei ratifitseeri ettenähtud aja jooksul Washingtoni konventsiooni.⁴⁷ Seda lubadust ei täidetud kunagi. Amsterdami Internatsionaal hakkas tegutsema Sotsialistliku Töölisinternatsionaali vahetu mõju all. Nii sotsialistlikud parteid kui nende poolt juhitud reformistlikud ametiühingud seadsid eesmärgiks mõjutada kodanlike riikide valitsusi vastu võtma Washingtoni konventsiooni. Kui valitsused konventsiooni ei ratifitseerinud, piirduti kriitikaga nende valitsuste aadressil. Töölise praktiliseks juhtimiseks võitluses 8-tunnilise tööpäeva eest tehti ära väga vähe.

Eelöeldu iseloomustab ka Eesti sotsiaaldemokraatide tegevust.

⁴⁴ ЕКРА, f. 6495, nim. 1, s.-ü. 129, l. 2—3; f. 135, nim. 1, s.-ü. 133, l. 1—2.

⁴⁵ С. А. Могилевский. Восстановление II Интернационала 1919—1923 гг. Л., 1963, стр. 73—74.

⁴⁶ «Международное рабочее движение. Бюллетень Временного Международного Совета Профессиональных и Производственных Союзов», 1921, № 2, стр. 76.

⁴⁷ Sealsamas, lk. 22.

1919. a. kuulutasid sotsiaaldemokraatide liidrid Asutava Kogu valimiste eel üsna kategoorilises toonis, et «Eesti Vabariik peab olema töötava rahva vabariik, aga mitte jõukate angeldajate ja kurnajate paradiis» ning et riigis tuleb maksma panna 8-tunniline tööpäev, 42-tunniline nädalalõpupuhkus, tuleb keelata ületunnitöö, öötöö jne.⁴⁸ Edaspidi muutusid need nõudmised kord-korralt ikka vähem kategooriliseks. Tunduvalt pehmemdati tööpäeva pikkust puudutavaid nõudmisi ESTP VI kongressil 1923. aastal.⁴⁹ 1925. a. vastuvõetud ESTP programm lubas teha ületunnitööd ametiühingute ja töölissvanemate loal, öötöö pidi kaotama ainult seal, kus see on võimalik, jne.⁵⁰ Revolutsiooniline ajaleht «Tööline» märkis 1922. a. tabavalt, et sotsiaaldemokraadid kõnelevad 8-tunnilisest tööpäevast palju, seda aga olemasolevas ulatuses ja raamides.⁵¹ Sotsiaaldemokraadid tõstsid käsitletavail aastail mitmel korral nii Riigikogus kui ka valitsuse ees üles küsimuse Washingtoni konventsiooniga ühinemisest. Iga kord aga õnnestus kodanlikel parteidel kas küsimuse arutamine edasi lükata või mõnel muul teel sellest hoiduda. Leping jäi vastu võtmata ka siis, kui sotsiaaldemokraadid olid riigitüüri juures. 1929. aastal lõppes viimane, juba mitmel korral pikendatud ametlik ratifitseerimise tähtaeg. Konventsiooniga olid ühinenud vaid üksikud riigid. Kuid ka nendes riikides ei tähendanud see kaugeltki 8-tunnilise tööpäeva võitu. Nii ratifitseeris Läti küll 3. märtsil 1925. a. konventsiooni, kuid 1926. a. kestis mitmetes tööstusharudes tööpäev ikkagi 9—10 tundi. Üldse ei kehtinud konventsioon Läti põllutööliste, transporttööliste ja meremeeste jaoks.⁵² Rida väiksemaid kapitalistlikke riike hakkas seostama konventsiooniga ühinemist suurriikide tegevusega. Eesti kodanlus toonitas pidevalt, et kui nii rikas riik nagu Inglismaa ei ratifitseeri konventsiooni, pole seda võimalik teha ka väiksemal ja vaesel Eestil.⁵³ See seisukoht näis olevat nii mõjuv, et näiteks Töerakond loobus oma esimeses programmis püstitatud 8-tunnilise tööpäeva nõudest üldse.⁵⁴ Inglismaa, Prantsusmaa ja Saksamaa valitsevad ringkonnad omakorda rääkisid valmisolekust lepinguga ühineda, kui ainult mõni nimetatutest seda esimesena teeks.⁵⁵ Niimoodi jooksis väikekodanlike parteide poliifika, mis oli suunatud Washingtoni konventsiooniga ühinemisele, ummikusse. Tsiteerime kokkuvõtteks veel kord töö-hoolekande ministrit sotsialist

⁴⁸ A. Rei, K. Ast. Mis peab rahvas Asutavalt Kogult nõudma? Tln., 1919, lk. 13.

⁴⁹ ЕКРА, f. 135, nim. 1, s.-ü. 89, l. 149.

⁵⁰ Eesti Sotsialistliku Tööliste Partei tegevusprogramm. Tln., 1925, lk. 6—7.

⁵¹ «Tööline», nr. 4, 31. oktoober 1922.

⁵² «Красный Интернационал Профсоюзов», 1926, № 8, стр. 212—213.

⁵³ «Tööliste Hääle», 1928, nr. 5—6, lk. 36; «Vaba Maa», nr. 253, 31. oktoober 1925.

⁵⁴ V. Krinal, L. Loone, I. Soidra. Majandusliku mõtte põhijooni kodanlikus Eestis (1920—1940), lk. 145.

⁵⁵ «Красный Интернационал Профсоюзов», 1925, № 2/3, стр. 110—113.

L. Johanson. 1928. a. kirjutas ta järgmist: «Eestis pole 8-tunnise tööpäeva maksmapanekul mingisuguseid mõjuvaid takistusi, peale parempoolsete tagurlise ilmavaate ja töösturite tooniandva osa arusaamatuse, aga ka valitsuse tagurluse. Suurt osa mängib siin muidugi vaen tööliste kui vastasklassi vastu.»⁵⁶

Rahvusvaheline kommunistlik liikumine ja selle üks väesalkadest — EKP — muutsid mõneti 1920-ndate aastate teisel poolel oma võitlusloosungeid tööpäeva pikkuse küsimuses. 20-ndate aastate keskel muutus teravaks tööprotsessi intensiivsuse järsu kasvu probleem kapitalistlikus tootmises. Kasvas tootmise ratsionaliseerimine, mis vahetult puudutas töötajate olukorda, eriti palkade ja tööpäeva pikkuse osas. Töö intensiivsuse ja tööpäeva pikkuse seose kohta on K. Marx kirjutanud järgmiselt: «Mida enam kasvab töö tootlik jõud, seda enam saab lühendada tööpäeva, ja mida enam lühendatakse tööpäeva, seda suuremaks võib kasvada töö intensiivsus.»⁵⁷ 20-ndatele aastatele oli iseloomulik, et kapitalistid ei läinud kusagil tööpäeva lühendamise teed, vaid püüdsid igati tööprotsessi intensiivistada sama tööpäeva raamides. See võimaldas kasumeid tunduvalt suurendada. Häälend rahvusvaheliste revolutsiooniliste väljaannete veergudel muutusid kord-korralt ärevamaks. Nii märgiti Profinterni häälekandjas 1927. a., et kapitalistliku tootmise uusimate meetodite rakendamisel võib tööline anda 8 tunniga sama palju toodangut kui mõni aasta varem 12 tunniga. Ajakirjas jõuti järeldusele, et olemasoleva tootmisintensiivsuse juures kujutab ka 8-tunniline tööpäev tõsist ohtu tööliste elule.⁵⁸ Kujunenud olukorras pidid kommunistlikud parteid välja töötama oma võitlusprogrammi, mis kaitseks töötajaid kasvava kurnamise eest. Sellise programmi põhiseisukohad kujundati Kominterni VII laiendatud pleenumil 1926. a. novembris-detsembris.⁵⁹ Pleenumil vastuvõetud resolutsiooni aluseks said Profinterni peasekretäri A. Lozovski sõnastatud mõtted, mis ta oli avaldanud pikemas artiklis pleenumi eel. A. Lozovski oli peatuma jäänud kolmele põhinõudmisele, mis pidid kaitsma tööliste töö intensiivsuse tõusust tulenevate tagajärgede eest. Need olid: 1) tööpäeva lühendamine 7 ja 6 tunnini, 2) kohustuslik lõunavahe 1 tunni ulatuses tööpäeva keskel, 3) palga kõrgendamine, et kompenseerida lahedamate elutingimustega suuremat jõukulu intensiivsema töö korral.⁶⁰ Nimetatud nõudmised said aluseks Profinterni IV kongressi tööle 1928. a. märtsis-aprillis. Kongressil töötati välja juba detailsem nõudmiste

⁵⁶ «Tööliste Hääl», 1928, nr. 5—6, lk. 36.

⁵⁷ K. M a r x, Kapital. I. kd., lk. 456.

⁵⁸ «Красный Интернационал Профсоюзов», 1927, № 4, стр. 430.

⁵⁹ Седьмой расширенный пленум Исполнительного Комитета Коммунистического Интернационала 22 ноября — 16 декабря 1926. Стенографический отчет. Т. II. М.-Л., 1927, стр. 412; «Красный Интернационал Профсоюзов», 1927, № 1, стр. 6.

⁶⁰ «Красный Интернационал Профсоюзов», 1926, № 11, стр. 419.

programm. Nii Kominterni Täitevkomitee VII pleenum kui Profinterni IV kongress lähtusid seisukohast, et tööliklass ei pea suunama oma võitlust mitte kapitalistliku ratsionaliseerimise kui selle vastu, vaid töö intensiivsuse tõusust tulenevate tagajärgede vastu.⁶¹

Suureks tõukeks võitlusele lühema tööpäeva eest said esimese sotsialistliku riigi edusammud. Seoses üleminekuga maa industrialiseerimisele ja tööviljakuse tõusuga nägid I viisaastaku direktiivid ette tööstustöölise tööpäeva lühendamise 7 tunnini.⁶² 1928. a. algaski kordkorraline üleminek 7-tunnilisele tööpäevale.⁶³

Kõigest eelöeldust hoolimata puhkes Profinterni IV kongressil nende uute seisukohtade ümber äge võitlus. Osa delegaate eesotsas Saksamaa esindaja F. Heckertiga polnud nõus lühema tööpäeva eest võitlust alustama seni, kuni pole täielikult kättevõidetud 8-tunniline tööpäev. Samal ajal oli Profinterni Täitevkomitee saanud T. Mannilt uue kirja, milles tungivalt soovitati USA-s ja arenenud Euroopa kapitalistlikes riikides alustada võitlust 6-tunnilise tööpäeva kehtestamise eest.⁶⁴ Kongressil vastuvõetud revolutsiooniliste ametiühingute tegevusprogramm nägi lõppkokkuvõttes ette võitluse 7-tunnilise tööpäeva kui maksimumi eest, 6-tunnilist tööpäeva maa-alustel ja tervistkahjustavatel töödel ning kuni 18. aastaste noorte jaoks.⁶⁵ Sama võitlusprogrammi kinnitas sisuliselt Kominterni VI kongress mõned kuud hiljem.

Töö intensiivsuse pidevast kasvust oli häiritud ka Amsterdamis Internatsionaal. Järjekordsel kongressil 1927. a. sügisel Pariisis pöördus internatsionaal uuesti valitsuste poole palvega ratifitseerida 8-tunnilise tööpäeva konventsioon. Uhtlasi pandi reformistlikele töölisorganisatsioonidele südamele, et need jälgiksid, et töölikel saaksid oma osa teaduse ja tehnika progressist, tootmise intensiivsuse kasvust.⁶⁶ Selline seisukoht ei pidurdanud muidugi vähemalgi määral kodanluse poliitikat ega virgutanud ka töölisi võitlusele selle nn. oma osa eest. Õigustatult hakati 20-ndate aastate kommunistlikus kirjanduses reformiste süüdistama aktiivses osavõtus kapitalistlikust ratsionaliseerimisest, s. o. töötajate ekspluateerimise tugevdamisest.⁶⁷

Seoses Profinterni ja Kominterni eespool toodud otsustega hakkas ka EKP ette valmistama üleminekut võitlusele lühema tööpäeva eest. Kommenteerides Kominterni VI kongressi tööd, märkis

⁶¹ Международное профдвижение за 1924—27 гг. Отчет Исполбюро IV конгрессу Профинтерна. М., 1928, стр. 25—26.

⁶² NLKP kongresside, konverentside ja Keskkomitee pleenumite resolutsioonid ja otsused. II osa. Tln., 1956, lk. 452.

⁶³ IV конгресс Профинтерна, 17 марта — 3 апреля 1928 г. Стенографический отчет. Резолюции и постановления. М., 1928, стр. 154.

⁶⁴ «Красный Интернационал Профсоюзов», 1928, № 2, стр. 165—167.

⁶⁵ IV конгресс Профинтерна, стр. 606.

⁶⁶ «Красный Интернационал Профсоюзов», 1927, № 8—9, стр. 124.

⁶⁷ Д. Петровский. Борьба компартий с реформизмом. Л., 1929, стр. 4.

J. Anvelt: «8-tunnise tööpäeva nõudmise seadis töölisklass üles mõnikümmend aastat tagasi. Tolleaegse tehnika juures oli see «õiglane», täiesti teostatav nõudmine. Nüüdse tehnilise arenemise juures on see nõudmine juba mineviku salvest.»⁶⁸ EKP lähtus samadest alustest, mis kogu rahvusvaheline revolutsiooniline liikumine, s. o. kapitalistlikust ratsionaliseerimisest tingitud töö intensiivsuse tõusust, asjaolust, et Nõukogude Liidus mindi üle lühemale tööpäevale, ja lõpuks ka sellest, et visa võitluse tulemusena oli üldjoontes siiski suudetud kaitsta 8-tunnilist tööpäeva, s. o. ära hoida pikema tööpäeva laienemist. Sellise järelduse tegi O. Rästas Kominterni Poola-Baltimaade Sekretariaadi koosolekul 4. jaanuaril 1928. a.

Põhjalikult analüüsis EKP 7-tunnilise tööpäeva eest peetava võitluse küsimust partei uue programmi ettevalmistamisel. EKP 1929. a. jaanuarikonverentsi ettevalmistustööde käigus eraldati küsimused, mis vajasisid teistest rohkem vaagimist ja olid vaieldavamad. Nende hulka kuulus ka küsimus 7-tunnilisest tööpäevast.⁶⁹ Konverentsil endal vastuvõetud programmis fikseeriti võitlus 7-tunnilise tööpäeva eest.⁷⁰ Sama loosungi püstitas partei IV Riigikogu valimiskampaanias. 4. aprillil 1929 esitati see loosung EKP Keskkomitee ja EKNÜ Keskkomitee ühises pöördumises töörahva poole.⁷¹ Võrreldes mitmete teiste maadega, ei tekitanud Profinterni IV ja Kominterni VI kongressi otsused Eesti revolutsioonilises liikumises erilisi lahkkelisid. Üleminek võitlusele 7-tunnilise tööpäeva eest kulges sujuvalt. Et see kaugeltki kõikjal nii polnud, sellest annavad tunnistust Kominterni Täitevkomitee X pleenumi materjalid. 1929. a. toimunud X pleenumil esines Profinterni peasekretär A. Lozovski. Oma kõnes üldistas ta kommunistlike parteide töös esinevaid puudusi, millest need olid pleenumit informeerinud. Üheks tüüpiliseks puuduseks oli 7-tunnilise tööpäeva võitlusloosungi ignoreerimine. Selgus, et paljude parteide dokumentides polnud see nõudmine veel 1929. aastaks kajastust leidnud.⁷² Pleenum juhtis tähelepanu sellele, et 7-tunniline tööpäev on üks masse mobiliseerivamaid loosungeid ning et kommunistlikel parteidel pole õigust seda loosungit ignoreerida.⁷³

Arvestades 20-ndatel aastatel puhkenud ulatuslikku võitlust tööpäeva lühendamise eest, ei saanud ka eesti kodanlus täielikult ignoreerida töötajate töötingimuste reguleerimise vajadust. Käsitletavail aastail näemegi mitmeid seadusandlikke tööpäeva pikkuse reguleerimise katseid, mis küll mõnevõrra kergendasid üksikute

⁶⁸ ЕКРА, ф. 9461, н. 1, с. 119—120.

⁶⁹ ЕКРА, ф. 6495, н. 1, с. 175, л. 79.

⁷⁰ ЕКРА, ф. 6495, н. 1, с. 207, л. 36—72.

⁷¹ ЕКРА, ф. 27, н. 1, с. 818, л. 243.

⁷² X Пленум Исполкома Коминтерна. Выпуск 3. Экономическая борьба и задачи Компартий. М., 1929, стр. 73—74.

⁷³ Sealsamas.

töötajategruppide töötingimusi, kuid olid samal ajal kaugel olukorra radikaalsest lahendamisest. Siinkohal võiks nimetada 1921. a. 1. novembrist kehtima hakanud seadust põllutööliste tööaja ja palgatingimuste kohta.⁷⁴ Nõukogude ajalookirjanduses on seda seadust korduvalt hinnatud kui elujõuetut, praktiliselt mitte kunagi ellurakendatud seadust. Samasuguse hinnangu langetasid 30-ndate aastate keskel sellele seadusele kodanlikud ametlikud väljaanded.⁷⁵ 1924. a. võeti Riigikogu poolt vastu veel seadus alaealiste ja naiste tööaja kohta.⁷⁶ 1925. a. järgnes seadus tööstusettevõtete tööaja ja nädalalõpupuhkuse kohta.⁷⁷ Viimase seaduste projekti arutamise ajal 1924. a. võrdles üks sotsiaaldemokraatide ideolooge M. Martna seda Mussolini seadusandlusega, mis pidi veel palju halvem olema Washingtoni konventsioonist.⁷⁸ 1925. a. võttis Rahvusvaheline Tööstusliku vastutuse konventsiooni pagarite öötöö reguleerimise kohta. Sellega määrati kindlaks, et pagaritöökodades pidi ööine puhkeaeg kestma 7 tundi.⁷⁹ Eestis võeti pagaritöökodade tööaega reguleeriv seadus vastu 1929. a.⁸⁰ Selle praktiliseks ellurakendamiseks ei piisanud aga isegi politiseeritusest. Seepärast tuli 1934. a. tunduvalt tõsta karistuse määra seaduse rikkumise eest.⁸¹

Tekib küsimus, miks kodanlus, olles sunnitud vastu võtma mitmeid tööaega reguleerivaid seadusi, hoidus 20-ndatel aastatel siiski kramplikult ühinemast Washingtoni konventsiooniga. Küllaltki tabava vastuse sellele küsimusele on andnud M. Martna: «Arvata-vasti leiab ta (s. o. eesti kodanlus — J. A.), et praegune väga segane olukord ettevõtjatele kasulik on.»⁸² Tõepoolest, mitmete seaduste vastuvõtmine näitas ühelt poolt, nagu tegeleks valitsus üpris tõsiselt töötajate heaolu küsimusega. Samal ajal polnud karta ka erilisi rahvusvahelisi vastukajasid, kui neist seadustest igapäevases elus mööda hiiliti. Washingtoni konventsiooniga ühinemise puhul oleksid sellised raskused võinud kodanluse ette kerkida.

Washingtoni konventsiooni ratifitseerimise eelnõu võeti Riigikogu poolt vastu 1930. aastal. Alanud sügava majanduskriisi tingimustes kaotas kodanlus huvi tööpäeva pikendamise vastu. See aga ei tähendanud, et nüüdsest oleks küsimus lahendatud olnud. Kriisile järgnenud aastatel asus kodanlus uuesti aktiivselt taot-

⁷⁴ «Riigi Teataja», 1921, nr. 42, lk. 249—251.

⁷⁵ Vt. Hariduse- ja sotsiaalministeeriumi tegevuse ülevaade 1918—1934, lk. 43.

⁷⁶ «Riigi Teataja», 1924, nr. 67, lk. 458—460.

⁷⁷ «Riigi Teataja», 1926, nr. 4, lk. 41—42.

⁷⁸ M. Martna. 8-tunniline tööpäev. Tln., 1924, lk. 130.

⁷⁹ С. Сорбонский. Международное рабочее движение в цифрах и фактах, стр. 43.

⁸⁰ «Riigi Teataja», 1929, nr. 30, lk. 276—277.

⁸¹ Hariduse- ja sotsiaalministeeriumi tegevuse ülevaade 1918—1934, lk. 44.

⁸² M. Martna. 8-tunniline tööpäev, lk. 129.

lema tööpäeva pikendamist. G. Rekkeri arvestuste kohaselt valit-
ses Eestis 1938. a. 49,7-tunniline töönaäl, mis tunduvalt ületas
mitmete Euroopa riikide ja USA tööliste töönaäla.⁸³

Tööpäeva pikkuse küsimus, selle seostamine teiste töörahva üld-
demokraatlike nõudmistega on tähtsal kohal kõikide kommunist-
like parteide poliitikas, kes võitlevad kapitalismi tingimustes. Sel-
les võitluses on suuri erinevusi, kuid ühendavaks jooneks on asja-
olu, et kogemusi ammendatakse vastavatest mineviku õppetundi-
dest. Võitluses töötajate tööaja lühendamise eest on kommunistli-
kud parteid omandanud rahvusvahelises ulatuses rikkalikke koge-
musi. Oma panuse nende kogemuste varasalve on andnud ka EKP.
Juhindudes Kominterni ja Profinterni poolt üldistatud seisukohta-
dest, kasutas EKP 20-ndail aastail oskuslikult tööpäeva lühenda-
mise eest peetavat võitlust tööliklassi mobiliseerimiseks võitluseks
peamise — sotsialistliku ühiskonna eest.

ВОПРОС О 8-ЧАСОВОМ РАБОЧЕМ ДНЕ В РАБОЧЕМ ДВИЖЕНИИ И КПЭ В 1920-Е ГОДЫ

Ю. Ант

Резюме

В период начавшегося после Великой Октябрьской Социалистической революции подъема революционного движения рабочие многих капиталистических стран завоевали 8-часовой рабочий день. Вследствии спада революционного подъема буржуазия начала борьбу за ликвидацию этого достяжения. Буржуазия Эстонии начала борьбу с 8-часовым рабочим днем с 1921 года.

Первым попыткам эстонской буржуазии ликвидировать 8-часовой рабочий день ответила КПЭ организацией борьбы рабочих за свои права. В этой борьбе руководствовалась Коммунистическая Партия Эстонии решениями Коммунистического Интернационала и Красного Интернационала Профсоюзов. Эти организации вели борьбу за 8-часовой рабочий день в международном масштабе.

В 20-ые годы выявилось и радикальное отличие методов борьбы за 8-часовой рабочий день между мелкобуржуазными и коммунистическими партиями. Мелкобуржуазные группировки пытались повлиять на правительства, чтобы они присоединились к международной конвенции 1919 года. КПЭ напрягала все силы, чтобы поднять рабочий класс на борьбу за 8-часовой рабочий день.

⁸³ G. Rekker. Proletariaadi olukord kodanlikus Eestis (aastail 1920—1940), lk. 307.

В связи с интенсификацией капиталистического производства во второй половине 20-ых годов в международном коммунистическом движении началась борьба за 7-часовой рабочий день. КПЭ вела эту борьбу в 1928—1929 годах.

Борьба КПЭ за претворение в жизнь одной из самых жизненных требований рабочего народа помогала партии мобилизовать рабочий класс к борьбе за социализм.

DIE FRAGE DES 8-STUNDEN ARBEITSTAGES IN DER ARBEITERBEWEGUNG UND DIE KP ESTLANDS IN DEN 20. JAHREN

J. Ant

Zusammenfassung

In der Situation der revolutionären Bewegung, die die Oktoberrevolution aufgelöst hat, haben die Arbeiter vieler kapitalistischen Länder einen 8-Stunden Arbeitstag erkämpft. Je nachdem, wie die Welle der revolutionären Bewegung zurücktrat, begann das Bürgertum diesen Erfolg zu liquidieren. Das estnische Bürgertum fing im Jahre 1921 an, gegen den 8-Stunden-Arbeitstag zu kämpfen.

Den ersten Versuchen des Bürgertum den 8-Stunden Arbeitstag zu liquidieren, antwortete die KP Estlands mit dem Organisieren des Kampfes zur Verteidigung der Interessen der Arbeiter. In diesem Kampf ging die KP Estlands von den entsprechenden Beschlüssen der Kommunistischen Internationale und der Internationale der Roten Gewerkschaften aus. Diese Organisationen organisierten den internationalen Kampf zur Verteidigung des 8-Stunden Arbeitstages.

In den 20. Jahrem kam auch der radikale Unterschied in den Kampfmethoden der kleinbürgerlichen Parteien und der Kommunistischen Partei um den 8-Stunden Arbeitstag zum Vorschein. Kleinbürgerliche Gruppierungen versuchten es, die bürgerliche Regierung zu beeinflussen, damit sie sich mit dem im Jahre 1919 verfassten internationalen Konventionsprojekt über den 8-Stunden Arbeitstag vereinige. Die KP Estlands aber machte alles, damit die Arbeiterklasse in den direkten Kampf um den 8-Stunden Arbeitstag gegen das Bürgertum trete.

In der zweiten Hälfte der 20. Jahre, unter Berücksichtigung des intensiven Aufschwungs der kapitalistischen Produktion, wurde in der internationalen kommunistischen Bewegung in den Kampf um den allgemeinen 7-Stunden Arbeitstag übergegangen. Die KP

Estlands begann mit dem Kampf um den 7-Stunden Arbeitstag in den Jahren 1928—1929.

Der von der KP Estlands geleitete Kampf um die eine der wesentlichsten Forderungen der Arbeiterklasse half der Partei bei der Mobilisierung der arbeitenden Massen zum Kampf um den Sozialismus.

EKP ARVULINE KOOSSEIS JA KOHALIKE PARTEIORGANISATSIOONIDE VÖRK AASTAIL 1930—1940

O. Kuuli

EKP tegevuse kohta ajavahemikul 1930—1940 on ilmunud võrdlemisi arvukalt uurimusi. Nii «Ulevaade Eestimaa Kommunistliku Partei ajaloost. II osa» kui ka mitmed monograafiad, dissertatsioonid ja artiklid annavad üsna põhjaliku pildi EKP taktikast ja mitmesugustest töövormidest ning meetoditest nimetatud aastatel. Samal ajal on tunduvalt vähem uurijate tähelepanu pälvinud Eestimaa Kommunistliku Partei organisatsiooniline olukord, eriti aga kohalike parteiorganisatsioonide võrgu areng ja liikmeskonna dünaamika.

Üksikuid andmeid nimetatud küsimuste kohta leidub siiski mitmetes töödes. Juba 1951. aastal ilmunud artiklis märkis S. Kutsar-Zabrodskaia, et Eestimaa Kommunistlikul Parteil oli 1940. a. juunis 150 liiget ning kõige suurem parteiorganisatsioon tegutses sel ajal Tallinnas (66 kommunisti)¹. 1960. aastal ilmunud monograafias annab S. Kutsar-Zabrovskaia võrdlemisi üksikasjaliku ülevaate EKP kohalikest organisatsioonidest 1940. aasta revolutsiooni eel, rohkesti on toodud ka kommunistide nimesid, kes sel ajal aktiivselt tegutsesid.² Arvuliste andmete osas ei lisa monograafia, võrreldes eelnevate artiklitega, midagi olulist juurde. S. Kutsar-Zabrodskaia monograafias esineb üksikuid väiksemaid ebatäpsusi EKP Illegaalse Büroo volinike tegevuskohtade suhtes. Nii ei töötanud A. Stamm revolutsiooni eel Rakveres ega E. Säremat Paides. Kinnitust ei ole leidnud ka väide, et sel ajal olid olemas põrandaalused parteiorganisatsioonid Rakveres, Kundas ja põlevkivibasseinis.³ 1961. aastal ilmus käesolevate ridade autori uurimus

¹ S. Zabrodskaia. Eesti bolševike IV kongress. — «Eesti Bolševik», 1951, nr. 3, lk. 46.

² S. Kutsar-Zabrodskaia. Eestimaa Kommunistlik Partei 1940. aasta sotsialistlikus revolutsioonis. Tln., 1960.

³ Vt. O. Kuuli, A. Resev. EKP jõudude paigutus enne 1940. aasta revolutsiooni. — «Eesti Kommunist», 1965, nr. 5, lk. 15.

EKP tegevusest 1930-ndate aastate esimesel poolel.⁴ Selles töös on mõningaid uusi andmeid ka EKP organisatsioonilise olukorra kohta: partei juhtivate organite süsteem ja selle muutumine aastatel 1929—1934, ülevaade EKP kohalikest organisatsioonidest, EKP liikmete arv 1932. ja 1934. a., jne.⁵

Suureks sammuks edasi EKP kodanliku diktatuuri perioodi ajaloo uurimises oli teose «Ülevaade Eestimaa Kommunistliku Partei ajaloost. II osa» ilmumine.⁶ Konkreetsemalt kui varasemates uurimustes on siin iseloomustatud EKP organisatsioonilist olukorda 1930-ndate aastate teisel poolel. 1965. aastal ilmunud A. Resevi ja O. Kuuli artiklis täpsustatakse EKP liikmete arvu 1940. aasta kevadel.⁷ Ühtlasi on antud siin ka üsna üksikasjalik ülevaade kohalikest parteiorganisatsioonidest ning nende suurusest 1940. a. sotsialistliku revolutsiooni eelõhtul.

Esimeseks suuremaks uurimuseks EKP liikmeskonna arengu kohta on A. Panksejevi monograafia.⁸ Pearõhk selles töös on aga pööratud EKP arengule pärast 1940. aasta revolutsiooni. Siiski on monograafia teises peatükis leidnud käsitlemist ka EKP olukord 1940. aasta revolutsiooni eel. Võrreldes eespool nimetatud töödega on A. Panksejev toonud rohkem ära nende kommunistide nimesid, kes 1940. aasta kevadel ühes või teises kohalikus organisatsioonis töötasid. Kahjuks on A. Panksejevi raamatu sellesse ossa sattunud mõningaid ebatäpsusi ja vigu.⁹

Hiljem avaldatud EKP ajaloo alased tööd ei ole meid huvitanud valdkonda märkimisväärselt midagi uut toonud. Seni ei ole veel üheski uurimuses antud süstemaatilist ülevaadet EKP liikmeskonna arengust ja muutustest aastatel 1930—1940. Üksikud andmed, mis siin-seal on esitatud, ei anna terviklikku pilti nimetatud perioodist. Peaaegu täielikult puudub kasutatud allikate kriitiline analüüs.

EKP organisatsioonilise olukorra ja liikmeskonna uurimist raskendab allikmaterjali puudulikkus. Eestimaa Kommunistlikul Parteil tuli kogu kodanliku diktatuuri aja vältel tegutseda raskest illegaalse töö tingimustes. Konspiratsiooninõudeid arvestades ei peetud partei liikmete kohta dokumentaalset arvestust ega koos-

⁴ O. Kuuli. Ühise võitluslipu alla. (Eestimaa Kommunistliku Partei võitlus sidemete tugevdamise eest töörahva hulkadega aastail 1929—1934.) Tln., 1961.

⁵ Osa neid andmeid olid avaldatud juba O. Kuuli artiklis «Eesti kommunistide Augustikonverents» («Eesti Kommunist», 1959, nr. 7, lk. 46—56.)

⁶ Ülevaade Eestimaa Kommunistliku Partei ajaloost. II osa (aastad 1920—1940). Toimetanud A. Panksejev, M. Pesti. Tln., 1963.

⁷ O. Kuuli, A. Resev. EKP jõudude paigutus enne 1940. aasta revolutsiooni, lk. 8—16.

⁸ А. Панкseev. На основе ленинских организационных принципов. (О деятельности Компартии Эстонии по регулированию своего количественного и качественного состава, по расстановке партийных сил.) Таллин, 1967.

⁹ Vt. selle kohta lähemalt «Eesti Kommunist», 1968, nr. 2, lk. 59—63.

tatud mingeid nimekirju. Samuti puudusid parteipiletid. Aastatest 1930—1937 on säilinud vaid üksikuid EKP illegaalsete organisatorite aruandeid ja EKP Keskkomitee informatsioone parteiliikmete arvu ja kohalike parteiorganisatsioonide võrgu kohta. Paraku ei sisalda ka need sageli andmeid kohalike organisatsioonide liikmete arvu kohta. Mõningaid täiendavaid materjale annavad arhiivis säilinud kommunistide isiklikud toimikud ning 1940. aastal seoses parteipiletite väljaandmisega koostatud registratsioonilehed ja arvestusraamatud. Üksikuid küsimusi aitavad täpsustada ka tol ajal pörandaalusest parteitööst osavõtnud kommunistide mälestused.

Käesoleva artikli ülesandeks on anda olemasolevate allikate kriitilise analüüsi alusel senisest täpsem pilt EKP kohalike organisatsioonide arengust ja liikmeskonna dünaamikast aastatel 1930—1940. Muidugi ei suuda see artikkel lahendada kõiki EKP organisatsioonilise olukorraga seotud probleeme, loodetavasti aga aitab ta siiski mõnevõrra sügavamalt mõista EKP tegevust sel raskei ja keerulisel ajajärgul. Partei organisatsioonilise olukorra tundmine ja arvestamine aitab meil õigemini hinnata kogu tema tegevust ja mõju töörahva hulgas.

*

*

*

1929. aasta lõpul — 1930. aasta alguses asusid Eestimaa Kommunistliku Partei tähtsamad organisatsioonid Tallinnas ja Saaremaal. Tallinna organisatsiooni kohta sel ajal on meil suhteliselt täpsed andmed. Selle organisatsiooni ja tema arenguperspektiivide kohta kirjutas J. Paulmann (oli aprillist oktoobrini 1929 EKP Keskkomitee Illegalse Büroo sekretär, oktoobrist 1929 kuni jaanuari lõpuni 1930 — liige) 1930. aasta veebruari alguses järgmiselt: «Meie partei liikmeid oli 1. novembril [1929. a. — O. K.] 35, kes täielikult partei tööd tegid ühel ehk teisel alal. 10 partei liiget sai peale novembri juurde võetud. ... Peale nende veel 10 Mopri¹⁰ alal töötavat inimest, kelle üle lahkumõtted olid, kas neid tunnistada meie partei liikmeteks või ei. Minu arvates tuleks nad tunnistada, sest nad teevad niisama meie partei tööd ja on parteisse vastuvõtmiseks kõlbulikud. Niisama tuleks tunnistada meie partei liikmeteks osa ETP [Eesti Tööliste Partei — O. K.] Tallinna osakonna liikmeid ... Minu arvates tuleks Tallinna osakonna liikmetest 20 meie partei liikmeks lugeda. Kui Mopri 10 inimest ja ETP Tallinna osakonna 20 partei liiget meie partei liikmeteks arvata, siis oleks kokku meie partei liikmeid 75 inimest. Mehi 45

¹⁰ Õigesti MOPR, lühend Rahvusvahelise Revolutsioonivõitlejate Abistamise Organisatsiooni venekeelsest nimetusest.

liikme hulgas 21 ja naise 24... 45 partei liikme hulgas on korteri peremehi ja perenaisi 27 inimest.»¹¹

Tuginedes J. Paulmanni andmetele, on ka EKP Keskkomitee informatsioonis Kommunistliku Internatsionaal Tätevkomiteele EKP Tallinna organisatsiooni suurusena 1929. aasta lõpus märgitud 45 parteiliiget.¹²

EKP Saaremaa organisatsiooni liikmete arvu kohta 1930. aasta alguses puuduvad täpsemad andmed. Põhjuseks oli selle organisatsiooni äärmiselt lünklik side EKP Keskkomitee Illegaalse Bürooga. 1930. aasta lõpu kohta on aga mõningad andmed olemas. Nimelt kirjutas 1930. aasta lõpul (või 1931. aasta esimestel päevadel) EKP Keskkomitee poolt Saaremaale saadetud kommunist Mihkel Amon: «Organisatsioon oli enne saja liikme ümber. Nüüd 65. Aktiivsemaid ja teadlikumaid 11.»¹³ Nende andmetega on kooskõlas ka Saaremaa komsomoliorganisatsiooni liikme A. Aljase hinnang 1934. aastal: «Minu pääliskaudsete andmete varal oli 1930. a. Saaremaal umbes 100 partei ja noorteühingu liiget...»¹⁴

1929. aastal oli ka mõnelikimeline parteiorganisatsioon Narvas. Novembris 1929 katkestas aga Illegaalne Büroo Narva organisatsiooniga sidemed, kuna tekkis kahtlus, et sealne organisaator on ühenduses kodanliku politseiga. Teiste linnade ja maakondade Illegaalsel Bürool 1929. aasta lõpul sidemed puudusid.¹⁵ Muidugi leidis ka mujal mitmeid seltsimehi, kes olid kuulunud Eestimaa Kommunistliku Partei ridadesse ja kes ühel või teisel viisil ka sel ajal jätkasid poliitilise selgitustöö tegemist töörahva keskel. Mõnedel nendest õnnestus ka hiljem sidemed Illegaalse Bürooga taastada.¹⁶ Lisaks nimetatud organisatsioonidele tegutses veel vangla parteiorganisatsioon, kuhu kuulus 170—180 kommunisti.¹⁷ Sellel organisatsioonil oli ka side Illegaalse Bürooga, kuid muidugi ei saanud vanglas viibivad kommunistid võtta osa töölisklassi võitluse praktilisest juhtimisest. EKP liikmete hulka kuulusid ka mõned Keskkomitee liikmed, kes elasid sel ajal NSV Liidus, kuid võtsid pidevalt osa EKP põrandaaluste organisatsioonide töö suunamisest (samaaegselt kuulusid nad ka UK(b)P ridadesse). Kõiki neid asjaolusid arvestades võime EKP liikmete koguarvu 1929. aasta lõpul — 1930. aasta algul hinnata ligi 300-le¹⁸, kusjuures nendest ainult umbes 120 viibis vabaduses.

Eestimaa Kommunistliku Partei organisatsioonilist olukorda komplitseeris niigi väikesearvulise liikmeskonna paigutus. Saare-

¹¹ EKPA, f. 6495, nim. 1, s.-ü. 233, l. 2.

¹² EKPA, f. 6495, nim. 1, s.-ü. 223, l. 68.

¹³ EKPA, f. 6495, nim. 1, s.-ü. 268, l. 5.

¹⁴ EKPA, f. 6495, nim. 1, s.-ü. 263, l. 29b.

¹⁵ EKPA, f. 6495, nim. 1, s.-ü. 233, l. 1—2.

¹⁶ Näiteks Vassili Vits (EKP liige 1924. aastast) Pärnumaal.

¹⁷ Ulevaade Eestimaa Kommunistliku Partei ajaloost. II osa, lk. 184.

¹⁸ Seda arvu kasutab ka Eesti Nõukogude Entsüklopeedia (vt. II kd., lk.

maa parteiorganisatsioon, kuhu kuulus üle 50 protsendi kõigist vabaduses viibivatest kommunistidest, ei avaldanud praktiliselt mingit mõju töörahva võitlusele mandri-Eestis. Pealegi kaldus Saaremaa parteiorganisatsioon tol ajal alahindama legaalseid töövorme, mis nõrgendas tema sidet maatöörahva hulkadega ka Saaremaal.¹⁹ Tallinna parteiorganisatsioonist moodustasid aga, nagu nägime J. Paulmanni informatsioonist, üle poole konspiraatiivkorterite pidajad. Viimaseid ei saanud juba konspiratsioonilistel kaalutlustel märkimisväärselt rakendada poliitilise selgitus- ja organiseerimistöö tegemiseks tööliste keskel.

1929. aasta lõpus tutvus Eestimaa Kommunistliku Partei tööga Kommunistliku Internatsionaali Täitevkomitee. 16. jaanuaril 1930 võttis Kominterni Täitevkomitee Poliitsekretariaat vastu otsuse «Seisukorrrast Eestimaa Kommunistlikus Parteis».²⁰ Selles otsuses konstateeriti, et EKP elab üle kriisi, mis avaldub kõigepealt parteiliikmete arvu vähesuses ja nõrkades sidemetes töörahvaga.

Organisatsioonilise kriisi nähted Eestimaa Kommunistlikus Parteis ei ole seotud ainult 1929. aastaga. Eesti töörahva relvastatud ülestõusu lüüasaamine 1. detsembril 1924 andis kommunistlikule parteile ränga löögi: paljud kommunistid mõrvati, paljud heideti vanglatesse või olid sunnitud Eestist lahkuma. Kuigi EKP tegi järgnevatel aastatel suuri jõupingutusi purustatud parteiorganisatsioonide taastamiseks ei andnud see siiski püsivaid tulemusi. Oma mõju avaldas ka asjaolu, et 1920-ndate aastate teisel poolel juhtisid põranda all parteiorganisatsioonide tööd suhteliselt väikeste revolutsioonilise võitluse kogemustega kommunistid.

Kapitalismi ajutise stabilisatsiooni aastail olid tugevnenud Eesti Sotsialistliku Tööliste Partei positsioonid. Kasutades EKP organisatsioonide nõrgenemist kodanliku terrori tagajärjel, haarasid ESTP reformistlikud tegelased oma mõju alla mitte ainult väikekodanlikke ringkondi vaid ka küllaltki laiu proletariaadi hulki. Kõik need asjaolud pidurdasid Eestimaa Kommunistliku Partei ridade kasvu.

Kominterni Täitevkomitee Poliitsekretariaadi otsus nägi ette järgmised abinõud kriisi likvideerimiseks Eestimaa Kommunistlikus Parteis: Illegaalset Bürood tuli tugevdada, Poliitilise Büroo²¹ koosseisu laiendada ja tema tegevust aktiveerida; Poliitbürool tuli Eestisse tööle saata 10 parteiorganisaatorit ja koos Illegaalse Bürooga lähemal ajal taastada maakondade ja linnade komiteed, pöörata erilist tähelepanu parteiorganisatsioonide tugevdamisele suuremates tööstuskeskustes (Tallinn, Narva). Põranda alla tuli

¹⁹ EKPA, f. 6495, nim. 1, s.-ü. 263, l. 32—33.

²⁰ EKPA, f. 6495, nim. 1, s.-ü. 231, l. 168—171; s.-ü. 223, l. 1—5.

²¹ Otsuse tekstis on kasutatud nimetust «Välismaa Büroo» (EKPA, f. 6495, nim. 1, s.-ü. 223, l. 3). Tegelikult mõeldi selle all NSV Liidus asuvat EKP Keskkomitee Poliitbürood.

rajada tugev trükibaas, et kohapeal saaks regulaarselt välja anda lendlehti ja ajalehti.²²

Vastavalt Kominterni Täitevkomitee Poliitsekretariaadi otsusele asuski EKP Keskkomitee tugevdama illegaalsete parteiorganisatsioonide kaadrit Eestis. Järjekordsete ulatuslike areteerimiste tõttu ei andnud see aga loodetud tulemusi. 1930. aasta märtsis-aprillis areteeris politsei Tallinnas 36 revolutsioonilise töölislükumise tege- last ja aktivisti, neist 25 EKP liiget.²³ EKP Tallinna organisatsioon Johannes Jürna tapeti areteerimisel. Selle tagajärjel muutus EKP olukord veelgi raskemaks, kui see oli olnud 1929. aasta lõpul. Üksikud vabadusse jäänud illegaalsed töötajad ei saanud paljude konspiratiivkorterite ja sidemeeste sissekukkumiste tõttu 1930. aasta kevadel ja suvel kuigi aktiivselt tegutseda. Olukorda parteis 1930. aasta juulis iseloomustas EKP Keskkomitee oma informatsioonis Kominterni Täitevkomitee osakonnale järgmiselt: enamik sidemeid on katkenud, ei ole ühtegi piirkondlikku parteikomiteed, vormistatud parteiliikmeid on ainult üksikuid.²⁴ Selle informatsiooni andmisel ei olnud arvestatud EKP Saaremaa organisatsiooni, kellega Illegaalsel Bürool ei olnud pikemat aega sidet.

EKP Keskkomitee Illegaalse Büroo uue sekretäri Osvald Tuule juhtimisel hakkas parteiorganisatsioon 1930. aasta viimastel kuudel tugevnema. Samuti kasvas EKP mõju töötajate hulgas. Kõigepealt hakkas hoogsamalt tööle EKP Tallinna organisatsioon. 1930. aasta novembris toimus Tallinna parteiaktiivi koosolek.²⁵ Seal arutati partei- ja ametiühingutöö küsimusi ning riigi üldist majanduslikku ja poliitilist olukorda. Eriti agaralt tegutses Fr. Krulli tehase parteikollektiiv (sekretär J. Mägi). See kollektiiv pidas regulaarselt parteikoosolekuid, viis oma liikmetele läbi poliitilisi õppusi²⁶ ning andis 1931. aasta kevadel välja paar numbrit oma häälekandjat «Krulli Tööline». Nii Tallinna parteiorganisatsiooni kui ka teiste linnade ja maakondade parteikollektiivide tööle aitas kaasa kahe illegaalse trükikoja rajamine Tallinnas 1930. a. lõpul ja 1931. a. alguses.

EKP liikmete arvu kohta 1930. aasta lõpul ja 1931. aasta esimesel poolel on meil olemas rida andmeid EKP Keskkomitee Illegaalse Büroo liikmete A. Puusepa, K. Männiksoni ja O. Tuule informatsioonidest ja kirjadest.

A. Puusepa informatsiooni järgi oli 1930. aasta detsembris Tal-

²² 1920-ndate aastate teisel poolel ei olnud EKP-l suuremat illegaalset trükikoda. EKP Keskkomitee häälekandjat «Kommunist» ja muud kommunistlikku kirjandust trükiti Leningradis ja toimetati sealt illegaalselt Eestisse. Põranda all anti sel ajal välja ainult väiksemaid lendlehti ja Saaremaa partei- ja komso- moliorganisatsiooni ajalehte «Saare Tööline» (šapirograafil paljundatuna).

²³ EKPA, f. 6495, nim. I. s.-ü. 223, l. 68.

²⁴ EKPA, f. 6495, nim. I. s.-ü. 223, l. 68.

²⁵ EKPA, f. 6495, nim. I. s.-ü. 253, l. 11.

²⁶ EKPA, f. 6495, nim. I. s.-ü. 268, l. 48.

linnas 56 partei liiget.²⁷ K. Männiksoni andmetel oli parteiliikmete arv Tallinnas sel ajal 50²⁸. Nende andmete õigsust võimaldab kontrollida O. Tuule informatsioon Poliitbüroole 1931. aasta maist. Selles teatati, et Tallinnas oli 1931. aasta kevadel 27 EKP liiget, peale selle konspiratiivkorterite pidajad.²⁹ Viimaste arv ei ulatunud sel ajal üle 10. On teada, et 1931. aasta kevadel (märtsis-aprillis) heideti 11 Tallinna organisatsiooni liiget parteist välja. Väljaheitmine oli enamikul juhtudel seotud A. Puusepa ja O. Kivissoni areteerimisega 1931. aasta märtsis. Kuna A. Puusepa ja O. Kivissoni andis politseile ära provokaator³⁰, siis otsustas O. Tuul nüüd konspiratsiooni tugevdamise huvides katkestada sidemed kõigi nende parteiliikmetega, kelle suhtes oli mingisuguseid kahtlusi. Mõnikord oli väljaheitmise põhjuseks ka parteidistsipliinile mitteallumine.³¹ O. Tuule kirjadest Poliitbüroole on ka näha, et A. Puusepal oli kalduvus mõnikord «ilustada» olukorda parteis ja esitada ebatäpseid andmeid.³² Eespool toodut silmas pidades võime teha järelduse, et 1931. aasta alguses kuulus EKP Tallinna organisatsiooni 40—50 partei liiget — see on umbes sama arv, mis aasta varemgi.

Seega oli Tallinna parteiorganisatsioon 1930. aasta lõpuks kevadiste areteerimiste löögist üle saanud. Samal ajal oli partei mõju Tallinna tööliste seas märgatavalt kasvanud (ametiühingutes, töötute liikumises jne.)

EKP mõju tugevnes sel ajal ka teistes keskustes ja maal. Aktiivset tegevust jätkas 1931. aastal EKP Saaremaa organisatsioon. Nagu me juba eespool M. Amoni informatsiooni alusel märkisime, oli Saaremaal 1930. aasta lõpul umbes 65 kommunisti. Samal ajal hindab K. Männikson EKP Saaremaa organisatsiooni liikmete arvu ainult 30-le.³³ Kuid ühtlasi tunnistab Männikson, et tema side Saaremaa organisatsiooniga on olnud väga nõrk. Et aga M. Amon käis ise sel ajal Saaremaal parteiorganisatsiooni olukorda kontrollimas, ei ole mingit põhjust kahtlustada M. Amonit parteiliikmete arvu kunstlikus suurendamises. Pealegi tekkis M. Amonil sel ajal EKP Saaremaa organisatori A. Ellamiga terav konflikt ja vaevalt oleks ta niisugustes tingimustes hakanud «ilustama» Saaremaa parteiorganisatsiooni olukorda.

1930. aasta oktoobris astus Illegaalne Büroo ühendusse Järva-maal Martin Mangmanniga (aktiivne revolutsioonilise töölisliikumise tegelane 1920-ndate aastate alguses) ja tegi talle ülesandeks organiseerida parteirakukesi Türi ja Paide ümbruses.³⁴ 1930. aasta

²⁷ EKPA, f. 6495, nim. 1, s.-ü. 231, l. 154.

²⁸ EKPA, f. 6495, nim. 1, s.-ü. 223, l. 74.

²⁹ EKPA, f. 6495, nim. 1, s.-ü. 268, l. 47.

³⁰ EKPA, f. 6495, nim. 1, s.-ü. 267, l. 17.

³¹ EKPA, f. 6495, nim. 1, s.-ü. 268, l. 31—32.

³² EKPA, f. 6495, nim. 1, s.-ü. 268, l. 3.

³³ EKPA, f. 6495, nim. 1, s.-ü. 223, l. 74.

³⁴ EKPA, f. 1, nim. 1, s.-ü. 97, l. 23; f. 8, nim. 2, s.-ü. 56, l. 7.

lõpul pani O. Tuul aluse parteiorganisatsioonile Raplas.³⁵ Kummaski kohas parteiorganisatsioonid aga ulatuslikumat tegevust arendada ei suutnud. Väiksearvuline Illeaalne Büroo ei jõudnud nende tööd süstemaatiliselt juhendada. Umbes samal ajal loodi taas parteiorganisatsioon Narvas (umbes 10 kommunisti)³⁶, kuid ka selle tegevus jäi tagasihoidlikuks ja side Illegaalse Bürooga nõrgaks.

1931. a. alguses võttis Illeaalne Büroo parteisse Tartu töötute liikumise tegelase Elmar Vassili. Viimane moodustas 1931. a. aprilli algul Tartus EKP komitee koosseisus E. Vassil, A. Paap, A. Potin. EKP Tartu organisatsiooni tööst võtsid 1931. a. kevadel osa veel J. Udras ja J. Holzmänn.³⁷ Partei Tartu komitee tegi tõhusat tööd töötute hulgas ja pahempoolsetes ametiühingutes.

Teistes paikades parteiorganisatsioone 1930. aasta lõpul ja 1931. aasta esimesel poolel luua ei õnnestunud. Vabaduses tegutsevate EKP liikmete arv oli 1931. aasta alguses umbes 130—150.

1931. aasta märtsiareteerimine ja sellele järgnev parteipuhastus, millest eespool juttu oli, vähendas Tallinna organisatsiooni liikmete arvu. Kahtluste tõttu Narva parteiorganisaatori vastu katkestati samal ajal sidemed Narva organisatsiooniga.³⁸ 1931. aasta mais alustas O. Tuul uue Narva komitee moodustamist, kuid ei jõudnud seda lõpule viia.³⁹

Ränga löögi osaliseks sai Eestimaa Kommunistlik Partei 1931. aasta juunis. Keskkomitee liikme V. Teppichi reetmise tagajärjel tabas politsei illegaalse parteiorganisatsiooni juhi O. Tuule ning areteeris suurema osa Tallinna organisatsiooni liikmeid eesotsas Tallinna komiteega, sisse kukkusid ka mõlemad partei trükikojad. EKP Tartu komitee liikmed, kaotanud sideme partei keskusega, läksid NSV Liitu. Sama aasta sügisel areteeriti mitu Saaremaa parteiorganisatsiooni aktivisti (J. Ellam, A. Kuul jt.). Saaremaa parteiorganisaatorit A. Ellamit politseil tabada ei õnnestunud ja Saaremaa organisatsioon jätkas tegutsemist. Kuid A. Ellamil katkes täielikult side EKP Keskkomiteega ning see mõjus negatiivselt Saaremaa kommunistide edasisele tööle.

Eestimaa Kommunistliku Partei erakordselt raske olukorra 1931. aasta suvel muutis veelgi keerulisemaks asjaolu, et EKP Keskkomitee ei teadnud esialgu sissehukkumise tõelist põhjust. V. Teppichi reeturiosa selgus alles 1933. aasta alguses.

Esialgu oli aga Keskkomitee arvamusel, et provokaatorid on laialdaselt tunginud EKP organisatsioonidesse. Seda silmas pidades otsustas Poliitbüroo 14. juulil 1931 kogu parteiorganisatsiooni

³⁵ EKPA, f. 6495, nim. 1, s.-ü. 268, l. 3, 37.

³⁶ EKPA, f. 6495, nim. 1, s.-ü. 265, l. 126; s.-ü. 231, l. 155.

³⁷ EKPA, f. 6495, nim. 1, s.-ü. 265, l. 138—143; f. 24, nim. 1, s.-ü. 593, l. 59—60; f. 6495, nim. 1, s.-ü. 268, l. 3, 37; f. 25, nim. 2, s.-ü. 1215, l. 4—5.

³⁸ EKPA, f. 6495, nim. 1, s.-ü. 268, l. 37.

³⁹ EKPA, f. 6495, nim. 1, s.-ü. 268, l. 49; f. 16, nim. 2, s.-ü. 142, l. 5.

järgmistel põhimõtetel ümber registreerida: a) Keskkomitee viib ümberregistreerimise läbi oma volinike kaudu; b) ümberregistreeritud organisatsioonide ja rakukesi praegusel ajajärgul omavahel mitte siduda, koordineerides nende tööd otse Poliitbüroo kaudu.⁴⁰ EKP Keskkomitee pleenum märkis 29. juulil 1931: «...viimaste sissekukkumiste analüüsist välja minnes otsustab KK (Keskkomitee) kinnitada PB (Poliitbüroo) otsuse parteiorganisatsiooni reorganiseerimise alal ning kuulutab olemasolevad parteiorganisatsioonid laialisaadetuks. Partei uuesti ülesehitamist tuleb toimetada nende põhimõtete järele, mis PB resolutsioonis on ära märgitud.»⁴¹

Nende otsuste alusel toimuski järgneval perioodil illegaalsete parteiorganisatsioonide taastamine. Põrandaalust parteikeskust, mis oleks juhtinud ja koordineerinud Eestis üksikute parteiorganisatsioonide tööd, kuni 1938. aastani enam ei moodustatud. Taasloodud organisatsioonide vahel mingit otsest kontakti ei olnud, igaühe tegevust suunas väljaspool Eestit asuv EKP Keskkomitee.⁴²

Alljärgnevalt püüame leida vastuse kahele olulisele küsimusele: 1) millised muudatused toimusid parteiliikmete arvus 1931.—1934. a. (s. o. kuni EKP 1934. aasta augustikonverentsini) ja 2) kui palju kohalikke parteiorganisatsioone töötas nimetatud ajavahemikul?

Arvulisi andmeid nendes küsimustes annavad meile põhiliselt kolm allikat. Esiteks, EKP Keskkomitee Partei Ajaloo Instituudi Parteiarhiivis on säilinud tabel EKP liikmeskonna kohta aastatel 1932—1935. Selle järgi tegutses 1932. aasta alguses vabaduses 20—30 kommunisti (siin ei ole ilmselt arvestatud Saaremaa parteiorganisatsiooni), 1933. a. vatabalt 120 ja 1934. aasta augustis 227.⁴³

Teiseks allikaks on EKP Keskkomitee informatsioon Kommunistliku Internatsionaali Eesti sektsiooni tegevuse kohta Kominterni VI ja VII kongressi vahelisel perioodil. See informatsioon on kirjutatud 1934. aasta kevadsuvel (kuupäev informatsioonis puudub). Teatavasti pidi esialgu toimuma Kominterni VII kongress 1934. aasta sügisel ning seoses sellega koostas ka EKP Keskkomitee vastava informatsiooni. Selles informatsioonis on märgitud, et vabaduses olevate parteiliikmete arv ulatus 1. maiks 1934. 180-ni.⁴⁴

Kolmandaks ja kõige olulisemaks allikaks on EKP 1934. aasta augustikonverentsi protokoll koos delegaatide ankeetidega. Konverentsi mandaatkomisjoni aruande järgi kuulus 1934. aasta augus-

⁴⁰ EKPA, f. 6495, nim. 1, s.-ü. 257, l. 70.

⁴¹ EKPA, f. 6495, nim. 1, s.-ü. 288, l. 8; Ulevaade Eestimaa Kommunistliku Partei ajaloo. II osa, lk. 220.

⁴² EKP juhtivate organite süsteemis toimunud muutuste kohta järgnevatel aastatel vt. O. Kuuli, V. Toom, EKP Keskkomitee Välismaabüroo. — Töid EKP ajaloo ajalt IV. Tln., 1970, lk. 119—123.

⁴³ EKPA, f. 6495, nim. 1, s.-ü. 313, l. 112.

⁴⁴ EKPA, f. 6495, nim. 1, s.-ü. 310, l. 21.

tis Eestimaa Kommunistlikku Parteisse 387 kommunisti, neist 160 poliitvangi. Sama aruande järgi võttis konverentsist osa 11 otsustava hääleõigusega delegaati, kes esindasid 7 parteiorganisatsiooni kokku 322 liikmega (nende hulgas ka poliitvangide organisatsioon). Esindamata oli 4 organisatsiooni kokku 65 liikmega.⁴⁵ Mandaatkomisjoni aruandes ja konverentsi protokollis ei ole nimetatud, millised parteiorganisatsioonid olid konverentsil esindatud. Selle kohta leiame täiendavaid andmeid konverentsi delegaatide ankeetidest. Viimaste alusel näeme, et augustikonverentsile oli poliitvangide organisatsioon saatnud 3 otsustava hääleõigusega delegaati,⁴⁶ Tallinna organisatsioon 2, Jaan Kreuksi nimeline parteiorganisatsioon 2, Sindi organisatsioon 2, Kunda organisatsioon 1 ja kaubalaevastiku organisatsioon 1 delegaadi.⁴⁷ Kokku saame seega 11 otsustava hääleõigusega delegaati, aga ainult kuuest, mitte seitsmest parteiorganisatsioonist, nagu on märkinud mandaatkomisjon. Ilmselt on mandaatkomisjoni aruandes tegemist veaga.

Millised parteiorganisatsioonid tol ajal veel tegutsesid? Eespool nimetatud EKP Keskkomitee informatsiooni esialgses, n. ö. mustandvariandis, on nimetatud, et on olemas parteiorganisatsioonid Tartu ja Pärnu piirkonnas ning üksikuid gruppe Virumaal ning Viljandi ja Valga piirkonnas.⁴⁸ Ka teistest allikatest on andmeid kommunistide tegevuse kohta sel ajal Pärnus ja Pärnumaal⁴⁹, Viljandimaal (Suure-Kõpus)⁵⁰, Virumaal⁵¹, Tartus⁵². Parteigrupi olemasolu kohta Valga piirkonnas pole õnnestunud leida aga mingisuguseid täiendavaid või täpsustavaid andmeid. Eeltoodu alusel ei saa me aga määrata täpselt kindlaks, milliseid konkreetseid organisatsioone mõeldi mandaatkomisjoni aruandes nende nelja all, kes ei olnud oma esindajaid konverentsile saatnud.

Usna lünklikud on andmed üksikute parteiorganisatsioonide suuruse kohta. Kõige täpsem ettekujutus on meil Jaan Kreuksi nimelisest parteiorganisatsioonist.⁵³ Selle organisatsiooni juhtija A. Sakkarti aruande järgi kuulus organisatsiooni 1934. aasta jaa-

⁴⁵ EKPA, f. 6495, nim. 1, s.-ü. 313, l. 6.

⁴⁶ Poliitvangide organisatsioon volitas oma nimel konverentsist osa võtma kolme EKP Keskkomitee liiget. Vastav teade saadeti juba kuu aega enne konverentsi EKP Keskkomiteele. (EKPA, f. 6495, nim. 1, s.-ü. 324, l. 31.)

⁴⁷ EKPA, f. 6495, nim. 1, s.-ü. 313, l. 93—107; s.-ü. 324, l. 31.

⁴⁸ EKPA, f. 6495, nim. 1, s.-ü. 310, l. 5.

⁴⁹ ENSV ORKA, f. 2121, nim. 1, s.-ü. 11 951, l. 167; EKPA, f. 6, nim. 2, s.-ü. 72, l. 2—5; s.-ü. 120, l. 2—5; s.-ü. 126, l. 2—5; f. 247, nim. 51, s.-ü. 206, l. 1—2; s.-ü. 365, l. 8—9; s.-ü. 469, l. 1—3.

⁵⁰ EKPA, f. 25, nim. 2, s.-ü. 831, l. 27—30, 36—37, 58—61.

⁵¹ EKPA, f. 25, nim. 2, s.-ü. 1381, l. 18—19; s.-ü. 578, l. 40—41.

⁵² O. Kuuli. Eesti rahva võitlus fašismi vastu 1930.—1940. a. Dissertatsioon ajaloodoktori kraadi taotlemiseks. Tln., 1971, lk. 139—141.

⁵³ O. Kuuli. Ammu möödunu jälgedel. — «Horisont», 1968, nr. 7, lk. 64—68.

nuaris 18 inimest⁵⁴, põhiliselt kraavi- ja metsatöölised. Kuna Jaan Kreuksi nimelise organisatsiooni liikmeskond on suurelt osalt isikuliselt kindlaks tehtud, siis ei tekita eespool toodud arvu õigsus mingisugust kahtlust. Informatsioon EKP tegevuse kohta Komin-terni VI ja VII kongressi vahel (mustandvariant) toob veel järgmiste organisatsioonide kohta arvulised andmed (seisuga 1. mai 1934): Tallinna organisatsioon — 35 liiget, Tartu piirkonna organisatsioon — 40 liiget, Pärnu piirkonna organisatsioon — 25 liiget.⁵⁵ Tallinna organisatsiooni suurust võib pidada enam-vähem tõenäoliseks. Kahtlusi tekib aga Tartu ja Pärnu piirkonna parteiliikmete arvu suhtes. Tuginedes paljudele arhiivimaterjalidele ja mälestustele, on käesoleva artikli autor ühes oma varasemas uurimuses näidanud, et nii Tartu kui ka Pärnu piirkonnas tegutsesid üsna väikesearvulised kommunistide grupid.⁵⁶ Kunda parteiorganisatsiooni kuulus 1932. aasta lõpul umbes kümmekond kommunisti⁵⁷, hilisemad andmed selle organisatsiooni suuruse kohta puuduvad. Suure-Kõpu organisatsiooni kuulus 1934. a. 4—5 liiget.⁵⁸ Umbes sama suur oli ka Sindi organisatsioon. Täpsemad arvulised andmed puuduvad kaubalaevastiku parteiorganisatsiooni kohta. Saaremaa parteiorganisatsiooni, mis oli 1930-ndate aastate alguses suurim, pärast 1931. aastat EKP Keskkomitee informatsioonides ja aruannetes sidemete puudumise tõttu ei arvestatud. 1933. aasta oktoobris langes selle organisatsiooni juht A. Ellam tulevahetuses politseiga. Järgnesid ulatuslikud areteerimised, mille tagajärjel Saaremaa organisatsiooni liikmeskond vähenes järsult.

Kõike eeltoodut silmas pidades tundub augustikonverentsile esitatud arv — 227 vabaduses tegutsevat kommunisti — mõnevõrra suurendatuna. Üldse oli enamiku kohalike parteiorganisatsioonide side väljaspool Eestit asuva EKP Keskkomiteega üsna lünklik ning seetõttu ka informatsioon nende suuruse ja tegevuse kohta puudulik.

1935. aastal vähenes tunduvalt (umbes ühe kolmandiku võrra)⁵⁹ vabaduses tegutsevate kommunistide arv Eestis. Põhjuseks oli EKP Tallinna organisatori J. Eltermann-Martõnovi üleminek klassivaenlase poole. Eltermanni reetmise tagajärjel läks politseil korda 1935. aasta juulis areteerida EKP Keskkomitee vastutav töötaja Voldemar Tuberik (Robert Nadson) ja temaga koos töötanud kommunistid. EKP Keskkomitee katkestas sidemed kõigi kommunistidega, kes olid kokku puutunud Eltermanniga. EKP Tallinna organisatsioon lakkas tegutsemast, kui mitte arvestada üksi-

⁵⁴ EKPA, f. 27, nim. 5, s.-ü. 52, l. 7.

⁵⁵ EKPA, f. 6495, nim. 1, s.-ü. 310, l. 5.

⁵⁶ Vt. O. Kuuli, Eesti rahva võitlus fašismi vastu 1930.—1940. a., lk. 139—141, 146—147.

⁵⁷ EKPA, f. 6495, nim. 1, s.-ü. 296, l. 11—13.

⁵⁸ EKPA, f. 6495, nim. 1, s.-ü. 330, l. 5.

⁵⁹ EKPA, f. 6495, nim. 1, s.-ü. 313, l. 112.

kuid kommuniste, kes olid töötanud Eltermannist lahus. See reetmine sundis EKP Keskkomiteed veelgi suuremale ettevaatusele sidemete pidamisel teiste illegaalsete organisatsioonidega. Seetõttu on arhiivimaterjale kohalike parteiorganisatsioonide tegevuse ja liikmeskonna kohta aastatest 1935—1937 säilinud minimaalselt.

Mõninga ettekujutuse parteiorganisatsioonide võrgust 1935. aasta lõpul annavad EKP Keskkomitee Orgbüroo koosolekute protokollid 1935. aasta novembrist ja detsembrist⁶⁰ ning Orgbüroo tööplaan (koostatud tõenäoliselt 1935. aasta lõpul)⁶¹. Orgbüroo tööplaanis oli ette nähtud läbi viia nõupidamised Pärnu, Sindi, Paide, Harju, Kunda ja meremeeste organisatsiooniga, et kontrollida nende organisatsioonide olukorda, neid instrueerida ja korraldada nende töö ümber vastavalt Kominterni VII kongressi otsustele. Tallinnast oli ette nähtud nõu pidada mõne endise poliitvangiga (Tallinna organisatsioon oli ju lagunenu). Nimetatud organisatsioonidest on juba varasemast ajast tuntud Pärnu, Sindi, Kunda ja meremeeste organisatsioon. Harju ja Paide organisatsiooni kohta aga lähemad andmed puuduvad. On teada, et 1935. aasta lõpul ja 1936. a. tegutses Punase Rajoonikomitee nime all J. Ellmani grupp. Viimane paljundas šapirograafil mõned numbrid illegaalset ajalehte «Sirp ja Haamer» ning levitas seda peamiselt Harjumaa maatööraha keskel.⁶² Rapla ja Tapa ümbruses tegi alates 1936. aastast maatöölise keskel poliitilist selgitustööd kommunist E. Säremat.⁶³ On tõenäoline, et nendes piirkondades tegutses veel teisigi kommuniste. Teatavasti oli 1935. aastal seoses A. Sakkarti lahkumisega Eestist lakanud tegutsemast Jaan Kreuksi nimeline parteiorganisatsioon. Mitmed selle organisatsiooni liikmed jätkasid aga tegevust erinevates maakondades (üks sellistest oli ka E. Säremat).

Orgbüroo protokollid näitavad, et erilist tähelepanu pöörati sel ajal meremeeste-kommunistide tegevuse suunamisele. Samuti töötas Orgbüroo sel ajal välja üksikasjalikud juhtnöörid Sindi ja Kunda parteiorganisatsiooni edaspidiseks tööks.

EKP kohalike organisatsioonide tegevuse kohta 1936.—1937. a. annavad lisamaterjali tol ajal tegutsenud kommunistide mälestused.⁶⁴ Nende alusel teame, et 1936. aastal taastati Tallinna organisatsioon. Viimane lõi sidemed kommunistide ja revolutsiooniliste töölisaktivistidega mitmetes teistes linnades ja maakondades. Elavnes ka kommunistide tegevus Saaremaal.

⁶⁰ EKPA, f. 27, nim. 5, s.-ü. 59, l. 3—10.

⁶¹ EKPA, f. 6495, nim. 1, s.-ü. 328, l. 35—38.

⁶² EKPA, f. 6495, nim. 1, s.-ü. 345, l. 24; f. 24, nim. 1, s.-ü. 741, l. 1, 2, 33.

⁶³ Ulevaade Eestimaa Kommunistliku Partei ajaloost. II osa, lk. 298.

⁶⁴ Vt. näiteks D. Kuzmin. Nõukogude rahvaste pere võrdõiguslikuks liikmeks. — Saabus päev. Tln., 1960, lk. 84—89; V. Riis. Kolmandat teed ei ole. Tln., 1962, lk. 152 jj.

Usna palju arvulisi andmeid EKP liikmeskonna kohta 1937. aastal sisaldab EKP Keskkomitee Orgbüroo informatsioon Kommunistlikule Internatsionaalile (5. sept. 1937).⁶⁵ Selles informatsioonis on väidetud, et Eestimaa Kommunistlikku Parteisse kuulus 1937. a. 255 liiget, kusjuures siin ei ole arvestatud poliitvangekommuniste. Umbes pool sellest arvust olevat vastu võetud parteisse pärast Kominterni VII kongressi. Uhtlasi on informatsioonis antud parteijõudude paigutus piirkondade kaupa ning parteiliikmete arv mitmetes legaalsetes organisatsioonides.

Paraku on tõsiseid kahtlusi selles informatsioonis toodud arvuliste andmete õigsuse ja täpsuse suhtes. Informatsioonis on kirjutatud, et Keskkomitee volinike ja instruktorite kaudu on viimase aasta jooksul põhjalikult kontrollitud 109 partei liiget. Kontrollitustest jäeti parteisse 91 inimest, visati välja 13, edaspidiseks kontrolliks jäeti 5 inimest. Meil ei ole aga mingisuguseid andmeid, et ükski EKP Keskkomitee liige või vastutav töötaja oleks perioodil 1935. aasta sügisest 1937. aasta sügiseni käinud Eestis. Samuti ei ole seni leitud andmeid ühegi kommunisti tegevuse kohta, kes oleks Keskkomitee volinikuna kontrollinud kohalike parteiorganisatsioonide tööd ja liikmeskonda.

Tol ajal Eestis tegutsenud kommunistide mälestustes ei ole küll täpseid arvulisi andmeid parteiorganisatsioonide suuruse kohta, kuid nendest nähtub siiski, et parteiorganisatsioonid olid tunduvalt väiksemad, kui seda on väidetud Orgbüroo informatsioonis. Sama näitavad ka pärast sotsialistliku revolutsiooni võitu 1940. aastal läbiviidud kommunistide registreerimise andmed (nende kohta lähemalt allpool).

Ulaltoodut silmas pidades võime teha järelduse, et EKP Keskkomitee Orgbüroo tolelaegsed liikmed L. Looing (J. Meerits) ja K. Säre informeerisid 1937. aastal Kommunistlikku Internatsionaali ebaõigesti EKP liikmete arvu suhtes.⁶⁶ Meie parteiajaloolased on õigustatud kahtlusega suhtunud 1937. aasta informatsiooni andmetesse ega ole neid oma töödes kasutanud. Tõenäoliselt oli 1937. aastal vabaduses tegutsevate EKP liikmete arv alla 100.

EKP organisatsiooniline olukord muutus tunduvalt 1938. a. 1937. aastal ja 1938. aasta algul langesid isikukultusest tingitud põhjendamatute repressioonide ohvrina rivist välja mitmed NSV Liidus elavad EKP Keskkomitee liikmed ja juhtivad tegelased. Selle tagajärjel lakkas 1938. aastal EKP Keskkomitee ning tema Orgbüroo ja Välisbüroo tegevus ning katkes side Eestimaa Kommunistliku Partei ja Kommunistliku Internatsionaali vahel.⁶⁷

⁶⁵ EKPA, f. 6495, nim. 1, s.-ü. 354, l. 1—20.

⁶⁶ Huvitavat valgust heidavad sellele küsimusele H. Alliku mälestused. Nimelt tekkis H. Allikul 1939. aasta novembris konflikt K. Särega, kuna viimane pakkus välja ilmselt suurendatud parteiliikmete arvu (EKPA, f. 247, nim. 51, s.-ü. 8, l. 22). K. Säre oli aga EKP Keskkomitee Orgbüroo liikmena olnud osaline 1937. aasta informatsiooni koostamises.

⁶⁷ Ulevaade Eestimaa Kommunistliku Partei ajaloost. II osa, lk. 300—301.

1938. aastal moodustati Eestis uuesti põrandaalune keskus — Illeagaalne Büroo —, mis sisuliselt täitis EKP Keskkomitee funktsioone.

1938., 1939. ja 1940. aasta I poole kohta puuduvad meil dokumentaalsed andmed (aruanded, informatsioonid) EKP liikmete arvu kohta. Selliste paberite koostamist ja säilitamist ei pidanud EKP Illeagaalne Büroo konspiratsioonikaalutlustel lubatavaks. EKP liikmete arvu üle sel perioodil saame otsustada vaid pärast 1940. a. revolutsiooni võitu koostatud aruannete ning parteidokumentide vormistamisel määratud parteistaažide järgi.

EKP Keskkomitee Büroo otsuses 12. septembrist 1940 on põrandaaluse staažiga, s. o. enne 21. juunit 1940 parteisse astunud kommunistide arvuks märgitud 150.⁶⁸ 1940. aastal parteipiletite väljandmisel koostatud registratsioonilehtede, arvestusraamatute ja kommunistide isiklike toimikute alusel selgub, et revolutsiooni algul (21. juunil 1940) oli Eestis 133 EKP liiget, neist kolm vanglas.⁶⁹ Erinevus on tingitud sellest, et arv 150 määrati kindlaks n.-ö. umbkaudset, enne parteipiletite vahetust. Ilmselt arvestati seejuures mitte ainult revolutsiooni algul Eestis viibivaid kommuniste, vaid ka neid EKP liikmeid, kes ühel või teisel põljusel viibivad sel ajal väljaspool Eesti piire, kuid revolutsiooni käigus tulid Eestisse tagasi (F. Okk, L. Merila, N. Karotamm, I. Jakobson jt.).

Muudatused EKP liikmeskonnas kahe revolutsiooniajalise aasta jooksul ei olnud kuigi suured. Sel ajal võeti Eestimaa Kommunistliku Partei ridadesse vastu umbes 20 uut liiget.

Küllaltki suur vahe andmetes EKP liikmete arvu kohta aastatel 1938—1940 ja eelneval perioodil (1934—1937) on tingitud järgmistest asjaoludest:

1) Aruanded ja informatsioonid parteiliikmete arvu kohta ei olnud alati täpsed, esines partei arvulise koosseisu ülehindamist (aastatel 1934—1937);

2) mitmed kommunistid lahkusid Eestist: asusid elama Nõukogude Liidu, sõitsid vabatahtlikena Hispaaniasse võitlema Franco fašistlike vägedega jne.;

3) paljud eelmistel aastatel tegutsenud parteigrupid ja üksikud kommunistid kaotasid rasketes põrandaaluse töö tingimustes sideme EKP Keskkomiteega (Illeagaalse Bürooga) ning neid ei arvestatud 1940. aastal enam põrandaaluse staažiga kommunistide hulka;

4) parteistaaži kindlaksmääramisel 1940. aastal esines üsna rohkesti vigu ja ebatäpsusi. Selle tagajärjel määrati nii mõnelegi

⁶⁸ EKPA, f. 1, nim. 3, s.-ü. 176, l. 2.

⁶⁹ O. Kuuli, A. Resev. EKP jõudude paigutus enne 1940. aasta revolutsiooni. — «Eesti Kommunist», 1965, nr. 5, lk. 9.

juba ammu Eestimaa Kommunistlikku Parteisse kuulunud kommunistile parteisse astumise ajaks 1940. aasta juuli või august.⁷⁰

Viimati nimetatud asjaolusid arvestades võib kindlalt väita, et tegelikult oli revolutsiooni alguses Eestis kommuniste tunduvalt rohkem kui 133. Õigem on seepärast öelda, et Eestis oli 1940. aasta 21. juunil umbes 150 EKP liiget (kuigi ka seda arvu võime pidada mõnevõrra vähendatuks).

Vabaduses tegutsevate kommunistide arv oli 1940. aasta keval ainult pisut suurem kui 1930.—1931. aatal. Eestimaa Kommunistliku Partei mõju töötajate hulgas oli aga selle aastakümne jooksul kasvanud mitmekordseks. EKP mõju hindamisel tuleb meil arvestada järgmisi tegureid:

1) kommunistide paigutus 1940. aastal oli hoopis otstarbekohasem. Umbes 70 protsenti partei liikmetest asus suuremates tööstuskeskustes: Tallinnas, Narvas, Tartus, Pärnus;⁷¹

2) enamik sellest poolteisesajast kommunistist, kes juhtisid Eesti töörahva võitlust 1940. aastal, olid suurte revolutsioonilise võitluse kogemustega. Seda ei saa aga kaugeltki öelda EKP liikmete kohta 1930.—1931. a.;

3) järsult oli tugevnenud kommunistide juhtiv osa legaalsetes töölisorganisatsioonides. 1930-ndate aastate alguses oli suur osa töölisorganisatsioone Eesti Sotsialistliku Tööliste Partei parempoolsete tegelaste mõju all. 1940. aasta revolutsiooni eel toetas aga valdav enamik töölisorganisatsioone (ametiühingud, haigekassad, kultuuri- ja spordiühingud) EKP seisukohti;

4) EKP ümber oli kujunenud 1940. aastaks laialdane aktiiv, kes vormiliselt ei kuulunud küll parteisse, kuid kes täitis süstemaatilisel parteilisi ülesandeid. Selle aktiivi suurusest annab ettekujutuse parteisse vastuvõtt 1940. aasta revolutsiooni käigus. 1940. a. juulis ja augusti esimesel poolel astus EKP ridadesse üle 1000 uue liikme, kellest enamiku moodustasid põrandaaluses võitluses läbiproovitud aktivistid;

5) lõpuks peame arvestama ka suuri muudatusi Eesti rahva laiade hulkade meeleoludes ja seisukohtades 1930-ndatel aastatel. Töörahvast oli veennud tema enda elukogemused, et Pätsi ja teiste kodanlike tegelaste poliitika ei too midagi head tööinimesele. Seepärast tuli 1940. aasta revolutsiooni käigus Eestimaa Kommunistliku Parteiga kaasa ka tuhandeid selliseid töötajaid, kes varem kommunistidega vahetult kokku ei olnud puutunud.

Partei jõudude õige paigutus, kommunistide energiline tegevus, partei ümber koondunud ulatuslik aktiiv, rahva laialdaste hulkade võitlusvalmidus — kõik see võimaldas Eestimaa Kommunistlikku Parteid viia töörahvast 1940. aasta suvel otsustavale võidule.

⁷⁰ O. Kuuli, A. Resev. EKP jõudude paigutus enne 1940 aasta revolutsiooni, lk. 9.

⁷¹ EKP kohalike organisatsioonide suuruse, samuti kommunistide osavõtu kohta legaalsete töölisorganisatsioonide tööst on antud ülevaade O. Kuuli ja A. Resevi eespool nimetatud artiklis.

ЧИСЛЕННЫЙ СОСТАВ КПЭ И СЕТЬ МЕСТНЫХ ПАРТИЙНЫХ ОРГАНИЗАЦИЙ (1930—1940 ГГ.)

О. Куули

Резюме

До сих пор еще мало изучено организационное положение Коммунистической партии Эстонии во время буржуазной диктатуры. Задача этой статьи — дать на основе критического анализа архивных и других источников более точную картину о развитии сети местных партийных организаций и динамику личного состава в период с 1930 по 1940 год.

В конце 1929 и начале 1930 года основные партийные организации существовали в Таллине и на острове Сааремаа. На свободе действовали всего лишь 120 коммунистов. В тюрьмах в это время были заключены примерно 170—180 коммунистов. Широкая волна арестов весной 1930 года ослабила КПЭ. В конце 1930 и начале 1931 года организованное положение КПЭ несколько улучшилось. Число коммунистов достигло тогда до 130—150. Новые партийные организации были созданы в Тарту, Пайде и Рапла.

В июне 1931 года Коммунистической партии Эстонии снова был нанесен тяжелый удар. Буржуазной полиции удалось арестовать большую часть руководящих деятелей нелегальной партийной организации и актива. Многие коммунисты вынуждены были покинуть Эстонию. Центральный Комитет КПЭ должен был снова создать сеть нелегальных партийных организаций в Эстонии. В период с 1932 по 1934 год была восстановлена часть разгромленных в 1931 году партийных организаций и созданы новые. Более сильными партийными организациями в то время были: партийная организация имени Яана Креукса (действовала в Центральной Эстонии среди сельского пролетариата), организация округа Пярну-Синди, организация Эстонского торгового флота. Весной 1934 г. удалось восстановить партийную организацию в Таллине. Более мелкие партийные организации действовали и в других местах. В материалах Августовской конференции КПЭ 1934 г. приводятся следующие данные о численности КПЭ: на свободе действовали 227 коммунистов (кроме них, еще 160 политзаключенных). Но анализ материалов местных партийных организаций показывает, что на самом деле численность КПЭ была в это время значительно меньше.

В 1935 году уменьшилась численность КПЭ примерно на одну треть (это было связано с предательством нелегального партийного организатора города Таллина). Данные о численности КПЭ 1936—1937 гг. недостаточны и противоречивы. Можно полагать, что в 1937 г. численность действовавших на свободе коммунистов была меньше ста.

В 1938—1940 года КП Эстонии окрепла. Весной 1940 года в рядах Компартии Эстонии было примерно 150 коммунистов. Свыше 70 процентов из них действовало в промышленных центрах (города Таллин, Нарва, Тарту, Пярну). В это время, по сравнению с началом 1930-х годов, резко усилилась руководящая роль коммунистов в легальных рабочих организациях. К 1940 году вокруг КПЭ образовался широкий актив. Многие из этого актива в ходе социалистической революции вступили в ряды Коммунистической партии (в июле и августе 1940 г. в КПЭ было принято больше тысячи новых членов).

DER ZAHLENMÄSSIGE BESTAND DER EKP UND DAS NETZ DER ÖRTLICHEN PARTEIORGANISATIONEN

O. Kuuli

Zusammenfassung

Die organisatorische Lage der Estnischen Kommunistischen Partei im bürgerlichen Estland ist noch relativ wenig untersucht worden. Es ist die Aufgabe des vorliegenden Artikel ein genaues Bild — von der kritischen Analyse der vorhandenen Quellen ausgehend — über die Entwicklung der örtlichen Organisationen der EKP sowie über die Dynamik ihrer Mitgliedschaft zu geben.

Ende 1929 und Anfang 1930 befanden sich die wichtigsten Parteiorganisationen in Tallinn und auf der Insel Saaremaa. Nur ca 120 Kommunisten konnten ihre Tätigkeit in Freiheit ausüben. Ungefähr 170—180 Kommunisten waren als politische Gefangene in bürgerlichen Gefängnissen. Infolge von weitläufigen Verhaftungen wurde die EKP schwächer. Erst Ende 1930 und Anfang 1931 begann sich die organisatorische Lage der Partei zu bessern. Zu dieser Zeit stieg die Zahl der Parteimitglieder von 130 auf 150. Neue Parteiorganisations wurden in Tartu, Paide und Rapla gegründet.

Einen schweren Schlag erlitt die Kommunistische Partei Estlands im Juni 1931. Dann gelang es der bürgerlichen Polizei, einen großen Teil der leitenden Funktionäre und Aktivisten der illegalen Parteiorganisation zu verhaften. Viele Kommunisten waren gezwungen, Estland zu verlassen. Im Jahre 1932 mußte das Zentralkomitee der EKP das Netz von illegalen Parteiorganisationen in Estland praktisch von neuem gründen.

In der Zeitspanne von 1932 bis 1934 wurde ein Teil der im Jahre 1931 zerstörten Parteiorganisationen wiederhergestellt, auch wurden einige neue Parteiorganisationen gegründet. Zu stärkeren Parteiorganisationen jener Zeit gehörten: die Jaan Kreuks-Organi-

sation, die bei dem Landproletariat Mittelestlands tätig war, die Organisation des Bezirkes Pärnu-Sindi, die Organisation der Seeleute von der Handelsflotte. Im Frühling 1934 gelang es, die Parteiorganisation in Tallinn wiederherzustellen. Auch an anderen Orten sind kleinere Parteiorganisationen tätig gewesen. Laut Angaben der Augustkonferenz der EKP 1934 waren 227 Kommunisten in der Freiheit tätig, außer ihnen gab es noch ca 160 Kommunisten als politische Gefangene. Die Analyse von Materialien der örtlichen Parteiorganisationen zeigt aber, daß die Anzahl von EKP Mitgliedern zu jener Zeit bedeutend geringer gewesen ist.

Im Jahre 1935 hat sich — in Verbindung mit dem Verrat des Tallinner Organisators der EKP — die Anzahl von Kommunisten um ein Drittel verringert. Für die Jahre 1936—1937 sind die Angaben über die Mitgliederzahl der EKP knapp und widerspruchsvoll. Offensichtlich war die Anzahl der in Freiheit tätigen Kommunisten im Jahre 1937 kleiner als 100.

In den Jahren 1938—1940 stärkte sich die EKP organisatorisch. Im Frühling 1940 waren 150 Kommunisten in den Reihen der EKP. Dabei befanden sich ca 70% von Parteimitgliedern in größeren industriellen Zentren (in Tallinn, Narva, Tartu, Pärnu). Im Vergleich zum Anfang der 1930er Jahre hatte sich die leitende Rolle der Kommunisten in legalen Arbeiterorganisationen vergrößert. Bis zum Sommer 1940 hatte sich um die EKP ein weitläufiges Aktiv gebildet, dessen Mitglieder im Laufe der sozialistischen Revolution in die Reihen der Partei eintraten (im Juli und in der ersten Augushälfte 1940 wurden mehr als 1000 Mitglieder in die Kommunistische Partei Estlands aufgenommen).

EKP ATEISTLIKUST JA ANTIKLERIKAALSEST TEGEVUSEST NING MARKSISTLIKE IDEEDE LEVITAMISEST AASTAIL 1934—1940

L. Raid

Käsitledes religioonivastast võitlust kui ideoloogilise töö tähtsat lõiku, on meie vabariigi ajaloolased, juristid ja filosoofid oma uurimustes korduvalt pöördunud EKP ateistliku ja antiklerikaalse tegevuse ajalooliste kogemuste poole. 1950-ndail ja 1960-ndail aastail keskendasid mitmed uurijad tähelepanu paljudele religiooni-kriitika külgedele kodanlikus Eestis. H. Saarniidu, E. Ranniku jt. autorite kirjutistes vaadeldakse neid enamasti üldistavalt kogu kodanluse võimuperioodi lõikes või ühenduses mingi konkreetse probleemi käsitleusega.¹ Nende tööde sisus jääb predominantseks partei ateistlik selgitus ja kasvatus kahel perioodil: aastail 1920—1923 ja 1929—1933, mil EKP ateistlikus tegevuses võis täheldada märkimisväärsed tõuse. Nn. vaikiva oleku aastate kohta on materjale avaldatud vähe ning sporaadiliselt. Arvestades parteiorganisatsiooni tegevuse üldiseloому, peamisi ülesandeid ja arvulist koosseisu, võib kujuneda parteiajaloolisest kirjandusest ekslik mulje, nagu oleksid kommunistid neil aastail üldse loobunud tegelemast klerikalismi- ja religioonivastase võitlusega. Neil kaalutlustel püütakse järgnevas heita põgus pilk selle tööloigu sisu, vormi ja organiseerimise küsimustele.

12. märtsil 1934. a. teostasid K. Päts ja J. Laidoner relvastatud jõududele toetudes fašismisunalise riigipöörde. Siitpeale arenesid poliitilised sündmused riigis autoritaarse võimu kujundamise ja kindlustamise suunas. Demokraatia kaitsmise sildi all formeeritud diktaatorivõimuga likvideeriti järk-järgult veel säilinud demokraatlikud institutsioonid. Kõikjale tungis range tsentralisatsioon. Kodanluse valitsevad ringkonnad omistasid diktatuuri kaitsejõude hulgas tähtsa koha religioonile ja kirikule, mille potentsiaali

¹ Vt. H. Saarniidu, E. Ranniku, K. Vimmsaare kirjutisi kogumikes «Religiooni ja ateismi ajaloost Eestis I» (Tln., 1956); «Religiooni ja ateismi ajaloost Eestis II» (Tln., 1961); «Mõtisklusi usust» (Tln., 1962); «Ateism, religioon, sotsioloogia» (Tln., 1970).

püüti aastail 1934—1940 riiklik-organisatsiooniliste, õiguslike, majanduslike ja poliitiliste abinõudega järjepanu tõsta.

Neil aastail kulges EKP tegevus erakordselt rasketes tingimustes. Partei peamine tähelepanu keskendus 1934. a. augustikonverentsi otsuste täitmisele, s. o. ühisrinde loomisele võitluseks fašistliku diktatuuri vastu. Selle ühisrinde loomise nimel otsis EKP kontakte Eesti Sotsialistliku Tööliste Partei (ESTP) Keskkomiteega ja pahempoolsete sotsialistidega, kes koondusid Markistliku Tööraha Ühenduse (MTU) ümber. EKP lõi tihedad sidemed endise noorsotsialistide organisatsiooni «Eesti Noorsotsialistlik Liit» aktivistidega. Palju poolehoidjaid leidis EKP ühisrinde poliitikale Eestimaa Töölisühingute Keskliitu organiseeritud ametiühingutes. Partei mõju kasvust rahvahulkades tunnistab neil aastail elavnenud streigivõitlus.²

EKP organiseeritud fašismivastasele võitlusele oli suur tähtsus Kominterni VII kongressil (juuli — august 1935). Siin analüüsisid kommunistide ülesandeid muutunud olukorras mitmed rahvusvahelise kommunistliku liikumise silmapaistvad juhid ja teoreetikud: G. Dimitrov, P. Togliatti, W. Pieck jt. Kongress vaagis põhjalikult fašismi pealetungi ja selle vastu suunatava tööliklassi ühisrinde probleeme. Ta töötas välja fašismivastase rahvarinde ja tööliklassi ühisrinde taktikalised printsiibid. Kongressil viibisid ka EKP esindajad. Pärast kongressi — 1935. a. oktoobris — toimus EKP Keskkomitee pleenum, kus arvustati teravalt partei juhtkonnas ilmnenu pahempoolitsevaid tendentse, töötati välja ülesanded fašismivastase rahvarinde loomiseks ja määrati selle rinde esialgne tegevusplatvorm.³

EKP poolt juhitud fašismivastase võitluse probleemid ja päevaülesanded jõudsid Eesti töötava rahvani EKP illegaalse häälekananja «Kommunist», Leningradis ilmunud ning Eestis põranda all levitatud ajakirja «Klassivõitlus» ja ajalehe «Edasi» kaudu. Ühenduses Kominterni VII kongressiga avaldati neis hulk kirjutisi, milles suunati praktilisi ettevõtmisi fašismivastase rahvarinde loomisel. Neil väljaannetel oli oluline osa partei klerikalismivastases võitluses. Käsitles ju partei fašismimeelse kodanluse klassihuvide ja klassiorganisatsioonide seoste paljastamist «usulistest asutustest ja usulise propaganda organisatsioonidest» kui üht osa kommunistide võitlusest fašismi vastu.⁴ Klerikaalide poliitika paljastamine on hinnatav ühtlasi ateistliku kasvatuses aspektist, arvestades, et parteil polnud enam selliseid võimalusi religioonivastase võitluse ulatuslikumaks korraldamiseks kui varem. Need paljastused näitasid üldsusele klerikaalide ja fašismile orienteeruvate kiri-

² Vt. Ulevaade Eestimaa Kommunistliku Partei ajaloost. II osa. Tln., 1963, lk. 273—276.

³ Sealsamas, lk 276—278.

⁴ Vt. V. I. Lenin. Teosed. 33. kd., lk. 204; «Klassivõitlus», 1935, nr. 4, lk. 1—3; nr. 7/8, lk. 4; nr. 9, lk. 14.

kuringkondade demokraatia- ja rahvavaenulikke algatusi, süvendades töötavates hulkades religioosse indiferentismi ja kirikuvae-
nulikkuse tendentse.

EKP jälgis tähelepanelikult klerikaalide ettevõtmisi religiooni ja kiriku positsioonide tugevdamisel riigis ja selgitas nende konkreetse tegevuse tagapõhja ning eesmärgi. Kui kodanlus valmistas ette 1934. a. kirikuseadust, mis likvideeris kirikusisese demokraatia ja lähendas viimast veelgi riigile, tähendas «Kommunist», et kavandatav seadus «tegelikult liidab kiriku riigiga ja võimaldab riigi poolt kirikule kõige suuremat toetust. Sellega likvideeritaks jälle üks töörahva revolutsiooniline saavutus, mis seisib kiriku lahutamises riigist.»⁵ Paljastades klerikaalide rünnakuid vana kirikuseaduse vastu, näitasid kommunistid, et esimeste eesmärgiks on kiriku kavakindel seesmine tsentraliseerimine. Kui sõjakad luteri pastorid väitsid oma seljataga seisvat 80% Eesti elanikkonnast ja nõudsid selle alusel korra kehtestamist, mis lubaks kirikumakse poliitseilise sundtäite korras inkasseerida, siis tuletasid kommunistid meelde, et alles eelmisel aastal kurtsid pastorid, et Eesti Evangeeliumi Luteriusu Kirikus (EELK) on vaid 161 456 maksu- maksjat.⁶ Teravalt ironiseeriti ka politsei «abi» üle sisekiriklikes küsimustes. Analoogiliselt kommenteeriti mõningaid teisigi samme «rahvakiriku» riigikirikuks muutumise teel.

Varsti pärast kirikuseaduse avaldamist selgitas «Kommunist» selle sisu, eesmärgi ja ülesandeid fašistliku diktatuuri süsteemis. Kõige kokkuvõtlikumalt ilmneb see kirjutises «Pätsi valitsuse uued sammud fašistliku diktatuuri süvendamisel». Siin märgitakse, et K. Pätsi kehtestatud uus kirikuseadus taotleb kiriku mõju suurendamist ja võtab kiriku täielikult riigi kaitse alla. «Sellega on kaotatud olukord, kus kirik oli teataval määral riigist lahutatud. Uue seaduse järele kirikuvõlgade sissenõudmine sünnib poliitsei abil. Töörahvast sunnitakse vägivallaga oma pimestajate — kirikupappide — ülalpidamise kulud kinni maksma. Uue seadusega kõvendab fašistlik valitsus töörahva orjastamise üht tähtsamat tööriista, milleks kirik alati on olnud.»⁷ Samas plaanis kommenteeris kirikuseadust ka «Klassivõitlus»⁸.

Partei andis hinnagu uue kirikuseaduse põhjal kehtestatud EELK ja Eesti Apostliku Õigeusu Kiriku (EAOK) uutele põhimäärustele, näidates, et neis ahendatakse miinimumini usklikte omavalitsuslikke vabadusi ja õigusi kogudustes, kajastatakse kirikusiseseid tsentralisatsioonitendentsi ning -taotlusi, mis ilmneseid riiklikus korralduses juba valdavalt. Tõestati, et mõlemad põhi-

⁵ Vt. 13. detsembril 1934. a. riigivanema dekreediga kehtestatud «Kirikute ja usuühingute seadust». — «Riigi Teataja», 1934, nr. 107, lk. 1821—1826; vt. EKPA, f. 27, nim. 1, s.-ü. 551, l. 106.

⁶ Vt. «Klassivõitlus», 1934, nr. 9, lk. 19.

⁷ EKPA, f. 27, nim. 1, s.-ü. 551, l. 137—138.

⁸ «Klassivõitlus», 1935, nr. 1, lk. 30.

määrused on orienteeritud kiriku faktilisele allutamisele riigile.⁹ «Klassivõitluses» kirjutati: «Mida enam kasvab kiriku osatähtsus riigiaparaadis, seda suuremaks kasvab ka kiriku enda võimuparaat.»¹⁰

Vaadelnud kõiki kirikuseaduses ja EELK põhimääruses kavatsetud kirikuvõimu instantse — kirikukohtuid, kirikukogu, alalist kirikuvalitsust, kongresse jms. —, tuldi järeldusele, et sõltumata nende rohkusest koondub tegelik võim kirikus vaid väheste kättesse (piiskop, konsistoorium ja praostid). Kollegiaalsete organite osatähtsus muudeti tühiseks: nad võisid üksnes sanktsioneerida kirikuvõimu organite akte. Selgitades kirikuaparaadi suurendamise ja kirikukohtule politseilise võimu andmise põhjusi, osutati valitsevate ringkondade püüdlustele tõhustada religiooni ja kiriku sotsiaalseid funktsioone ning tugevdada nende osa autoritaarses riigis.¹¹ Kõnesolevate ümberkorralduste tagant nähti välja vaatavat «troonikaotuse hirmu», mis «ei kao kunagi ... eesti härrade südamest»¹².

EKP ajakirjandus informeeris lugejaid ka uue kirikuseaduse rakendamisest. Jutustati, kuidas EELK Lihula koguduse pastor püüdis politsei abiga täiskogu koosolekult välja ajada neid koguduse liikmeid, kellel kirikumaks tasumata.¹³ Tubli iroonia-annusega kirjeldati, kuidas Pätsi poolt laialisaadatud endise Riigikogu juhatuse kasutada olnud «Estonia» teatri loož üle anti EELK piiskopi käsutusse.¹⁴ Sama öeldagu kommentaarist EELK esimese kirikukogu kohta, kus pastorid K. Pätsile üksmeeles ja tänutundes «Püha, püha ...» laulsid¹⁵ ning mitmetest teistest artiklitest.

Üldistades riigi ja kirikuorganisatsioonide sidemete arengut fašistliku diktatuuri algaastail, märkis «Klassivõitlus»: «Kiriku ja valitseva kodanluse vaheline koostöö võtab ikka kindlakujulisema ilme.»¹⁶ Samas tõdeti, et mitmesugused poliitilised ringkonnad Eestis eraldavad järjest rohkem ruumi oma häälekandjates religioossele propagandale, kiriklikule informatsioonile jms. «Peaaegu kõik kodanlised lehed toovad oma lugejatele iga nädala algusel pappide jutlusi,» lisati ajakirjas.

Teravalt arvustati kiriku lülitumist kodanluse mitmesugustesse kampaaniatesse, muuhulgas nn. raamatuaasta üritustesse. Nende kaudu püüdis kirik rõhutada oma osatähtsust eesti rahvusliku kultuuri ajaloos ja saavutada suuremat levi religioossele kirjandusele, kus juba pikemat aega valitses madalseis. Juba varem olid kommunistid näidanud kirikukirjanduse ebapopulaarsuse põhjusi

⁹ EKPA, f. 25, nim. 1, s.-ü. 551, l. 7, 9.

¹⁰ «Klassivõitlus», 1934, nr. 2, lk. 25.

¹¹ «Klassivõitlus», 1935, nr. 2, lk. 29.

¹² «Klassivõitlus», 1935, nr. 7/8, lk. 70.

¹³ Sealsamas, lk. 63.

¹⁴ «Klassivõitlus», 1935, nr. 11, lk. 35.

¹⁵ «Klassivõitlus», 1935, nr. 12, lk. 30.

¹⁶ «Klassivõitlus», 1936, nr. 2, lk. 48.

ning pastorite ponnistuste tagajärjetust selle levitamisel.¹⁷ Nüüd nähti raamatuaasta üritustes kiriku järjekordseid katseid teaduse ja kultuuri «tasalülitamiseks», s. o. nende allutamiseks fašistlikule diktatuurile. Sel puhul kirjutas J. Vares-Barbarus J. Semperile: «Sarnaseks on siis kujunenud meie raamatuaasta, et võib aina veel katekismusi kirjutada. On küll piinlik, et just 400 aastaga oleme teinud sõõri ja jõudnud taas lähtekohta: «Mõõk ühes, piibel teises käes.» Nii sammuvad nüüd meie kodukoetud inkvisiitorid vaimusuretamise radu.»¹⁸

Kui pastorist haridustegelane L. Raudkepp nõudis 1934. a. ühel koolidirektori kokkutulekul kategoorilises vormis, et õpilastel keelataks E. Zola teoste lugemine, paljastasid kommunistid viibimata selle «koolinoorsoo lugemisvara puhastaja» enda võhiklikkuse ja obskurantismi.¹⁹ Teiseks arvustamist leidnud klerikaalidest koolitegelaste ettevõtmiseks oli ajalooõpetajate kongress 28. detsembril 1935. a., kus võeti suund selle aine õpetamise «ümberorienteerimisele». Kongress soovitas eesti rahva ajaloo mitmesuguseid etappe õpetada koolides senisest märksa saksasõbralikumal viisil. Eriti kehtis see pärisorjuse ja ärkamisaja kohta. Kongressi kommenteerides nägi «Klassivõitlus» neis taotlustes katset kõike «vormida fašistliku ideoloogia Tiistude järgi» ja lisas, et «kõige suuremat hirmu teeb härrastele muidugi ajaloo marksistliku mõistmise levimine»²⁰.

Nende aastate parteilises perioodikas mainitakse korduvalt Mait Metsanurga nime. Tema 1937. a. kirjutatud teoses «Kutsutud ja seatud. (Ühe hinge karjase päevik)»²¹ paljastatakse luteri pastorite silmakirjalikkust, ideelagedust ja rahaahnnust. Kuigi kirjanik ei ava siin veel religiooni sotsiaalseid juuri, jõuab ta ligilähedale religiooni ülesannete mõistmisele kodanliku Eesti konkreetsetes tingimustes.²² Sellise raamatu avaldamine fašistliku diktatuuri aastail kutsus esile klerikaalide ja kogu reaktsiooni teravaid vaenuavaldusi. Kirjaniku kaitseks astus välja «Klassivõitlus». Tema hinnangu kohaselt nägi Metsanurk religioonis vahendit «rahva orjastamiseks, nõrkade rõhumiseks ja rahustamiseks taevase riigi pettuse arvel»²³. «Papp Raudsepp ähvardab kirjanik Metsanurka — «Ümera jõe» autorit — kirikuvandega, sest viimane olevat ristiusku pappide tegevust mineviku Eestis halvasti valgustanud. Religioon on ikka klassilise ühiskondliku organisatsiooni tööriistaks

¹⁷ «Klassivõitlus», 1932, nr. 143/144, lk. 74.

¹⁸ Ulevaade Eestimaa Kommunistliku Partei ajaloost. II osa, lk. 267.

¹⁹ Nõupidamisel ilmnas, et sõjakas kirikutegelane polnud ise lugenud ühtegi selle kirjaniku teost. Vt. «Klassivõitlus», 1934, nr. 11, lk. 31.

²⁰ «Klassivõitlus», 1936, nr. 1, lk. 49.

²¹ Selle teose osast vaadeldavate aastate ateismipropagandas vt. H. Saar — niit. Kirik kodanlike natsionalistide klassihuvide teenistuses aastail 1920—1940. — Religiooni ja ateismi ajaloost Eestis I, lk. 283—285.

²² Sealsmasa, lk. 284—285.

²³ «Klassivõitlus», 1935, nr. 6, lk. 31.

ja abinõuks olnud ning sellepärast ei olevat põhjust ka Eestis töö-
tanud pappidele midagi ette heita,» kommenteeriti sarkastiliselt.²⁴
Uhtaegu ei saa jätta märkimata ka mõnede EKP juhtide pahem-
poolitsevaid hinnanguid selle kirjaniku loomingule.²⁵

Aastail 1935—1936 avaldas «Klassivõitlus» rea teisigi klerika-
lismi- ja kirikuvastaseid kirjutisi, kus kommenteeriti kirikutege-
laste mitmesuguseid konverentse, kokkutulekuid jms. üritusi. Kui
mõnes neist kirjutistest makstigi veidi lõivu teatud sensatsioon-
taotlusele, polnud see antud ajalootingimustes ometi taunitav,
arvestades klerikalismivastase võitluse probleemide rohkust ja
aktuaalsust.²⁶

Otseselt religioonivastane temaatika kajastus kõige enam aja-
lehe «Edasi» veergudel aastail 1936—1937. 1936. aastal pöördus
ateistlik propaganda siin enamasti pikemate kirjutistega kiriku-
pühade tekkeloost ja olemusest. Enamik neist ilmus lihavõtte- või
jõulupühade eel või ajal.²⁷ Samas tutvustati lugejatele kiriku-
pühade mõju vähendamise otstarbel Nõukogudemaal ellukutsutud
ning järjest enam populaarsust võitnud ateistlikke üritusi.²⁸

Ateistlik selgitus elavnes «Edasi» veergudel märksa 1937. a.
kevadel. Hinnates kriitiliselt senist ateistlikku propagandat partei-
töös tervikuna, meenutati V. I. Lenini näpunäiteid ateistliku pro-
paganda sisu ja meetodite kohta. Ajaleht nõudis ateismitöö korral-
damist ainuüksi ideelise võitluse vahendusel. «Mitte käskida ja
keelata», vaid ulatuslikumalt ja teaduslikumalt selgitada uskli-
kele nende eksitust,» õpetas ajaleht.²⁹ Ka järgmistes numbrites
jagati metoodilist nõu ateistlikuks selgituseks tingimustes, mis
tulenesid uue konstitutsiooni kehtestamisest Nõukogudemaal 1936.
aastal.³⁰

«Edasi» väärtuslikuks teeneks ateistlikus kasvatuses said arvu-
kad populaarsed kirjutised maailmavaate ja olme, kiriku ja riigi
vahekorra, religiooni suhetest teaduse ja noorsooga.³¹ Endistviisi
jätkus kirikupühade ja -kommete sisu ja mõtte selgitamine.³²
10. juulil 1937. a. avaldatud ateistlike artiklite kassett lubab
kõnelda ateistlike lehekülgede traditsiooni algusest Eesti mark-
sistlikus perioodikas. Teoreetilised selgitused ateistlikel teemadel
aitasid rahvahulkadel, eriti intelligentsil kujundada oma materia-

²⁴ «Klassivõitlus», 1935, nr. 3, lk. 32.

²⁵ «Klassivõitlus», 1935, nr. 6, lk. 31; Ulevaade Eestimaa Kommunistliku
Partei ajaloost. II osa, lk. 280.

²⁶ «Klassivõitlus», 1935, nr. 9, lk. 32; 1936, nr. 2, lk. 38; 1934, nr. 2, lk. 32.

²⁷ «Edasi», 10. mai, 12. aprill 1936 jt.

²⁸ «Edasi», 24. detsember 1936.

²⁹ «Edasi», 4. aprill 1937.

³⁰ Vt. näit. «Edasi», 14. aprill 1937.

³¹ «Edasi», 26. aprill, 28. aprill, 16. juuni, 26. september 1937.

³² «Edasi», 12. aprill, 1. mai 1937.

listlikke veendumusi ning vabaneda kodanluse ideoloogia mõju-dest.³³

Vaatamata öeldule ei või «Edasi» ateismi levi ja sisu ometi üle hinnata. «Edasi» oli aastail 1930—1937 UK(b)P Keskkomitee ja UK(b)P Leningradi Oblastikomitee häälekandjana, mõeldud eelkõige selle oblasti eesti rahvusest elanikele. Tema levikut Eestis determineerisid põrandaaluse töö raskused. Suuri erinevusi ilmnas ka «Edasi» ateistlike materjalide sisus. Kõrvuti mainitud positiivsete saavutustega trükiti ajalehes 1937. aastal terve hulk selliseid vaimulike vastu suunatud kirjutisi, mille avaldamine võis küll kinnitada ateistide tõekspidamisi või indiferentsismi religiooni suhtes, kuid usklikes lugejates pahatihti vaid süvendas religiooset barjääri.³⁴

NSV Liidus isikukultuse tingimustes toimunud paljude EKP juhtivate töötajate represseerimine põhjustas seisaku parteilise perioodika väljaandmises.³⁵ 1937. a. lakkasid ilmumast «Kommunist» ja teised märgitud parteilised perioodilised trükised. Seetõttu katkes ajutiselt partei ateistlik propaganda ja võitlus klerikalismi vastu perioodika vahendusel. Viimase piiratud maht ja kitsad ajaraamid ei võimaldanud anda hinnanguid paljudele religiooni ja kirikukriisiga seotud nähtustele kodanlikus Eestis. Lõpuni jäi selgitamata riigi ja kirikute suhete evolutsioon.

Neil aastail levitas energiliselt marksismi ideid Eestis kirjas-
tusühing «Sõprus». Asutatud 1933. a. grupi pahempoolsete sotsia-
listide poolt, kes liitusid ühisrindega, andis «Sõprus» eesti keeles
välja K. Marxi «Kapitali» I köite ning K. Marxi ja F. Engelsi
«Valitud teosed» kolmes köites. Rida marksismi-leninismi klassi-
kute või nende ideesid propageerivaid teoseid ilmus eesti keeles
Nõukogudemaal, eelkõige Leningradis tegutsenud kirjastuse «Kül-
vaja» väljaandel.³⁶ Rahvahulkade ideelise kasvatamise ja maa-
ilmavaate kujundamise seisukohalt osutusid tähtsaks demokraat-
liku intelligentsi fašismivastased väljaanded.³⁷ Materialistlike vaa-
dete levikut soodustasid A. Audova ja V. Lao bioloogia-alased
populaarteaduslikud raamatud, A. Kipper, E. Öpiku, J. Nuudi tööd

³³ Vt. Ulevaade Eestimaa Kommunistliku Partei ajaloost. II osa, lk. 295.

³⁴ Vt. näit. «Edasi», 10. jaanuar 1937 («Papi poegadel on pidu ja põves»); 10. juuli 1937 («Mustronk heidab noota»; «Putukas kirikuämbliku võrgus», «Lambanahka pugenud hunti tarvis ära tunda ja paljastada», «Kahepäevane jooming Kristuse nimel»). Öelduga ei püüta vähendada nende kirjutiste tähtsust Nõukogudemaal antud ajajärgu poliitilistes tingimustes.

³⁵ Peatumata siinkohal teiste EKP perioodiliste väljaannete («Rahva Hääle», «Majakas») osatähtsusel ateistlikus kasvatuses ja antiklerikaalses selgituses, osutatagu neile probleemidele järgmistes allikates: A. Vaarandi. Kild killu kõrvale. Mälestusteraamat. Tln., 1975, lk. 170 jj.; ENSV ORKA, f. 949, nim. 1, s.-ü. 117, l. 8, 9, 152; H. Allik. Eestimaa Kommunistliku Partei siseparteilisest tööst aastail 1938—1940. — 1940. aasta sotsialistlik revolutsioon Eestis. Tln., 1960, lk. 24 jm.

³⁶ Vt. lähemalt A. Vaarandi, op. cit., lk. 162 jj.

³⁷ «Ring Esimene», «Hispaania tules. Ring teine» (1936 ja 1937).

ning mitmed tõlkekateused. Sama võib öelda arvukatest raamatutest, mis pühendati suurte teadlaste ja leidurite (G. Galilei, M. Koperniku, I. Newtoni, M. Faraday, J. Watti, Ch. Darwini, L. Pasteuri, R. Dieseli, T. A. Edisoni jt.) elutööle, ning loodusteaduste enam-vähem populaarse käsitlemise kohta ajakirjas «Loodusvaatleja».³⁸ Aastail 1938—1940 läks korda avaldada rida kirjutisi marksismi-leninismi teooria teemadel isegi mõningates kodanlikes perioodilistes väljaannetes. Neis kaitsti ja levitati ajaloolist ning dialektilist materialismi ning paljastati fašismi.³⁹ Nende saavutuste osakaalu suurendab tõik, et EKP-l ei õnnestunud kogu fašistliku diktatuuri perioodil, vaatamata korduvatele katsetele, välja anda kommunistlikku legaalselt perioodikat.

EKP ideoloogiline töö elavnes märksa aastail 1938—1940, mil parteiorganisatsioonide tegevust Eestis suunas EKP Illegaalne Büroo, kes faktiliselt täitis EKP Keskkomitee funktsioone. Sellesse töösse liitusid aktiivselt 1938. a. amnestiaga vabastatud endised poliitvangid-kommunistid. EKP sidemed MTU-ga tihenesid igapäevases ühises tegevuses legaalsetes töölisorganisatsioonides. Uhtlasi tugevnesid partei sidemed sotsialistide noorema põlvkonnaga, kellest paljud kujunesid revolutsioonilisteks marksistideks-kommunistideks.⁴⁰

Neil aastail jätkus marksismi-leninismi ideede levitamine nii suusõnal kui (mõnevõrra) ka trükisõnas. 1939. a. õnnestus välja anda ja levitada kommunist A. Abeni koostatud lendlehte, mis paljastas Eesti valitsuse sise- ja välispoliitikat.⁴¹ Selles selgitati muuhulgas, miks kodanluse koolipoliitikud takistavad rahvahulkade juurdepääsu haridusele, ja tõestati, et valitsev kodanlus jättis tegelikult realiseerimata kõik tema poolt proklameeritud demokraatlikud printsiibid. Lendleht paljastas ka K. Pätsi sugulusvahetordi kõrgefe riigi- ja kirikuametnikega.⁴² Marksismiideede levitamist soodustas teatud määral NSV Liidu ja Eesti vahelise vastastikuse abistamise pakti sõlmimine, mille järel muutus mõneti hõlpsamaks Nõukogude ajalehtede müümine Eestis.⁴³ Tegelikult lubati ka siis müügile vaid väike arv ajalehti ning nendegi sisseveole

³⁸ Analooiliselt on hinnatud ajakirjade «Loodus» ja «Rahvaülikool» mitmeid aastakäike. Vt. Eesti NSV ajalugu III osa. Tln., 1971, lk. 425.

³⁹ Vt. EKPA, f. 247, nim. 51, s.-ü. 70, l. 37; «Akadeemia», 1939, nr. 3, lk. 176—178; nr. 5/6, lk. 316—325; «Tänapäev», 1938, nr. 5, lk. 304; nr. 6, lk. 363; 1939, nr. 2, lk. 8; nr. 4, lk. 276; nr. 5/6, lk. 342—351.

⁴⁰ Vt. Ülevaade Eestimaa Kommunistliku Partei ajaloost. III osa, lk. 309—310.

⁴¹ Vt. 1940. aasta sotsialistlik revolutsioon Eestis, lk. 28—29.

⁴² Viimast käsitleti süüdistusmaterjalina A. Abeni ja J. Veebermanni vastu 4. juulil 1939. a. Tallinna Sõjaväe Kõrgemas Kohtus. Vt. 1940. aasta sotsialistlik revolutsioon Eestis, lk. 50—52.

⁴³ Vt. S. Kutsar-Zabrodska ja Eestimaa Kommunistlik Partei 1940. aasta revolutsioonis. Tln., 1960, lk. 73.

tegid kohtuvõimud suuri takistusi.⁴⁴ Üksikjuhtudel läks korda tellida ja levitada ajalehte «Pravda».⁴⁵

Suuline selgitustöö ning teadusliku maailmavaate levitamine kulges peamiselt mitmete proletaarsete kultuurhariduslike legaalse ühingute ja organisatsioonide ning mõningate illegaalsete ringide vahendusel. EKP tugevdas sidemeid Tartu Tööliseatri Ühingu, kuhu kuulus mitmeid pahempoolseid töölisliikumise tegelasi ja haritlasi-marksiste (A. Prink, V. ja O. Hirsch jt.). Ühingu parteiliseks juhiks suunati P. Keerdo. Veel enne seda — 1938. a. veebruaris — muutus jõudude vahekord pahempoolse tiiva kasuks. Läks korda moodustada uus teatriühingu juhatus, kus enamus kuulus marksistidele (V. Hion, A. Prink, A. Hint jt.). Uus juhatus seadis Tööliseatri repertuaari järjekindlalt EKP ideoloogiliste ülesannete teenistusse. H. Habermanni mälestuste kohaselt toimusid teatris näitlejatega töötamise sildi all loengud ja vestlused, milles püüti juurutada töötajates marksistlikku ideoloogiat ja teha neile kättesaadavaks marksistlik mõtlemisviis.⁴⁶ Nende ürituste konspiratsiooniate sõltus kuulajate kontigendist. Aastail 1927—1937 varjusurmas seisnud Tartu Tööliseatri Ühingu kujunes lühikesel ajaga marksistlikuks ideoloogiliseks keskuseks Tartus, kus said oma poliitilise kooli paljud töölisel ja revolutsioonilise intelligentsi esindajad (E. ja K. Ird jt.).⁴⁷ Näinud ühingu kanalit, mille kaudu EKP arendab «marksistlik-kommunistlikku maailmavaadet», seisatas kohtuminister A. Assor tema tegevuse 27. juulil 1939. a.⁴⁸

Sama aasta aprillis rajati partei initsiatiivil Tartu Alkoholismi-vastane Kultuuriühing (TAK), mis tegutses EKP pideval juhtimisel. Osavõtnute hinnangu järgi oli TAK 1930-ndate aastate kultuuriühingutest «viimane, kuid ka kõige ulatuslikuma ja sihikindlama tegevusega organisatsioon»⁴⁹. Tema aktiiv korraldas koos Tartu töölisühingute Keskliiduga varjatult marksismi-leninismi propagandat, levitas teadusliku maailmavaate aluseid.⁵⁰ «Selle tegevuse tagajärjel,» kurtis Tartu poliitilise politsei assistent 9. detsembril 1939. a., «ongi suuremas osas organiseeritud tööliskonnas

⁴⁴ EKPA, f. 247, nim. 51, s.-ü. 70, l. 8.

⁴⁵ Sealsamas, l. 9.

⁴⁶ Sealsamas, l. 7.

⁴⁷ EKPA, f. 247, nim. 51, s.-ü. 88, l. 27; Ülevaade Eestimaa Kommunistliku Partei ajaloost. II osa, lk. 317.

⁴⁸ 1940. aasta sotsialistlik revolutsioon Eestis, lk. 57.

⁴⁹ EKPA, f. 247, nim. 51, s.-ü. 88, l. 31. Partei ülesandel juhtis ühingu ideoloogilist tegevust P. Keerdo, aktiivi kuulusid kommunistid I. Kruus, E. Lepik, A. Uibo. Viimane juhtis ühiskondlik-poliitiliste küsimuste õpperingi, K. Ird juhtis teatriringi tegevusest. Töötas vene keele õppering. Ühingu tegutsesid veel V. Telling, O. Sepre, M. Kangro-Lepik, H. Haberman, L. Illisson, M. Laosson jt. Ühingu esimeheks oli Tartu Töölisühingute Keskliidu esimees K. Jalak. (Vt. Ülevaade Eestimaa Kommunistliku Partei ajaloost. II osa, lk. 317, 318, 336.)

⁵⁰ EKPA, f. 247, nim. 51, s.-ü. 88, l. 27.

valitsemas kommunistlik-marksistlik vaim.»⁵¹ Niisugusele järeldusele järgnes peatselt kultuuriühingu sulgemine politsei poolt.

Marksismi-leninismi levitamisel Tartu intelligentsi seas, eelkõige üliõpilaskonnas ilmutas aktiivsust Akadeemiline Sotsialistlik Ühing (ASÜ). Tema liikmed pidasid palju loenguid marksistlikust filosoofiast, eeskätt gnoseoloogiast ja peegeldusteooriast.⁵² Samuti agiteerisid nad energiliselt fašismi pealetungi vastu. ASÜ revolutsioneerumine täheldub selgelt 1930-ndate aastate keskpaigast, mil siin tegutsesid mitmed pahempoolsed üliõpilased⁵³ ja ühingu kogu tegevust suunas EKP ülesandel I. Kruus. ASÜ aktiivi hulgas olid ka A. Uibo, M. Laosson, V. Kosenkranius ja mõned töölisel.⁵⁴

Töötava rahva materialistliku maailmavaate kujundamisse andis panuse ka endisest karkusseltsist «Idee» kujundatud kultuuriühing, mis läks samuti üle partei mõjusfääri. 1938. aastal lülitusid sellesse hulk endisi poliitvange-kommuniste ja EKP-ga ühisrindes olnud pahempoolseid sotsialiste. Ühingu osalesid J. ja O. Lauristin, J. Vares-Barbarus, H. Arbon, J. Tellman. Sageli esinesid referraatidega N. Ruus, A. Aben, K. Taev. Ühing korraldas hulga loenguid ja vestlusi, tal oli oma lugemistuba mitmekesise valikuga nõukogude kirjandusest ja perioodikast. «Ideel» oli ka mitmes maa-konnas kohalikke osakondi. Ühing suleti 20. märtsil 1940. a. sisekaitse ülema poolt langetatud otsusega.⁵⁵

EKP organiseeris marksismi-leninismi propagandat, arvestades elanikkonna rahvuslikku koosseisu. Olles ise maailmavaatelt ja koosseisult internatsionaalne, koondas ta aastatel 1938—1940 mitmesse legaalsesse ja illegaalsesse ühingusse rohkesti vähemusrahvusest töotajaid. Nii tegutsesid «Idee» organisatsioonid eesti ja vene osakond, EKP suunas juudi progressiivsete kultuuriühingute «Licht» ja «Šolom-Aleihhem» tegevust jne.⁵⁶

Kommunistide juhtimisel tegutsesid mitmed illegaalsed marksismi-leninismi õpperingid. Kohati õnnestus korraldada illegaalset tööd kodanluse mõju all olevate karskusühingute jmt. legaalsete organisatsioonide ruumes.⁵⁷ Perioodi lõpul suurenes illegaalsete töölisringide arv, kusjuures üksnes Tartu linnas töötas mitu sellist ringi.⁵⁸

1930-ndate aastate teisel poolel hakkas taas elavnema ateistliku ühingu «Humanitas» tegevus, eriti loodusteaduslike teadmiste propageerimisel. Ühingu eesotsas seisis matemaatikaprofessor

⁵¹ 1940. aasta sotsialistlik revolutsioon Eestis, lk. 87, 110.

⁵² EKPA, f. 247, nim. 51, s.-ü. 70, l. 5.

⁵³ Mõeldud on J. Tamme, B. Konstantjuki, H. Raesaare jt. tegevust ASÜ-s.

⁵⁴ EKPA, f. 247, nim. 51, s.-ü. 70, l. 5.

⁵⁵ 1940. aasta sotsialistlik revolutsioon Eestis, lk. 107.

⁵⁶ Vt. lähemalt S. Kutsar-Zabrodska ja, op. cit., lk. 73—75.

⁵⁷ EKPA, f. 247, nim. 51, s.-ü. 70, l. 5, 6.

⁵⁸ Sealsamas, l. 9.

J. Sarv, sekretäriks oli prof. A. Humal. Aktiivi kuulusid mitmed tuntud teadlased, nagu füüsik A. Kipper jt. Pärast TAK sugemist suurenes partei tühelepanu «Humanitase» tegevuse vastu. Siin tegutses rida kommuniste-haritlasi eesotsas H. Habermanni ja L. Illissoniga. Neist esimene meenutab: «Me läksime sellesse väikesesse organisatsiooni, pidasime seal loenguid ja tutvusime poliitilisest küljest rea progressiivsete teadlastega.»⁵⁹ Kui «Humanitas» korraldas varem keskmiselt 10 koosolekut aastas, siis nüüd hakkasid koosolekud toimuma igal nädalal⁶⁰. Loengutega ja referaatidega esinesid sagedamini I. Kruus, A. Kass, A. Prink, L. Illisson ja A. Uiho. Teemaatikas prevaleerisid bioloogia areng ja selle filosoofilised aspektid, dialektiline materialism ja marksistlik religioonikriitika. 2—3 nädala vältel esitas A. Kass koguni tsükli loenguid NLKP ajaloost. A. Uiho ja H. Habermanni ettekannetes paljastati mõnede luteri pastorite fašistlikku propagandat ja kiriku sidemeid valitseva kodanlusega. Kuigi ühingu esimees J. Sarv ei olnud oma vaadetelt ise marksist nagu tema eelkäija bioloogiadoktor A. Audova, oli ta demokraat ega takistanud marksistlike ideede propagandat ühingu kaudu.⁶¹

Vaadeldud aastail vallandunud poliitiline ja ideoloogiline reaktsioon püüdis igati tõkestada marksismi-leninismi levikut Eestis. Uksteise järel suleti pahempoolsed töölisororganisatsioonid, -seltsid ja -ühingud. Nende aktiivile langesid osaks karmid repressioonid. Kuni kodanluse võimu lõpuni ei avanenudki EKP-l enam võimalusi legaalse perioodika väljaandmiseks.

Tegutsedes nn. vaikiva oleku aastail äärmiselt raskeis tingimustes, koondas EKP kogu oma jõu võitluseks fašistliku diktatuuri vastu. Partei ees seisis ulatuslikud organisatsioonilised ja ideoloogilised ülesanded, mille lahendamiseks sõltus edu ka religioonivastases võitluses. Valmistades Eesti töörahvast ette nende ülesannete lahendamiseks, püüdis EKP teda relvastada ka vaimse relvaga — marksismi-leninismi teooriaga, materialistliku maailmavaatega. Kahjuks puudusid parteil võimalused ulatuslikumate massivormide rakendamiseks ateistlikus kasvatuses. Ka klerikalismivastane võitlus jõudis harva kaugemale illegaalse trükisõna veergudelt. Nagu varasematel aastatel, rakendati nüüdki V. I. Lenini juhiseid koostööst demokraatlikult meelestatud intelligentsiga.⁶² Mõningaid ateistliku kasvatustöö uue tõusu tendentse võis täheldada aastail 1938—1940, mil partei suutis märksa elavdada marksismi-leninismi propagandat. Katkeliselt ilmunud illegaalne perioodika ning arvukad marksistlikud ringid, kommunistide juhtimisel tegutsenud töölis- ja haritlasühingud, mis töötasid legaalselt või illegaalselt,

⁵⁹ EKPA, f. 247, nim. 51, s.-ü. 70, l. 6.

⁶⁰ EKPA, f. 247, nim. 51, s.-ü. 88, l. 59.

⁶¹ EKPA, f. 247, nim. 51, s.-ü. 70, l. 6, 11, 36, 37.

⁶² Vt. V. I. Lenin. Teosed. 33. kd., lk. 205—207 jm.

olid partei ateistliku ja antiklerikaalse võitluse peamisteks kanaliteks sel perioodil. Religiooni- ja klerikalismivastane võitlus ühendati sisuliselt partei võitlusega kodanluse võimu kukutamise ning sotsialismi võidu eest Eestis.

ОБ АТЕИСТИЧЕСКОЙ И АНТИКЛЕРИКАЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ КП ЭСТОНИИ И О РАСПРОСТРАНЕНИИ МАРКСИСТСКИХ ВЗГЛЯДОВ В ГОДЫ 1934—1940.

Л. Райд

Резюме

В годы фашистской диктатуры эстонской буржуазии политическая и идеологическая реакция постарались всячески препятствовать распространению теории марксизма-ленинизма в Эстонии. Одна за другой были закрыты рабочие организации и общества, находящиеся под влиянием коммунистов. Активисты этих организаций были подвергнуты суровым репрессиям. До самого конца власти буржуазии издание легальной партийной периодики не оказалось возможным.

В невыносимых условиях авторитарного политического режима КП Эстонии сосредоточивала все свои силы к борьбе против фашистской диктатуры. Перед партией стояли обширные организационные и идеологические задачи, от решения которых зависел и успех в антирелигиозной борьбе. Подготавливая трудящихся Эстонии к их решению, КП Эстонии старалась одновременно вооружить их идейным оружием — марксистско-ленинской теорией, марксистским мировоззрением.

Партия не располагала возможностями для применения более привлекательных массовых форм в атеистическом воспитании. Нередко ограничивалась и антиклерикальная борьба только страницами нелегальной печати. Как за прошедшие годы, так и теперь были учтены ленинские указания о сотрудничестве с демократически настроенной интеллигенцией. Некоторые тенденции нового атеистического подъёма наблюдались за годы 1938—1940, когда партийная организация сумела заметно оживить марксистско-ленинскую пропаганду. Иллегальная партийная периодика, иллегальные марксистские кружки, многочисленные легальные общества и организации рабочих и интеллигенции, находящиеся под влиянием КП Эстонии — таковы были основные каналы атеистической и антиклерикальной борьбы в этот период. Антирелигиозная и антиклерикальная борьба партии была по существу присоединена к её борьбе за свержение власти буржуазии и за победу социализма в Эстонии.

ÜBER DIE ATHEISTISCHE UND ANTIKLERIKALISCHE TÄTIGKEIT DER KOMMUNISTISCHEN PARTEI ESTLANDS UND DIE VERBREITUNG MARXISTISCHER ANSCHAUUNGEN IN DEN JAHREN 1934—1940

L. Raid

Zusammenfassung

Die in den Jahren 1934—1940 in Estland entfesselte politische und ideologische Reaktion war mit allen Mitteln bestrebt, die Verbreitung der marxistisch-leninistischen Theorie zu verhindern. Linksgesinnte und unter dem Einfluss von Kommunisten stehende Arbeiterorganisationen, Gesellschaften und Vereine wurden nacheinander geschlossen und das entsprechende Aktiv den grausamsten Repressalien unterworfen. Die Parteiorganisationen waren gezwungen, ihre Tätigkeit in tiefster Illegalität fortzusetzen. Bis zum Ende der Machtherrschaft der Bourgeoisie eröffneten sich keine Möglichkeiten zur Herausgabe einer legalen parteilichen Publizistik.

In den schwierigen Bedingungen dieses sog. «schweigenden Zustands» vereinigte die Kommunistische Partei Estlands (KPE) alle Kräfte zum Kampf gegen die faschistische Dictatur. Der Partei wurden weitläufige organisatorische und ideologische Aufgaben gestellt, die gleichfalls einen erfolgreichen antireligiösen Kampf gewährleisten. Um die Arbeiterklasse zu diesem Kampf vorzubereiten, war die KPE bestrebt, sie mit einer neuen geistigen Waffe — der Theorie des Marxismus-Leninismus und einer materialistischen Weltanschauung auszurüsten.

Bei der atheistischen Erziehungstätigkeit standen der Partei keine weitläufigen und massenbezüglichen Mittel zur Verfügung. Auch im antiklerikalischen Kampf war man meistens gezwungen, sich mit illegalen publizistischen Schriften zu begnügen. Wie schon in früheren Jahren, so verwendete man auch jetzt V. I. Lenins Grundsätze in der Zusammenarbeit mit der demokratisch gesinnten Intelligenz. Die Zeitpanne 1938—1940, während der es der Partei gelang, die marxistische-leninistische Propaganda in bedeutendem Masse zu verstärken, zeugt von einem neuen Aufschwung in der atheistischen Bewegung. Zu den wesentlichsten von der KPE getroffenen Massnahmen im atheistischen und antiklerikalischen Kampf gehörten in gewissen Abständen erscheinende illegale periodische Ausgaben und unter der Führung von Kommunisten stehende legale und illegale Arbeiter- und Intellektuellenvereine. Dieser Kampf gegen Religion und Klerikalismus stand in inhaltlichem Zusammenhang mit den kämpferischen Zielen der Partei, die bürgerliche Regierung zu stürzen und dem Sozialismus in Estland zum Siege zu verhelfen.

SISUKORD — ОГЛАВЛЕНИЕ — INHALT

V. Toom. Kommunistliku Noorsoo Internatsionaali Täitevkomitee Balti Büroo (1921—1923).	3
В. Тоом. Балтийское бюро при Исполнительном комитете Коммунистического Интернационала Молодежи (1921—1923 гг. <i>Резюме</i> . . .	9
V. Toom. Das Baltbüro des Exekutivkomitees der Kommunistischen Jugend Internationale (KJI) (1921—1923). <i>Zusammenfassung</i> . . .	9
A. Liebman. EKP agraarpogrammi väljakujunemine kodanliku diktatuuri ajajärgul.	11
А. Либман. Складывание аграрной программы КПЭ буржуазного периода. <i>Резюме</i>	29
A. Liebman. Herausbildung des Agrarprogramms der Kommunistischen Partei Estlands zur Zeit der bringendlichen Herrschaftsperiode. <i>Zusammenfassung</i>	30
J. Ant. 8-tunnilise tööpäeva küsimus töölisliikumises ja EKP 1920-ndail aastail.	32
Ю. Ант. Вопрос о 8-часовом рабочем дне в рабочем движении и КПЭ в 1920-ые годы. <i>Резюме</i>	47
J. Ant. Die Frage des 8-stunden Arbeitstages in der Arbeiterbewegung und die KP Estlands in den 20. Jahren. <i>Zusammenfassung</i>	48
O. Kuuli. EKP arvuline koosseis ja kohalike parteiorganisatsioonide võrk aastail 1930—1940.	50
O. Kuuli. Численный состав КПЭ и сеть местных партийных организаций в 1930—1940 гг. <i>Резюме</i>	65
O. Kuuli. Der zahlenmäßige Bestand der EKP und das Netz der örtlichen Parteiorganisationen. <i>Zusammenfassung</i>	66
L. Raid. EKP ateistlikust ja antiklerikaalsest tegevusest ning marksistlike vaadete levitamisest aastail 1934—1940.	68

Л. Райд. Об атеистической и антиклерикальной деятельности КП Эстонии и о распространении марксистских взглядов в годы 1934—1940. <i>Резюме</i>	79
L. Raid. Über die atheistische und antiklerikalische Tätigkeit der Kommunistischen Partei Estlands und die Verbreitung marxistischer Anschauungen in den Jahren 1934—1940. <i>Zusammenfassung</i>	80

Ученые записки Тартуского государственного университета. Выпуск 406. Труды по истории КПСС XIV. На эстонском языке. Резюме на русском и немецком языках. Тартуский государственный университет. ЭССР, г. Тарту, ул. Юликооли, 18. Ответственный редактор Э. Кивимаа. Корректоры Ю. Лаанекаск, В. Логинова, Р. Таса. Сдано в набор 3/XII 1975. Подписано к печати 23/XII 1976. Печ. листов 5,25. Учетно-изд. листов 6,23. Бумага печатная № 2 60×90¹/₁₆. Тираж 400. МВ-07706. Типография им. Х. Хейдеманна, ЭССР, г. Тарту, ул. Юликооли, 17/19. III. Зак. № 6487.

Цена 62 коп.